"શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર" ગ્રંથ પરથી ઉત્પન્ન કરેલ

રાજબોધ.

'જેણે આત્માને જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું'

—શ્રીનિર્ગ્રંથ પ્રવચન

સંગ્રહકર્ત્તા

મનસુખલાલ રવજીભાઇ મહેતા,

ઝવેરીબજાર,–મુંબઈ.

બીજી આવૃત્તિ, નકલ ૫,૦૦

સંવત્ ૧૯૬૯ સન ૧૯૧૩

આ પુસ્તક "સનાતન જૈન" પત્રની ઑફીસ
મુંબઈ, ઝવેરી બજાર-ઠેકાણેથી મળશે.

'સારસ્વત' પ્રેસ [illegible] માલિક [illegible] (મુંબઈ) અને
[illegible]
(અમદાવાદ) છાપ્યું

મહ્ગત પ્રજાવતી,

જે મહત્-આત્માના આ-આ પુસ્તકમાના વચનો છે-જે વચનો સર્વ જગજતુને વિશ્રામના સ્થાનરૂપ અનેક વિચારવાનોની દૃષ્ટિમા લાગ્યા છે-તે મહત્-આત્માનો સમ્બન્ધ તમોને અને મને-પૂર્વભવના કારણોથી કહો-કે કુદરતની કળાથી કહો-થયો હતો-જૂદે જૂદે આકારે થયો હતો તેઓશ્રી અને તમારો સમ્બન્ધ સસારસ્થિતિમા જેને પવિત્ર બધન ગણવામા આવે છે તેને અગે હતો-દપતિ સ્વરૂપે હતો તેઓશ્રી અને મારો સમ્બન્ધ ભ્રાતૃતાને અગે હતો, અને આમ આપણે એક કુટુમ્બરૂપે કુદરત કળાથી ગોઠવાયા હતા આ કુટુમ્બમાથી તે મહત્-આત્મા-જે મને, તમને અને આપણા કુટુમ્બને વ્યક્તપણે સુખના કારણ હતા,-અને બીજા બહુ જીવોને વ્યક્તાવ્યક્તપણે સુખના કારણભૂત હતા-મ ૈવને માટે આ દેહનુ આયુકર્મ ભોગવી ચાલી નીકળ્યા અને ત્યાર પછી તમો યુગલના બન્ને તરુણ પુત્રો આપણે રિતેથી અત્યત્રપે દેહપૂર્ણતા કરી ચાલ્યા ગયા આથી તમારા શરીર અને મન ઉપર બહુ આઘાત થયો હતો, અને જેના પરિણામમા તમો પણ અમોને હમેશને માટે છોડી ચાલ્યા જતા આપણુ એક વિશાળ કુટુમ્બ સકોચાયેલુ થયુ-એક વિશાળ કુટુમ્બ રૂપની તમો જૂદી જૂદી શાખાઓ-જતા સસારીઓ જેને કુટુમ્બભાવ કહે છે, જ્ઞાનીઓ જેને રાગ અથવા મોહ તરીકે ઓળખાવે છે તેનાથી પ્રેરાઇ, પ્રસગે પ્રસગે ખેદ થઇ આવે છે આવા એક ખેદક પ્રસગે જે વિચાર ઉદ્ભવ્યો હતો તેને અનુસરી તમારુ નામ-સ્મરણ તમારા સર્વ સુખના મૂળ-સ્વામી-અને મારા ઇશ્વરજ-ભાઈ-ના જ્ઞાનવચનોની સાથે જોડી તમને યાદ કરવાનુ એક કારણ ઉત્પન્ન કરી દિલાસો લઉ છુ

શ્રાવણ, કૃષ્ણપક્ષ તૃતીયા ૧૯૬૯ — તમારો દેવર,

મહગત શ્રી ઝબકભાભી પ્રત્યે. — મનસુખલાલ.

આમુખ

"The more I consider his life and his writings, the more I consider him to have been the best Indian of his times. Indeed I put him much higher than Tolstoy in religious perception. Both Kavi and Tolstoy have lived as they have preached."

Mr. M. K. Gandhi

"જેમ જેમ હું તેઓના જીવનનો અને તેઓના લખાણોનો વિશેષ વિચાર કરું છું, તેમ તેમ મારી વિશેષ પ્રતીતિ થાય છે કે તેઓ એમના સમયના સર્વોત્કૃષ્ટ હિંદી હતા. ખરેખર હું તેઓને ટૉલ્સ્ટૉય કરતાં ધાર્મિક સ્વાનુભવ—આત્માનુભવ—માં વિશેષ ચઢતા ગણું છું. કવિ અને ટૉલ્સ્ટૉય બંનેએ જેવા પ્રકારનો તેઓએ ઉપદેશ આપ્યો છે તે પ્રમાણેનું જ ચારિત્ર પાળ્યું છે."

શ્રી એમ. કે. ગાંધી

કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય નામના રશિયન ફિલસુફનું નામ જગપ્રસિદ્ધ છે. તેઓ એક સમર્થ રાજદ્વારી હોવા છતાં ધર્મ સંબંધીના વિષયોના પણ એક તત્ત્વજ્ઞાની તરીકેની કીર્તિ સંપ્રાપ્ત કરી ગયા છતા, તેથી તેઓની ધર્મ વિચાર શોધક બુદ્ધિથી તેઓના વિચારો પશ્ચિમ ભાગીના સંસ્કારો કરતા પૂર્વભાગીના સંસ્કારોને વિશેષ મળતા આવે છે. આ સમર્થ રશિયન ફિલસુફની સરખામણી કવિના બિરુદથી પ્રખ્યાત થએલ સ્વર્ગીય શ્રીમાન્ રાજચંદ્રની સાથે હાલમાં કરવામાં આવી છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં એશિયાટિકોના હિતને માટે અનેક સંકટો ભોગવી આજે સુધરેલી પૃથ્વી ઉપર શ્રીયુત્ મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી, બૅરીસ્ટર-ઍટ-લૉએ, પોતાનું નામ અમર કર્યું છે. શ્રીયુત્ ગાંધીને શ્રીમાન્ રાજચંદ્રની સાથે અતિ સમાગમ થએલ હતો. શ્રીયુત ગાંધીએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવેલ નૅટાલ દેશના હિંદીઓ પ્રત્યે એક પત્ર લખ્યો છે. આ પત્રમાં તેઓએ ઉપર્યુક્ત સરખામણી—શ્રીમાન રાજચંદ્રની અને કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉયની—કરી છે.

જે રશિયન તત્ત્વજ્ઞ આખી યુરોપની દુનિયામાં પોતાના જ્ઞાનબળમાટે કીર્તિ સંપ્રાપ્ત કરી શક્યા છે તેની સરખામણીમાં ધાર્મિક સ્વાનુભવમાં શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર વિશેષ આગળ વધી જાય છે એમ શ્રીયુત ગાંધીનો અભિપ્રાય પ્રત્યે પ્રત્યેક હિંદીને એ અલબત અભિમાન ઉત્પન્ન કર્યા વિના રહે તેમ નથી.

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રનું નામ જૈન સમાજમાં એટલું બધું પ્રસિદ્ધ છે કે, તેઓને માટે વિશેષ માહિતી આપવાની જરૂર નથી, છતાં તેઓના જીવનનો સંક્ષિપ્ત ખ્યાલ અન્યત્ર આપ્યો છે. અમદાવાદમાં નીકળતા જાણીતા જૈનોનો ઇંગ્રેજી પત્ર "પાયોનીયરે" શ્રીમાન્ રાજચંદ્રના દેહોત્સર્ગ સમયે એક સ્થળ લેખ લખી આજે પણ હિંદમાં કેવા પુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે તે બતાવવાના હેતુએ તે લેખને 'આજના હિંદીઓ' (Indians of To-day) નામનું મથાળું આપ્યું છે.

અમેરિકામાં જઈ જૈન વિષયક જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટે જાણીતા થયેલા સ્વર્ગસ્થ વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીએ શિકાગો શહેરમાં એક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું આ વ્યાખ્યાનમાં તેઓએ હાલના સમયમાં જૈનમાં કેટલી અસાધારણ શક્તિઓના પુરુષોનું ઉત્પન્ન થવું થતું હતું તે બતાવવા માટે આચાર્ય ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું ઉદાહરણ આપ્યું હતું અને હાલના સમયમાં પણ જૈન માર્ગ પોતાને વિષે તેવા પ્રકારની શક્તિઓ ધરાવનારા પુરુષો ઉત્પન્ન કરવાનો દાવો લઈ શકે છે એમ બતાવવા માટે શ્રીમાન્ રાજચંદ્રની અસાધારણ શક્તિઓનું વિવેચન કરી બતાવ્યું હતું

સ્વર્ગસ્થ વીરચંદ ગાંધીના જેવા બાહોશ પુરુષે અમેરિકામાં જઈ પોતાના માર્ગને વિષે જે પુરુષની પ્રત્યક્ષતા બતાવવામાં હાથ ધર્યો હતો, તેમજ શ્રીયુત્ મોહનદાસ ગાંધી જેવા સમર્થ આત્મભોગ આપનાર વિદ્વાન્ રાજ્યકારીને જે પુરુષનું અનુકરણ કરવા માટે આફ્રિકામાં બેઠા હિંદીઓને ઉપદેશ આપવામાં પોતાનું કર્તવ્ય વિચાર્યું છે તે પુરુષના વચનોનો યૌગિક સંગ્રહ પ્રકટ કરવાનું મને ઉચિત લાગ્યું છે

હાલની અને ૪૦ વર્ષ ઉપરની હિંદની સ્થિતિમાં આકાશ પાતાળ જેટલો ભેદ પડી ગયો છે હિંદુસ્તાનની ધાર્મિક સામાજિક અને રાજ્યપ્રકરણી સ્થિતિ જે દશા ભોગવતી હતી અને આજ ભોગવે છે તેમાં સામાન્ય સમજના માણસ લોકોના હૃદયને પણ હાલ ઘણો ભેદ દૃષ્ટિગોચર થાય છે હિંદની સર્વ સામાન્ય સ્થિતિ આજથી ૪૦ વર્ષ ઉપર આ રીતે જે દશા ભોગવતી હતી તેના પ્રમાણમાં જૈન માર્ગની સ્થિતિનો વિચાર જો બરાબર કરવામાં આવે તો જણાય કે તે સમયે જૈન માર્ગની સ્થિતિની દશા ઘણી જ મંદ હતી જે સમયે આવી સ્થિતિ વર્તતી હતી તે સમયે અત્યારે જાહેર રીતે જેની શક્તિઓના અસાધારણ શક્તિના આ પુરુષનું જન્મવું જૈન માર્ગમાં થયું હતું

મહાન્ મરહુમ લેખક મી૰ ... કહે છે કે દુનિયા ૫૦ વર્ષ પાછળ છે આ લેખકનો કહેવાનો અભિપ્રાય એવા પ્રકારનો છે કે દુનિયાએ આજે જે વાત વસ્તુત સમજવી જોઈએ તે પચાસ વર્ષ પછી સમજતી થાય છે શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર જ્યારે સમાજ સન્મુખ આવ્યા ત્યારે જૈન સમાજની સ્થિતિ અનેક પ્રકારના મતમતાંતરોમાં મશગુલ હતી લોકોને એવું બતાવવામાં આવ્યું હતું કે પોતે જે કુળમાં જન્મ્યા હોઈએ તે કુળના ગચ્છ પ્રમાણેના ક્રમ વિચારો ભલે તેવા હોય પરંતુ તેને વળગી રહેવામાં શ્રેય રહેલું છે આ દિવસોની તકરારમાં જૈનના બે મુખ્ય ફિરકામાં અનેક નજીવી બાબતોમાં વિખવાદ ચાલ્યા કરતો હતો સંવત્ ૧૯૪૩ ની સાલ કે જે સાલની લગભગ વખતમાં 'સમકિતસાર' અને 'સમકિત શલ્યોદ્ધાર'ની તકરારોના ભાષણો ચાલતા ત્યારે માત્ર ઓગણીસ વર્ષની વયે શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર જૈન માર્ગની દશાનું નીચે પ્રમાણે અવલોકન કરી શક્યા હતા—

જૈન સમુદાયમાં પરસ્પર મતભેદ બહુ પડી ગયા છે પરસ્પર નિંદા મહાપુરુષોથી જાળ માંડી બેઠા છે મહાવીર ભગવાનના વાણીથી ઉદાસીન વર્ગનું લક્ષ ગયું

માત્ર ક્રિયાભાવપર ગચ્છના રચ્યા જેનુ પરિણામ દૃષ્ટિગોચર છે અમેરિકાના શોધમા આવેલી પૃથ્વિની વસતિ લગભગ દોઢ અબજની ગણાઇ છે તેમા સર્વ ધર્મની મળીને જૈન પ્રજા માત્ર વીસ લાખ (છેલ્લા વસતિ પત્રક પ્રમાણે લગભગ ૧૩ લાખની) લગભગ છે જે પ્રજા તે શ્રમણોપાસક ની છે એમાથી હુ ધારૂ છુ કે, નવ તત્વને પઠન કરે એ હજાર પુરૂષો પણ માડ જાણતા હશે મનન અને વિચાર પૂર્વક જાણનારા તો આગળીને ટેરવે ગણી શકીએ તેટના પુરૂષો પાગ્ નહીં હશે, જ્યારે આવી સ્થિતિ તત્વજ્ઞાન સબધી થઇ ગઇ છે, ત્યારેજ મતમતાતર વધી પડયા છે સર્વજ્ઞ ભગવાનનુ કહેલુ શુદ્ધ તત્વ પ્રમાદ સ્થિતિમા આવી પડ્યુ છે તેને પ્રકાશિત કરવા તથા પૂર્વાચાર્યોના ગુથેલા મહાન્ શાસ્ત્રો એકત્ર કરવા પડેલા ગચ્છના મતમતાતરને ટાળવા તેમજ ધર્મ વિદ્યાને પ્રફુલ્લિત કરવાની અવશ્ય છે એમ દર્શાવુ છુ પવિત્ર સ્યાદ્વાદમતનુ ઢકાએલુ તત્વ પ્રસિદ્ધિમા આણવા જ્યા સુધી પ્રયોજન નથી ત્યાસુધી શાસનની પણ ઉન્નતિ નથી વાડામા બેની રહેવા કરતા મતમતાતર તજી જેમ કરવુ ઉચિત છે હુ ઇચ્છુ છુ કે તે કૃત્યની સિદ્ધિ થઇ, ગચ્છાતર ગચ્છ મતભેદ ટળો, સત્ય વસ્તુ ઉપર મનુષ્ય મડળનુ લક્ષ આવો અને મમત્વ જાઓ’

આ વિચારો સવત્ ૧૯૪૩ની સાલમા સમાજ સમક્ષ મુકાએલા આ સમય એવો હતો કે જ્યારે સમાજનો વર્ગ બહુધા મતમતાતરના ગ્રહણ કરવામા, અને શુષ્ક ક્રિયાઓમા કલ્યાણ માની લેવામા આવતુ હતુ જ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન કે તત્વજ્ઞાનનો લક્ષ જ લગભગ ગ્રહણ પામી ગયો હતો જ્યારે શ્રીમાન રાજચદ્રે સમાજને પોતાનુ જીવન કર્તવ્ય સ્યાદ્વાદ સબધે શું છે તે જાહેર કર્યું ત્યારે સમાજને તે વાત ઉપર ધ્યાન તેમ મી આપવાના કહેવા પ્રમાણે ન સમજાઇ પણ, હવે તે વાત ઉપર લક્ષ્ય જતો જાય છે, એ ખેદ ઓછો થાય છે

જૈનને વિષે મુખ્ય બે શાખાઓ છે શ્વેતાબર અને દિગબર લગભગ બે હજાર વર્ષ થયા તેઓની વચ્ચે અભિપ્રાય ભેદ એવો થઇ ગયો હતો કે જેમ જાણે તેઓ એકબીજાના પ્રતિપક્ષીઓ હોય શ્રીમાન્ રાજચદ્રે આ બે શાખાઓના સબધમા આ પ્રમાણે અભિપ્રાય પ્રદર્શિત કર્યો હતો

‘શરીરાદિ બળ ઘટવાથી સર્વ મનુષ્યોથી માત્ર દિગમ્બર વૃત્તિએ વર્તીને ચારિત્રનો નિર્વાહ ન થઇ શકે તેથી જ્ઞાનીએ ઉપદેશેલી મર્યાદાપૂર્વક શ્વેતામ્બરપણેથી વર્તમાન કાળ જેવા કાળમા ચારિત્રનો નિર્વાહ કરવાને અર્થ પ્રવૃત્તિ છે તે નિષેધ કરવા યોગ્ય નથી તેમજ વસ્ત્રનો આગ્રહ કરી દિગમ્બર વૃત્તિનો એકાતે નિષેધ કરી વસ્ત્રમૂર્છાદિ કારણોથી ચારિત્રમા શિથિલપણુ પણ કર્તવ્ય નથી દિગમ્બરપણુ અને શ્વેતામ્બરપણુ દેશ કાળ અધિકારીયોગે ઉપકારના હેતુ છે એટલે જ્યા જ્ઞાનીએ જેમ ઉપદેશ્યુ તેમ પ્રવર્તતા આત્માર્થ જ છે’

શ્રીમાન્ રાજચદ્રના આ વિચારો સવત્ ૧૯૫૩ મા લખાયા છે, અને ત્યાર બાદ જ જૈનના સર્વ સમુદાયોમા મતમતાતર ટાળી અવિભક્ત જૈન સ્થિતિ લાવવાના ધર્મનો પરિશ્રમ ચાલી રહ્યો છે

જ્ઞાનીઓને આ પ્રકાર મોક્ષ હોઈ શકે જ નહીં તેઓને વસ્તુસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો જ મતન શ્રમ રહ્યા કરે છે તેઓના ચિત્તમાં જૈન વેદાન્ત, સાંખ્ય કે ગમે તે દર્શનનો પક્ષપાત હોતો જ નથી તેઓની સ્થિરતા માત્ર તત્ત્વની શોધ થતા પ્રાપ્ત જ હોય છે એ હકીકત વયની વર્ષે એક સંવત્ ૧૯૪૧ માં તેઓના નીચેના ઉદ્ગારો વિના ક્ષેત્રના ધર્મ આદર્શ બતાવે છે

મોક્ષના માર્ગ બે નથી જે જે પુરુષો મોક્ષરૂપ પરમશાન્તિને ભૂતકાળે પામ્યા છે તે તે સઘળા સત્પુરુષો એક જ માર્ગથી પામ્યા છે વર્તમાનકાળે પણ તેથી જ પામે છે અને ભવિષ્યકાળે પણ તેથી જ પામશે તે માર્ગમાં મતભેદ નથી અસરળતા નથી ઉન્મત્તતા નથી ભેદાભેદ નથી માન્યામાન્ય નથી તે સરળ માર્ગ છે, તે સમાધિમાર્ગ છે તથા તે સ્થિર માર્ગ છે, અને સ્વાભાવિક શાન્તિસ્વરૂપ છે સર્વ કાળે માત્ર હોવાપણું છે માર્ગના મર્મને પામ્યા વિના કોઈ ભૂતકાળે મોક્ષ પામ્યા નથી વર્તમાનકાળે પામતા નથી અને ભવિષ્યકાળે પામશે નહીં શ્રી જિને સહસ્ર ક્રિયાઓ અને સહસ્ર ઉપદેશો એક જ માર્ગ આપવા માટે કહ્યા છે ને તે માર્ગને અર્થે તે ક્રિયાઓ અને ઉપદેશો ગ્રહણ થાય તો તે સફળ છે અને જે માર્ગને ભૂલી જઈ તે ક્રિયાઓ અને તે ઉપદેશો ગ્રહણ થાય તો તે સૌ નિષ્ફળ છે શ્રી મહાવીર જે વાટેથી તર્યા તે વાટેથી શ્રીકૃષ્ણ તરશે જે વાટેથી શ્રીકૃષ્ણ તરશે તે વાટેથી શ્રી મહાવીર તર્યા છે એ વાત ગમે ત્યાં બેઠા ગમે તે કાળે, ગમે તે શ્રેણિમાં, ગમે તે યોગમાં જ્યારે પમાશે ત્યારે પવિત્ર શાશ્વત સત્પદના અનંત અતિશય સુખનો અનુભવ થશે તે વાટ સર્વ કાળે સંભવિત છે યોગ્ય સામગ્રી નહીં મેળવવાથી ભવ્ય પણ તે માર્ગ પામતા અટક્યા છે અટકશે અને અટક્યા હતા કોઈ પણ ધર્મ સંબંધી મતભેદ છોડી દઈ એકાગ્ર ભાવથી સમ્યક્ યોગે એ માર્ગ સંશોધન કરવાનો છે વિશેષ શું કહેવું? તે માર્ગ આત્મામાં રહ્યો છે આત્મત્વ પ્રાપ્ય પુરુષ-નિર્ગ્રંથ આત્મા જ્યારે યોગ્યતા ગણી જે આત્મત્વ અર્પશે-ઉદીર આપશે ત્યારે જ તે પ્રાપ્ત થશે ત્યારે જ તેની શાંતિ મળશે ત્યારે જ તે તત્ત્વદાહિ જશે મતભેદ રાખી કોઈ મોક્ષ પામ્યા નથી વિચારીને જે મતભેદને ટાળશે તે અંતવૃત્તિને પામી ક્રમે કરી શાશ્વત મોક્ષને પામ્યા છે પામે છે અને પામશે

પ્રોફેસર એમ૦ એન૦ દ્વારે શ્રીમાનના વિચારોનું અવલોકન કર્યા બાદ એવો અભિપ્રાયનો નિશ્ચય કર્યો હતો કે શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર જૈન જ મતિવાળી (Jaina ascetic) હતા તેઓની બાલ્યચર્યાથી જ તેઓને તીવ્ર વૈરાગ્ય હતો તેઓની આત્મજ્ઞાનની કઈ ભૂમિએ સ્થિરતા હતી તેનો વિચાર કરવાને માટે તેઓશ્રીના વિચારોના મનનની નિયમા જરૂર છે

આજ જડવાદના જમાનામાં આત્મવાદની પ્રતીતિ લોકો માંથી ઓછી થતી જાય છે એ શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર—તેઓની દશાને—તેઓના વિચારોને અને તેઓના જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્રને અવલોકશે તેમને આત્માની પ્રતીતિ થયા વિના નહીં જ રહે

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રના વિચારોનો સંગ્રહ ૭૦૦ પૃષ્ઠના એક બે ગ્રંથના આકારે પ્રજા સન્મુખ થયેલો રજુ થયો છે આ સંગ્રહમાં તેઓના તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધીના નિર્ણયો તેઓની આભ્યંતર દશાના અવલોકનો અને અનેક પરમાર્થ સંબંધીના વિષયો છે તત્ત્વજ્ઞાન કે સિદ્ધાંતજ્ઞાન જેવા કઠણ વિષયોના અધિકારીઓ માટે તે ગ્રંથનું અવલોકન યોગ્ય છે

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રના વિચારોના ઉપયુક્ત ૭૦૦ પૃષ્ઠના સંગ્રહમાંથી ઉપદેશ ભાગમાંથી કેટલીક ચુંટણીઓ (Selections) કરી આ પુસ્તક ને "રાજ બોધ" ના નામથી પ્રગટ કર્યું છે, અર્થાત્ શ્રીમાન્ રાજચંદ્રે કરેલા બોધ વિભાગના સંગ્રહનું નામ 'રાજબોધ' આપ્યું છે

આ 'રાજબોધ' માં આવેલા વિચારોને માટે અભિપ્રાય આપવાની ક્યાં જરૂર છે ? જે પુરુષે આત્માનુભવથી વિચારો બતાવ્યા છે તે પુરુષના વિચારોના સંબંધમાં બાહ્ય દ્રષ્ટિ શો અભિપ્રાય આપે ? એના સંબંધમાં વિશેષ નહીં કહેતા શ્રીયુત મોહનદાસ ગાંધીના શબ્દોમાં જ તે વિચારથી કેટલી શાંતિ મળે છે તે જણાવવું બસ થશે 'તેઓના આ પુસ્તકો મેં વાંચ્યા છે અને તેણે મને સંતોષપ્રદ શાંતિ આપી છે'

આ ગ્રંથમાંના વિચારો જો કે જૈન મહાનુભાવના હોવા છતાં તે કોઈ પણ દર્શનના અનુયાયી વાંચતાં વિચારતાં એમ જ અનુભવી શકશે કે તે વિચારો કોઈ પણ સંપ્રદાયના મમત્વને માટેના નથી પરંતુ આત્મતત્ત્વપ્રાપ્તિ માટેના છે તેથી આવા સાધુ જ થઈ શકાનું જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ સર્વ એક જ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે હોય છે અને તે વસ્તુ તે આત્મસ્વરૂપ છે શ્રીમાન્ રાજચંદ્રનો આભ્યન્તર સ્વરૂપ પરમ મનોરથ-રૂપ હતો તે સુજ્ઞ વાચક આ પુસ્તકના અંતમાં આપેલ [illegible] થી લેઇ શકશે

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રનું જીવન આ સાત્વિક હોઈ તેઓનું આલેખન શી રીતે કરવું ? તેમની દશા તેઓના જ શબ્દોમાં કહેલી ચોથી ૧૭૦ પદો —

ધન્ય રે દિવસ આ અહો,
જાગી રે શાંતિ અપૂર્વ રે
દશ વર્ષે રે ધારા ઉલસી
મટ્યો ઉદય કર્મનો ગર્વ રે ધ૦ ૧

ઓગણીસસેં ને એકત્રીસે,
આવ્યો અપૂર્વ અનુસાર રે,
ઓગણીસસેં ને બેતાળીસે
અદ્ભુત વૈરાગ્ય ધાર રે ધ૦ ૨

ઓગણીસે ને સુડતાલીસે
    સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યું રે,
શ્રુત અનુભવ વધતી દશા
    નિજ સ્વરૂપ અવભાસ્યું રે   ધન્ય૦
ત્યાં આવ્યો રે ઉદય કારમો
    પરિગ્રહ કાર્ય પ્રપંચ રે
જેમ જેમ તે હડસેલીએ
    તેમ વધે ન ઘટે રંચ રે   ધ૦
વધતું એમજ ચાલિયું
    હવે દીસે ક્ષીણ કાંઇ રે
ક્રમે કરીને તે જશે
    એમ ભાસે મન માંહિ રે   ધ૦
યથા હેતુ જે ચિત્તનો
    સત્ય ધર્મનો ઉદ્ધાર રે
થશે અવશ્ય આ દેહથી
    એમ થયો નિરધાર રે   ધ૦
આવી અપૂર્વ વૃત્તિ અહો
    થશે અપ્રમત્ત યોગ રે,
કેવળ લગભગ ભૂમિકા,
    સ્પર્શીને દેહ વિયોગ રે   ધ૦
અવશ્ય કર્મનો ભોગ છે
    ભોગવવો અવશેષ રે
તેથી દેહ એક ધારીને
    જાશું સ્વરૂપ સ્વદેશ રે   ધ૦

વાંચનાર વર્ગને આ આખું પુસ્તક સાદ્યંત વાંચવા વિચારવા અને મનન કરવા વિનતિ છે અને તેથી તેઓને ઘણો આત્માનંદ થશે એવી મારી ખાત્રી છે. રાજ્યોગ નામ રાખવામાં શિવાજી મહારાજ પ્રત્યે કરેલા રામદાસ સ્વામીના ઉપદેશ ગ્રંથનું નામ દાસબોધ રાખેલું છે તેનું અનુકરણ કર્યું છે.

હું આશા રાખું છું કે આ પુસ્તક જે જે બહેનો ભાઈઓ પાસે જશે તેઓ તેનો સદુપયોગ કરશે અને બીજાઓને પણ તેનો લાભ મળે તેવી વ્યવસ્થા કરશે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં રા. ભાઈ ગિરધર મૂળજી મેરાણીનો બહુ ઉત્સાહ હતો.

રાજબોધ.

વર્ષ ૧૬ મું.

૧

અનુપ્રેક્ષા વિચાર

ગમે તેવા તુચ્છ વિષયમાં પ્રવેશ છતાં ઉજ્જ્વળ આત્માઓનો સ્વતઃ વેગ વૈરાગમાં ઝંપલાવવાનો છે. બાહ્ય દ્રષ્ટિથી જ્યાં સુધી ઉજ્જ્વળ આત્માઓ સંસારના માયિક પ્રપંચમાં દર્શન દે છે ત્યાં સુધી, તે કથનની સિદ્ધતા ક્વચિત્ દુર્લભ છે. તોપણ સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી અવલોકન કરતાં એ કથનનું પ્રમાણ કેવળ સુલભ છે એ નિઃસંશય છે.

એક નાનામાં નાના જંતુથી કરીને એક મદોન્મત્ત હાથી સુધીનાં સઘળાં પ્રાણીઓ, માનવીઓ અને દેવ દાનવીઓ એ સઘળાંની સ્વાભાવિક ઇચ્છા સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત કરવામાં છે. એથી કરીને તેઓ તેના ઉદ્યોગમાં ગૂંથાતાં રહે છે, પરંતુ વિવેક બુદ્ધિના ઉદય વિના તેમાં તેઓ વિભ્રમ પામે છે. તેઓ સંસારમાં નાના પ્રકારના સુખનો આરોપ કરે છે. અતિ અવલોકનથી એમ સિદ્ધ છે કે તે આરોપ વૃથા છે. એ આરોપને અનારોપ કરવાવાળા વિરલા માનવીઓ વિવેકના પ્રકાશવડે અદ્ભુત પણ અન્ય વિષય પ્રાપ્ત કરવા કહેતા આવ્યા છે. જે સુખ ભયવાળાં છે તે સુખ, સુખ નથી પણ દુઃખ છે. જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં મહા તાપ છે, જે વસ્તુ ભોગવવામાં એથી પણ વિશેષ તાપ રહ્યા છે, તેમજ પરિણામે મહા તાપ, અનંત શોક, અને અનંત ભય છે, તે વસ્તુનું સુખ તે માત્ર નામનું સુખ છે—વા નથી જ. આમ હોવાથી તેની અનુરક્તતા વિવેકીઓ કરતા નથી. સંસારના પ્રત્યેક સુખ વડે વિરાજિત રાજેશ્વર છતાં પણ, સત્ય તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રસાદી પ્રાપ્ત થવાથી તેનો ત્યાગ કરીને યોગમાં પરમાનંદ માની સત્ય મન વીરતાથી અન્ય પામર આત્માઓને ભર્તૃહરિ ઉપદેશે છે કે —

ભોગે રોગભય, કુલે ચ્યુતિભય, વિત્તે નૃપાલાદ્ભય
માને દૈન્યભય, બલે રિપુભય, રૂપે તરુણ્યા ભય,

આગમીસે ને સુજાનીગે
    સમકિત શુદ્ધ પ્રગ્યુ રે
શ્રુત અનુભવ વધતી દશા
    નિજ સ્વરૂપ અવભાસ્યુ રે   ધન્ય૦
ત્યાં આવો રે ક્ષ ય કારમો
    પરિગ્રહ કાર્ય પ્રપંચ રે
જેમ જેમ તે ઉપશીમ
    તેમ વરે ન ધિ રચ રે   ધન્ય૦
વધતુ એમજ ચારિત્ર
    હવે દીસે ક્ષીણુ કાઇ રે
ક્રમે કરીને તે જશે
    એમ ભાસે મન માહિં રે   ધન્ય૦
યથા હેતુ જે ચિત્તનો
    સત્ય ધર્મનો ઉદ્ધાર રે
થશે અવશ્ય આ દેહથી
    એમ થયો નિર્ધાર રે   ધન્ય૦
આવી અપૂર્વ વૃત્તિ અહો
    થશે અપ્રમત યોગ રે
કેવલ લગભગ ભૂમિકા
    સ્પર્શીને દેહ વિયોગ રે   ધન્ય૦
અવશ્ય કર્મનો ભોગ છે
    ભોગવવો અવશેષ રે
તેથી દેહ એક જ ધારીને
    જશુ સ્વરૂપ સ્વદેશ રે   ધન્ય૦

વાંચનાર બંધુઓને આ નાનુ પુસ્તક સાદ્યંત વાંચવા વિચારવા અને મનન કરવા વિનંતિ છે અને તેથી તેમાંને ઘણો આત્માનંદ થશે એવી મારી ખાત્રી છે રાજ્યોગ નામ રાખવામાં શિવાનંદ મહારાજ પ્રેરિત કરેલા રામદાસ સ્વામીના ઉપદેશ ગ્રંથનું નામ દાસબોધ રાજયોગ છે તેનું અનુકરણ કર્યુ છે

દુ આશા ગણુ છુ આ પુસ્તક બંધુઓ ભાઇઓ પાસે જશે તેઓ તેનો સદુપયોગ કરશે અને અમારા બંધુઓને આ તેનો લાભ મળે તેવી વ્યવસ્થા કરશે

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં રા ભાઈ ગોવિંદજી મૂળજી મેપાણીનો બહુ ઉત્સાહ હતો

રાજબોધ.

વર્ષ ૧૬ મું.

૧

અનુપ્રેક્ષા વિચાર

ગમે તેવા તુચ્છ વિષયમા પ્રવેશ છતા ઉજ્જ્વળ આત્માઓનો સ્વતઃવેગ વૈરાગ્યમા ઝપનાવુ એ છે બાહ્યદ્રષ્ટિથી જ્યા સુધી ઉજ્જ્વળ આત્માઓ સસારના માયિક પ્રપચમા દર્શન દે છે ત્યા સુધી, તે કથનની સિદ્ધતા ક્વચિત્ દુર્લભ છે, તોપણ સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી અવલોકન કરતા એ કથનનુ પ્રમાણ કેવળ સુલભ છે એ નિઃસશય છે

એક નાનામા નાના જતુથી કરીને એક મદોન્મત્ત હાથી સુધીના સઘળા પ્રાણીઓ, માનવિયો અને દેવ દાનવિયો એ સઘળાની સ્વાભાવિક ઇચ્છા સુખ અને આનદ પ્રાપ્ત કરવામા છે એથી કરીને તેઓ તેના ઉદ્યોગમા ગુથાયા રહે છે, પરતુ વિવેક બુદ્ધિના ઉદય વિના તેમા તેઓ વિભ્રમ પામે છે તેઓ સસારમા નાના પ્રકારના સુખનો આરોપ કરે છે અતિ અવલોકનથી એમ સિદ્ધ છે કે તે આરોપ વૃથા છે એ આરોપને અનારોપ કરવા વાળા વિરલા માનવિયો વિવેકના પ્રકાશવડે અદ્ભુત પણ અન્ય વિષય પ્રાપ્ત કરવા કહેતા આવ્યા છે જે સુખ ભયવાળા છે તે સુખ, સુખ નથી પણ દુઃખ છે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામા મહા તાપ છે, જે વસ્તુ ભોગવવામા એથી પણ વિશેષ તાપ રહ્યા છે, તેમજ પરિણામે મહા તાપ, અનત શોક, અને અનત ભય છે, તે વસ્તુનુ સુખ તે માત્ર નામનુ સુખ છે વા નથી જ આમ હોવાથી તેની અનુરક્તતા વિવેકીઓ કરતા નથી સસારના પ્રત્યેક સુખ વડે વિરાજિત રાજેશ્વર છતા પણ, સત્ય તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રસાદી પ્રાપ્ત થવાથી તેનો ત્યાગ કરીને યોગમા પરમાનદ માની સત્ય મનોવીરતાથી અન્ય પામર આત્માઓને ભર્તૃહરિ ઉપદેશે છે કે —

> ભોગે રોગભય, કુલે ચ્યુતિભય, વિત્ત નૃપાળાદ્ભય
> માને દૈન્યભય, બળે રિપુભય, રૂપે તરુણ્યા ભય,

શાસ્ત્રે વાદભય ગુણે ખલભય, કાયે કૃતાન્તાદ્ભય,
સર્વ વસ્તુ ભયાન્વિત ભુવિ નૃણાં, વૈરાગ્યમેવાભય

ભાવાર્થ—જગતમાં વિષય ભોગમાં રોગનો ભય છે કુળને પડવાનો ભય છે લક્ષ્મીમાં રાજાનો ભય છે માનમાં દીનતાનો ભય છે બળમાં શત્રુનો ભય છે રૂપથી સ્ત્રીનો ભય છે શાસ્ત્રમાં વાદનો ભય છે ગુણમાં ખળનો ભય છે અને કાયાપર કાળનો ભય છે એમ સર્વ વસ્તુ ભયવાળી છે માત્ર એક વૈરાગ્ય જ અભય છે !!!

મહાયોગી ભર્તૃહરિનું આ કથન સૃષ્ટિમાંય એટલે સઘળા ઉજાગ આત્માઓ સદૈવ માન્ય રાખે તેવું છે એમાં આખા તત્ત્વજ્ઞાનનું દોહન કરતા ભર્તૃહરિએ સકળ તત્ત્વવેત્તાઓના સિદ્ધાંતરહસ્યરૂપ અને સ્વાનુભવી-સમારંભોનું તાદૃશ્ય ચિત્ર આપ્યું છે એણે જે જે વસ્તુઓપર ભયની છાયા પ્રદર્શિત કરી છે તે વસ્તુ સંસારમાં મુખ્ય સુખરૂપે મનાઈ છે સંસારનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય જે ભોગ તે તો રોગનું ધામ કહ્યું, મનુષ્ય ઉચ્ચ કુળથી સુખ માને તેવું છે ત્યાં પતનનો ભય દેખાડ્યો સંસારચક્રમાં વ્યવહારનો રથ ચલાવવાને ચક્રરૂપ લક્ષ્મી તે રાજા ઇત્યાદિકના ભયથી ભરેલી છે કોઈ પણ કૃત્ય કરી યશોકીર્તિથી માન પામવું કે માનવું એમ સંસારના પામર જીવોની અભિલાષા છે તો ત્યાં મહા દીનતા ને કંગાલતનો ભય છે બળ પરાક્રમથી પણ એવા જ પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટતા પામવી એમ ચાહવું રહ્યું છે તો ત્યાં શત્રુનો ભય રહ્યો છે રૂપ કાંતિ એ ભોગીને મોહિની રૂપ છે તો ત્યાં તેને ધારણ કરનારી સ્ત્રીઓ નિરંતર ભયવાળી જ છે અનેક પ્રકારે ગુંથી નાખેલી શાસ્ત્રજાળ—તેમાં વિવાદનો ભય રહેલો છે, કોઈ પણ સાંસારિક સુખનો ગુણ પ્રાપ્ત કરવાથી જે આનંદ લેખાય છે તે ખળ મનુષ્યની નિંદાને લીધે ભયાન્વિત છે જેમાં અનંત પ્રિયતા રહી છે એવી કાયા તે એક સમયે કાળરૂપ સિંહના મુખમાં પડવાના ભયથી ભરી છે આમ સંસારના મનોહર પણ ચપળ સાહિત્યો ભયથી ભર્યાં છે વિવેકથી વિચારતા જ્યાં ભય છે ત્યાં કેવળ શોકજ છે, જ્યાં શોક હોય ત્યાં સુખનો અભાવ છે અને જ્યાં સુખનો અભાવ રહ્યો છે ત્યાં તેનો તિરસ્કાર કરવો યથોચિત છે

યોગીંદ્ર ભર્તૃહરિ એકજ એમ કહી ગયો છે તેમ નથી માર્ગાનુસાર સૃષ્ટિના નિર્માણ સમયથી ભર્તૃહરિથી ઉત્તમ, ભર્તૃહરિ સમાન, અને ભર્તૃહરિથી

કનિષ્ટ એવા અસખ્ય તત્વજ્ઞાનીઓ થઇ ગયા છે એવો કોઇ કાળ કે આર્ય દેશ નથી કે જેમા કેવળ તત્વજ્ઞાનીઓનુ ઉપજવુ થયુ નથી એ તત્વવેત્તાઓએ સમારસુખની હરેક સામગ્રીને શેકરૂપ ગણાવી છે, એ એમના અગાધ વિવેકનુ પરિણામ છે. વ્યાસ, વાલ્મીક, શકર ગૌતમ, પાતજલી, કપિલ, અને યુવરાજ શુધ્ધોદને પોતાના પ્રવચનમા માર્મિક રીતે અને સામાન્ય રીતે જે ઉપદેશ્યુ છે તેનુ રહસ્ય, નીચેના શબ્દોમા કઇક આવી જાય છે

"અહો લોકો ! સસારરુપી સમુદ્ર અનત અને અપાર છે એનો પાર પામવા પુરૂષાર્થનો ઉપયોગ કરો ! ઉપયોગ કરો !!"

એમ ઉપદેશવામા એમનો હેતુ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને શોકમુક્ત કરવાનો હતો એ સઘળા જ્ઞાનીઓ કરતા પરમ માન્ય રાખવા યોગ્ય સર્વજ્ઞ મહાવીરના વચન સર્વ સ્થળે એ જ છે કે સસાર એકાત અને અનત શોકરૂપ તેમજ દુખપ્રદ છે અહો, ભવ્ય લોકો ! એમા માધુરી મોહિની ન આણતા એથી નિવૃત્ત થાઓ ! નિવૃત્ત થાઓ !!

મહાવીરનો એક સમય માત્ર પણ સસારનો ઉપદેશ નથી એના સઘળાં પ્રવચનોમા એણે એ જ પ્રદર્શિત કર્યુ છે, તેમ તેવુ સ્વાચરણથી સિદ્ધ પણ કરી આપ્યુ છે કચનવર્ણી કાયા, યશોદા જેવી રાણી, અઢળક સામ્રાજ્ય લક્ષ્મી, અને મહા પ્રતાપી સ્વજન પરિવારનો સમૂહ છતા તેના મોહને ઉતારી દઇ જ્ઞાનદર્શનયોગપરાયણ થઇ એણે જે અદ્ભૂતતા દર્શાવી છે તે અનુપમ છે એનુ એ જ રહસ્ય પ્રકાશ કરતા પવિત્ર ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા, આઠમા અધ્યયનની પહેલી ગાથામાં કપિલ કેવળીની સમીપે તસ્કર બિલાપીના મુખકમળથી મહાવીર કહેવરાવે છે કે –

અધુવે અસાસયમિ સસારમિદુખ્ખપઉરાએ
કિનામહુંયતકમ્મય જેણાહ દુ ગઇ નગછેય્યા,

અધ્રુવ અને અશાશ્વત સમારમા અનેક પ્રકારના દુખ છે, હુ એવી શુ કરણી કરૂ કે જે કરણીથી કરી દુર્ગતિ પ્રતિ ન જાઉ ? એ ગાથામા એ ભાવથી પ્રશ્ન થતા કપિલમુનિ પછી આગળ ઉપદેશ ચલાવે છે

અધુવે અસાસયમિ—આ મહદ્ તત્વજ્ઞાનપ્રસાદિભૂત વચનો પ્રવૃત્તિમુક્ત યોગીશ્વરના સતત્ વૈરાગ્યવેગના છે અતિ બુદ્ધિશાળીને સમાર પણ ઉત્તમરૂપે માન્ય રાખે છે છતા, તે બુદ્ધિશાળીઓ તેનો ત્યાગ કરે છે એ

તત્ત્વજ્ઞાનને સુનિશ્ચય [illegible] છે કે મુનિ મોક્ષ [illegible] કેટલાક [illegible] આત્માના [illegible] કેટલાક [illegible] તત્ત્વજ્ઞાનની [illegible] પરંતુ [illegible] કે [illegible] તત્ત્વજ્ઞાનની [illegible] એથી [illegible] કે [illegible] મહાવીરના [illegible] તત્ત્વજ્ઞાનને [illegible] [illegible] એ રીતે [illegible] જે [illegible] [illegible] તેમનું નિરૂપણથી [illegible] [illegible] પ્રયત્ન કરી છે.

સંસારમાં જે મોહ ન અને અનંત ભરપૂર તાપ છે તે થકી [illegible] ઉપાધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ એથી મુક્ત થવા માટે પ્રત્યેક તત્ત્વ [illegible] [illegible] શમ દમ દયા, શાંતિ ક્ષમા ધૃતિ [illegible] વિનય વિવેક નિસ્પૃહતા બ્રહ્મચર્ય નમ્રતા અને [illegible] કામ [illegible] ક્રોધ માન માયા અનુરાગ અણુરાગ, વિષય, [illegible] અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ એ સઘળાંનો ત્યાગ કરવો આમ સર્વદર્શનને [illegible] રીતે છે [illegible] એ સાર સમાવેશ પામી જાય છે

' પ્રભુ ભજો, નીતિ સજો, પરઠો પરોપકાર. '

અરે! એ ઉપદેશ સ્તુતિપાત્ર છે એ ઉપદેશ આપવામાં કોઈએ કોઈ પ્રકારની અને કોઈએ કોઈ પ્રકારની વિચક્ષણતા દર્શાવી છે એ સઘળા ઉદ્દેશે તો સમતુલ્ય દેખાય એવું છે પરંતુ સૂક્ષ્મ ઉપદેશક તરીકે શ્રમણ ભગવાન્ તે સિદ્ધાર્થ રાજાનો પુત્ર પ્રથમ પદ ધરી થઈ પડે છે નિવૃત્તિને માટે જે જે વિષયો પૂર્વે બતાવ્યા તે તે વિષયોનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને સર્વાંગે મંગળમયરૂપે બોધવામાં એ રાજપુત્ર વધી ગયો છે એ માટે એને અનંત ધન્યવાદ છાજે છે!

એ સઘળા વિષયોનું અનુકરણ કરવાનું શું પ્રયોજન વા શું પરિણામ? એનો નિવેડો હવે લઈએ સઘળા ઉપદેશકો એમ કહેતા આવ્યા છે કે એનું પરિણામે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી અને પ્રયોજન દુઃખની નિવૃત્તિ એ જ માટે સર્વ દર્શનમાં સામાન્યરૂપે મુક્તિને અનુપમ શ્રેષ્ઠ કહી છે સૂત્રકૃતાંગ દ્વિતીયાંગ પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ છઠ્ઠા અધ્યયનની ચોવીશમી ગાથાના ત્રીજા ચરણમાં કહ્યું છે કે—

કનિષ્ટ એવા અસખ્ય તત્ત્વજ્ઞાનીઓ થઇ ગયા છે એવો કોઇ કાળ કે આર્ય દેશ નથી કે જેમાં કેવળ તત્ત્વજ્ઞાનીઓનુ ઉપજવુ થયુ નથી એ તત્ત્વવેત્તાઓએ અસારસુખની હરેક સામગ્રીને શેકરૂપ ગણાવી છે, એ એમના અગાધ વિવેકનુ પરિણામ છે. વ્યાસ, વાલ્મીક, શકર, ગૌતમ, પાતજલી કપિલ અને યુવરાજ શુદ્ધોદને પોતાના પ્રવચનમા માર્મિક રીતે અને સામાન્ય રીતે જે ઉપદેશ્યુ છે તેનુ રહસ્ય, નીચેના શબ્દોમા કઇક આવી જાય છે

"અહો લોકો ! સસારરુપી સમુદ્ર અનત અને અપાર છે એનો પાર પામવા પુરૂષાર્થનો ઉપયોગ કરો ! ઉપયોગ કરો !!"

એમ ઉપદેશવામા એમનો હેતુ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને શોકમુક્ત કરવાનો હતો એ સઘળા જ્ઞાનીઓ કરતા પરમ માન્ય રાખવા યોગ્ય સર્વજ્ઞ મહાવીરના વચન સર્વ સ્થળે એ જ છે કે સસાર એકાત અને અનત શોકરૂપ તેમજ દુ ખપ્રદ છે અહો, ભવ્ય લોકો ! એમા માધુરી મોહિની ન આણતા એથી નિવૃત્ત થાઓ ! નિવૃત્ત થાઓ !!

મહાવીરનો એક સમય માત્ર પણ સસારનો ઉપદેશ નથી એના સઘળા પ્રવચનોમા એણે એ જ પ્રદર્શિત કર્યુ છે, તેમ તેનુ સ્વાચરણથી સિદ્ધ પણ કરી આપ્યુ છે કચનવર્ણી કાયા, યશોદા જેવી રાણી, અઢળક સામ્રાજ્ય લક્ષ્મી, અને મહા પ્રતાપી સ્વજન પરિવારનો સમૂહ છતા તેના મોહને ઉતારી દઇ જ્ઞાનદર્શનયોગપરાયણ થઇ એણે જે અદ્ભૂતતા દર્શાવી છે તે અનુપમ છે એનુ એ જ રહસ્ય પ્રકાશ કરતા પવિત્ર ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા, આઠમા અધ્યયનની પહેલી ગાથામા કપિલ કેવળીની સમીપે તસ્કર ભિલ્લપીના મુખકમળથી મહાવીર કહેવરાવે છે કે –

અધ્રુવે અસાસયમિ સસારમિ દુખ્ખપઉરાએ
કિનામહુજ્જ તકમ્મય જેણાહ દુગ્ગઇ નગચ્છ્યા.

અધ્રુવ અને અશાશ્વત સસારમા અનેક પ્રકારના દુ ખ છે, હુ એવી શુ કરણી કરૂ કે જે કરણીથી કરી દુર્ગતિ પ્રતિ ન જાઉ ? એ ગાથામા એ ભાવથી પ્રશ્ન થતા કપિલમુનિ પછી આગળ ઉપદેશ ચલાવે છે

અધ્રુવે અસાસયમિ—આ મહદ્ તત્ત્વજ્ઞાનપ્રાસાદિભૂત વચનો પ્રવૃત્તિ મુક્ત યોગીશ્વરના સતત્ વૈરાગ્યવેગના છે અતિ બુદ્ધિશાળીને સસાર પણ ઉત્તમરૂપે માન્ય રાખે છે છતા, તે બુદ્ધિશાળીઓ તેનો ત્યાગ કરે છે, એ

તત્ત્વજ્ઞાનીઓ સ્તુતિપાત્ર ચમત્કાર છે એ અતિ મેધાવિઓ અને પુરુષાર્થની સંપૂર્ણતા કરી મહા યોગ સાધી આત્માના તિમિરપટને ટાળે છે. સંસારને શોકાબ્ધિ કહેવામાં તત્ત્વજ્ઞાનીઓની ભ્રમણા નથી. પરંતુ એ સઘળા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કંઇ તત્ત્વજ્ઞાનચંદ્રની સોળે કળાઓથી પૂર્ણ હોતા નથી; આ જ કારણથી સર્વજ્ઞ મહાવીરના વચન તત્ત્વજ્ઞાનને માટે જે પ્રમાણ આપે છે તે મહદ્ભુત સર્વમાન્ય છે. કેવળ મંગળમય છે. મહાવીરની તુલ્ય ઋષભદેવ જેવા જે જે સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો થયા છે તેમણે નિઃસ્પૃહતાથી ઉપદેશ આપીને જગતહિતૈષીની પદવી પ્રાપ્ત કરી છે.

સંસારમાં જે એકાંત અને અનંત ભરપૂર તાપ છે તે ત્રણ પ્રકારના છે: આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ. એથી મુક્ત થવા માટે પ્રત્યેક તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહેતા આવ્યા છે. સંસારત્યાગ, શમ, દમ, દયા, શાંતિ, ક્ષમા, ધૃતિ, અપ્રભુત્વ, ગુરુજનનો વિનય, વિવેક, નિઃસ્પૃહતા, બ્રહ્મચર્ય, સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાન એનું સેવન કરવું. લોભ, ક્રોધ, માન, માયા, અનુરાગ, અણુરાગ, વિષય, હિંસા, શોક, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ એ સઘળાનો ત્યાગ કરવો. આમ સર્વ દર્શનનો સાર સામાન્ય રીતે છે. નીચેના બે ચરણમાં એ સાર સમાવેશ પામી જાય છે:

“પ્રભુ ભજો, નીતિ સજો, પરઠો પરોપકાર.”

ખરે! એ ઉપદેશ સ્તુતિપાત્ર છે. એ ઉપદેશ આપવામાં કોઇએ કોઇ પ્રકારની અને કોઇએ કોઇ પ્રકારની વિચક્ષણતા દર્શાવી છે. એ સઘળા ઉદ્દેશે તો સમતુલ્ય દૃશ્ય થાય તેવું છે. પરંતુ સૂક્ષ્મ ઉપદેશક તરીકે શ્રમણ ભગવાન તે સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર પ્રથમ પદવીના ધણી થઇ પડે છે. નિવૃત્તિને માટે જે જે વિષયો પૂર્વે જણાવ્યા તે તે વિષયોનું ખરું સ્વરૂપ સમજીને સર્વાંશે મંગળમયરૂપે બોધવામાં એ રાજપુત્ર વધી ગયા છે. એ માટે એને અનંત ધન્યવાદ છાજે છે!

એ સઘળા વિષયોનું અનુકરણ કરવાનું શું પ્રયોજન વા શું પરિણામ? એનો નિવેડો હવે લઇએ. સઘળા ઉપદેશકો એમ કહેતા આવ્યા છે કે એનું પરિણામ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી; અને પ્રયોજન દુઃખની નિવૃત્તિ. એ જ માટે સર્વ દર્શનમાં સામાન્યરૂપે મુક્તિને અનુપમ શ્રેષ્ઠ કહી છે. સૂત્રમાં દ્વિતીયાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના છઠ્ઠા અધ્યયનની ચોવીસમી ગાથાના ત્રીજા ચરણમાં કહ્યું છે કે—

'નિવ્વાણ સેઠા જહ સવ્વધમ્મા'

બધાય ધમમા મુક્તિને શ્રેષ્ઠ કહી છે

સારારો મુક્તિ એટલે સસારના શોકથી મુકત થવુ પરિણામમા જ્ઞાન દર્શનાદિક અનુપમ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવી જેમા પરમસુખ અને પરમાનદ નો અખડ નિવાસ છે, જન્મ મરણની વિટબનાનો અભાવ છે, શોકનો ને દુ ખનો ક્ષય છે એવા એ વિજ્ઞાની વિષયનુ વિવેચન અન્ય પ્રસગે કરીશુ

આ પણ નિ ઃ વિવાદે માન્ય રાખવુ જોઇએ કે તે અનત શોક અને અનત દુ ખની નિવૃત્તિ, એના એ જ સાસારિક વિષયથી નથી રુધિરથી રુધિરનો ડાઘ જાતો નથી, પણ જળથી તેનો અભાવ છે તેમ શૃ ગારથી ના શૃ ગારમિશ્રિતધર્મથી સસારની નિવૃત્તિ નથી, એ જ માટે વૈરાગ્યજળનુ આવશ્યકપણુ નિ સશય ઠરે છે અને એ જ માટે વીતરાગના વચનોમા અનુરકત થવુ ઉચિત છે, નિ ાન એથી વિષયરૂપ વિષયનો જન્મ નથી પરિણામે એ જ મુક્તિનુ કારણુ છે એ વીતરાગ સર્વજ્ઞના વચનને વિવેક બુદ્ધિથી શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસન કરી હે માનવિ! આત્માને ઉજ્જ્વળ કર

અનિત્ય ભાવના

વિદ્યુતલક્ષ્મી પ્રભુતાપતગ, આયુષ્ય તે તો જળના તરગ,
પુરદરીચાપ અનગરગ, શુ રાચીએ ત્યા ક્ષણનો પ્રસગ!

લક્ષ્મી વિજળી જેવી છે વિજળીનો ઝબકારો જેમ થઇને ઓલવાઇ જાય છે, તેમ લક્ષ્મી આવીને ચાલી જાય છે અધિકાર પતગના રગ જેવો છે પતગનો રગ જેમ ચાર દિવસની ચટકી છે, તેમ અધિકાર માત્ર થોડો કાળ રહી હાથમાથી જતો રહે છે આયુષ્ય પાણીના મોજા જેવુ છે પાણીનો હિલોળો આવ્યો કે ગયો, તેમ જન્મ પામ્યા અને એક દેહમા રહ્યા કે ન રહ્યા ત્યા બીજા દેહમા પડવુ પડે છે કામભોગ આકાશમા ઉત્પન્ન થતા ઇંદ્રના ધનુષ્ય જેવા છે જેમ ઇદ્રધનુષ્ય વર્ષાકાળમા થઇને ક્ષણવારમા લય થઇ જાય છે, તેમ યૌવનમા કામના વિકાર ફળિભૂત થઇ જરા વયમા જતા રહે છે ટુકામા હે જીવ! એ સઘળી વસ્તુઓનો સબધ ક્ષણભર છે એમા પ્રેમબધનની સાકળે બધાઇને શુ રાચવુ? તાત્પર્ય કે એ સઘળા ચપળ અને

વિનાશી છે તુ અખંડ અને અવિનાશી છે માટે તારા જેવી નિત્યવસ્તુને પ્રાપ્ત કર!

પામર પ્રાણીઓ સસારના સ્વલ્પતુ સુખસમુદાયને મહાનરૂપ માની બેઠા છે તત્વજ્ઞાનરૂપી નગૃતિ વડે સસારના સુખ મિથ્યા જણાય છે પામર ભવ્યો સસારમા સુખ માની બેસે છે અને ભોગ ગા તુ ર ગણે છે પણ તે પરિણામે ખેદ, પશ્ચાત્તાપ અને અધોગતિને પામે છે સ્વપ્નની એક વસ્તુનુ સત્યત્વ નથી તેમ સસારની એક વસ્તુનુ સત્યત્વ નથી, બન્ને ચપળ અને શોકમય છે આવુ વિચારી બુદ્ધિમાન પુરુષો આત્મશ્રેયને શોધે છે

અશરણ ભાવના

સર્વજ્ઞનો ધર્મ સુશર્ણ જાણી, આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી,
અનાથ એકાંત સનાથ થાશે, એના વિના કોઈ ન બાહ્ય સ્હાશે

સર્વજ્ઞ જિનેશ્વર દેવે નિસ્પૃ નાથી બોધેલો ધર્મ ઉત્તમ શરણરૂપ જાણીને મન, વચન અને કાયાના પ્રભાવ વડે હે ચેતન! તેને તુ આરાધ્ય આરાધ્ય તુ કેવળ અનાથરૂપ છો તે સનાથ થઈશ એના વિના ભવાટવિ ભ્રમણમા તારી બાહ્ય કોઇ સહાનાર નથી સસારના જે આત્માઓ માયિક સુખને કે અશરણને શરણરૂપ માને તે અધોગતિ પામે તેમજ સદૈવ અનાથ રહે * * *

આ આપણો આત્મા જ દુખની ભરેલી વૈતરણીનો કરનાર છે, આપણો આત્મા જ ક્રુર શાલ્મલીવૃક્ષના દુખનો ઉપજાવનાર છે આપણો આત્મા જ મનવાંચ્છિત વસ્તુ રૂપી દૂધની દેનારાળી કામધેનુ ગાયના સુખનો ઉપજાવનાર છે આપણો આત્માજ નદનવનની પેઠે આનદકારી છે આપણો આત્માજ કર્મનો કરનાર છે આપણો આત્મા જ તે કર્મનો ટાળનાર છે આપણો આત્મા જ દુખોપાર્જન કરનાર છે આપણો આત્મા જ સુખોપાર્જન કરનાર છે આપણો આત્મા જ મિત્ર ને આપણો આત્મા જ વૈરી છે આપણો આત્મા કનિષ્ટ આચારે સ્થિત અને આપણો આત્મા જ નિર્મળ આચારે સ્થિત રહ્યા છે * * *

સસારમા ખવાઇ રહેલી અનત અશરણતાનો ત્યાગ કરી સત્ય શરણ

રૂપ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ સુશીલને સેવો અંતે એ જ મુક્તિના કારણરૂપ છે જેમ સંસારમાં રહ્યા અનાથી અનાથ હતા તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની ઉત્તમ પ્રાપ્તિ વિના સૌવ અનાથ જ છે! સનાથ થવા પુરુષાર્થ કરવો એ જ શ્રેય છે!

એકત્વ ભાવના.

શરીરમા વ્યાધિ પ્રત્યક્ષ થાય, તે કોઇ અન્યે લઈ ના શકાય,
એ ભોગવે એક સ્વ આત્મ પોતે, એકત્વ એથી નય સુજ્ઞ ગોતે.

શરીરમા પ્રત્યક્ષ દેખાતા રોગાદિકના જે ઉપદ્રવો થાય છે તે સ્નેહી, કુટુંબી જાયા કે પુત્ર કોઇથી લઇ શકાતા નથી, એ માત્ર એક પોતાનો આત્મા પોતેજ ભોગવે છે એમા કોઇ પણ ભાગીદાર થતુ નથી તેમ જ પાપ પુણ્યાદિ સઘળા વિપાકે આપણો આત્માજ ભોગવે છે, એ એકલો આવે છે, એકલો જાય છે, એવુ સિદ્ધ કરીને વિવેકને ભલી રીતે જાણવાવાળા પુરુષો એકત્વને નિરંતર શોધે છે * * *

દશ લાખ સુભટને સગ્રામને વિષે જીતવા એ દુર્લભ ગણાય છે, તો પણ, એવા વિજય કરનારા પુરુષો અનેક મળી આવે, પણ એક સ્વાત્માને જીતનાર મળવા અનત દુલભ છે તે દશ લાખ સુભટથી વિજય મેળવનાર કરતા એક સ્વાત્માને જીતનાર પુરુષ પરમોત્કૃષ્ટ છે આત્મા સગાતે યુદ્ધ ઉચિત છે બહિર યુદ્ધનુ શુ પ્રયોજન છે? જ્ઞાનરૂપ આત્મા વડે ક્રોધાદિક આત્માને જીતનાર સ્તુતિપાત્ર છે પાચે ઇંદ્રિયોને, ક્રોધને, માનને, માયાને, તેમજ લોભને જીતવા દોહિલા છે જેણે મનયોગાદિક જીત્યુ તેણે સર્વ જીત્યુ

મહિને મહિને જો દશ લાખ ગાયના દાન દે તોપણ તે દશ લાખ ગાયના દાન કરતા સયમગ્રહણ તે પરમ શ્રેયનુ કારણ છે ગાયોનુ દાન નથી કરતો પરતુ જે પુરુષ સયમને આરાધે છે તે, તે કરતા વિશેષ મગળ પ્રાપ્ત કરે છે

* * *

બાલ અવિવેકી ગમે તેવા ઉગ્ર તપ કરે, પરતુ શ્રુતધર્મસમ્યક્ તથા ચારિત્રધર્મની તુલ્ય ન થાય એકાદ કળા તે સોળ કળા જેવી કેમ ગણાય!

મેરુ પર્વત જેવા કદાચિત્ સોના રૂપાના અસખ્ય પર્વત હોય તોપણ લોભી મનુષ્યની તૃષ્ણા છીપતી નથી કિંચિત્ માત્ર તે સતોષ પામતો નથી

તૃષ્ણા આકાશના જેવી અનંત છે. ધન, કુટુંબ, અનુપમ પ્રસાદિક મળ્યા લોક ભરાય એટલું લોભી મનુષ્યની તૃષ્ણા ટાળવા સમર્થ થતાં નથી એવી કનિષ્ઠા છે, માટે સંતોષનિર્લેપ તપને વિવેકી પુરુષ આદરે છે.

કામભોગ છે તે શલ્ય સરીખા છે, કામભોગ છે તે વિષ સરીખા છે, કામભોગ છે તે સર્પના તુલ્ય છે, જેની વાંછાથી જીવ નરકાદિક અધોગતિને વિષે જાય છે, તેમજ ક્રોધે કરીને અને માને કરીને માઠી ગતિ થાય છે, માયાએ કરીને સદ્ગતિનો વિનાશ થાય છે, લોભ થકી આ લોક પરલોકનો ભય હોય છે.

અન્યત્વ ભાવના

ના મારાં તન રૂપ કાંતિ યુવતી, ના પુત્ર કે ભ્રાત ના,
ના મારાં ભૃત સ્નેહિયો સ્વજન કે, ના ગોત્ર કે જ્ઞાત ના,
ના મારાં ધન ધામ યૌવન ધરા, એ મોહઅજ્ઞાત્વના;
રે! રે! જીવ વિચાર એમજ સદા, અન્યત્વદા ભાવના.

આ શરીર તે મારું નથી, આ રૂપ તે મારું નથી, આ કાંતિ તે મારી નથી, આ સ્ત્રી તે મારી નથી, આ પુત્ર તે મારા નથી, આ ભાઈઓ તે મારા નથી, આ દાસ તે મારા નથી, આ સ્નેહીઓ તે મારા નથી, આ સંબંધીઓ તે મારા નથી, આ ગોત્ર તે મારું નથી, આ જ્ઞાતિ તે મારી નથી, આ લક્ષ્મી તે મારી નથી, આ મહાલય તે મારાં નથી, આ યૌવન તે મારું નથી અને આ ભૂમિ તે મારી નથી, માત્ર એ મોહ અજ્ઞાનપણાનો છે. સિદ્ધગતિ સાધવા માટે હે જીવ! અન્યત્વનો બોધ દેનારી એવી તે અન્યત્વભાવનાનો વિચાર કર, વિચાર કર.

અશુચિ ભાવના

ખાણ મૂત્રને મળની, રોગ જરાનું નિવાસનું ધામ,
કાયા એવી ગણીને, માન ત્યજીને કર સાર્થક આમ.

મળ ને મૂત્રની ખાણરૂપ, રોગ અને જરાને રહેવાના ધામના જેવી કાયાને ગણી હે ચૈતન્ય! તેનું મિથ્યા માન ત્યાગ કરી સનત્કુમારની પેઠે તેને સફળ કર!

રક્તપિત જેવા સંદૈવ લોહી પરુથી ગદ્દગદ્દતા મહા રોગની ઉત્પત્તિ જે કાયામા છે, પળમા વણસી જવાનો જેનો સ્વભાવ છે, જેના પ્રત્યેક રોમે પોણા બબ્બે રોગનો નિવાસ છે, તેવા આડાત્રણ કરોડ રોમથી તે ભરેલી હોવાથી સવા પાંચ કરોડ રોગોનો તે ભડાર છે (એમ વિવેકથી સિદ્ધ છે) અન્નાદિની ન્યૂનાધિક્તાથી તે પ્રત્યેક રોગ જે કાયામા દેખાવ દે છે મળ, મૂત્ર, નર્ક, હાડ, માસ, પરૂ અને શ્લેષ્મથી જેનુ બધારણ ટક્યુ છે, ત્વચાથી માત્ર જેની મનોહરતા છે, તે કાયાનો મોહ, ખરો વિભ્રમ જ છે તે કાયામા અહો પામર! તુ શુ મોહે છે? એ કિંચિત્ સ્તુતિપાત્ર નથી

આમ છતા પણ આગળ ઉપર મનુષ્ય દેહને સર્વ દેહોત્તમ કહેવો પડશે એનાથી સિદ્ધગતિની સિદ્ધિ છે એમ કહેવાનુ છે ત્યા આગળ નિ શક થવા માટે અહીં નામ માત્ર વ્યાખ્યાન આપ્યુ છે

આત્માના શુભ કર્મનો જ્યારે ઉદય આવ્યો ત્યારે તે મનુષ્ય દેહ પામ્યો મનુષ્ય એટલે બે હાથ, બે પગ, બે આખ, બે કાન, એક મુખ, બે ઓઠ, એક નાકવાળા દેહનો અધીશ્વર એમ નથી પણ એનો મર્મ જુદોજ છે જો એમ અવિવેક દેખાડીએ તો પછી વાનરને મનુષ્ય ગણવામા શો દોષ? એ બિચારાએ તો એક પૂછડુ પણ વધારે પ્રાપ્ત કર્યું છે પણ નહીં મનુષ્યત્વનો મર્મ આમ છે વિવેકબુદ્ધિ જેના મનમા ઉદય પામી છે તેજ મનુષ્ય બાકી બધાય એ સિવાયના તે દ્વિપાદરૂપે પશુજ છે મેધાવિ પુરુષો નિરતર એ માનવત્વનો આમજ મર્મ પ્રકાશે છે વિવેકબુદ્ધિના ઉદય વડે મુક્તિના રાજમાર્ગમા પ્રવેશ કરાય છે અને એ માર્ગમા પ્રવેશ એ જ માનવ દેહની ઉત્તમતા છે તો પણ સ્મૃતિમાન થવુ યથોચિત છે કે તે દેહ કેવળ અશુચિમય જ છે એના સ્વભાવમા અન્યત્વ નથી

સસાર ભાવના નિવૃત્તિ બોધ.

અનત સૌખ્ય નામ દુ ખ ત્યા રહી ન મિત્રતા!
અનત દુ ખ નામ સૌખ્ય પ્રેમ ત્યા-વિચિત્રતા!!
ઉઘાડ ન્યાય નેત્રને નિહાળ રે! નિહાળ તુ,
નિવૃત્તિ શિઘ્રમેવ ધારી તે પ્રવૃત્તિ બાળ તુ

વિરે યતિપણું અંગીકાર કરવું મહા દુર્લભ છે કેમકે મદ સધયણના ધણી કાયર પુરુષે યતિપણું પામવું તેમ પાળવું દુર્લભ છે જેમ ત્રાજવે કરી મેરુ પર્વત તોળવો દુર્લભ છે તેમ નિશ્ચળપણાથી નિઃશંકતાથી દશવિધ યતિધર્મ પાળવો દુષ્કર છે ભુજાએ કરી સ્વયંભુ-રમણ-સમુદ્ર જેમ તરવો દુષ્કર છે તેમ જે નથી ઉપશમવંત તેને ઉપશમરૂપી સમુદ્ર તરવો દોહિલો છે

વિષયની તૃપ્તિ ન હોય તેને સંયમ પાળવો કંઈએ દુષ્કર નથી આ આત્માએ શારીરિક અને માનસિક વેદના અશાતારૂપે અનંતવાર સહી ઉ- ભોગવી છે મહા દુઃખથી ભરેલી ભયને ઉપજાવનારી અતિ રૌદ્ર વેદના આ આત્માએ ભોગવી છે જન્મ, જરા મરણ એ ભયના ધામને ચતુર્ગતિરૂપ સંસારાટવીમાં ભમતાં અતિ રૌદ્ર દુઃખ પણ આ આત્માએ ભોગવ્યાં છે આત્મચારિત્ર અવધારણ કરતાં તપ પરિસહાદિકના બહિર્દુઃખને દુઃખ માન્યું છે અને મહાઅધોગતિના પરિભ્રમણરૂપ અનંત દુઃખો બહિર્મોહભાવથી સુખ માન્યું છે એ જ કેવી ભ્રમવિચિત્રતા છે! આત્મચરિત્રનું દુઃખ તે દુઃખ નહીં પણ પરમ સુખ છે અને પરિણામે અનંત સુખતરંગપ્રાપ્તિનું કારણ છે તેમજ ભોગવિલાસાદિકનું સુખ તે ક્ષણિક અને બહિર્દૃશ્યસુખ તે કેવળ દુઃખ જ છે પરિણામે અનંત દુઃખનું કારણ છે

વર્ષ ૧૭ મું.

૨

કર્મના ચમત્કાર.

હું તમને કેટલીક સામાન્ય વિચિત્રતાઓ કહી જાઉં છું, એ ઉપર વિચાર કરશો તો તમને પરભવની શ્રદ્ધા દૃઢ થશે.

એક જીવ સુંદર પલંગે પુષ્પશય્યામાં શયન કરે છે, એકને ફાટેલ ગોદડી પણ મળતી નથી. એક ભાતભાતનાં ભોજનોથી તૃપ્ત રહે છે, એકને કાળી જારના પણ સાંસા પડે છે. એક અગણિત લક્ષ્મીનો ઉપભોગ લે છે, એક ફુટી બદામ માટે આતુર થઈને ઘેર ઘેર ભટકે છે. એક મધુરાં વચનોથી મનુષ્યનાં મન હરે છે, એક અવાચક જેવો થઈને રહે છે. એક સુંદર વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઈ ફરે છે, એકને ખરા શિયાળામાં ફાટેલું કપડું પણ ઓઢવાને મળતું નથી. એક રોગી છે, એક પ્રબળ છે. એક બુદ્ધિશાળી છે, એક જડભરત છે. એક મનોહર નયનવાળો છે, એક અંધ છે. એક લૂલો છે, એક પાંગળો છે. એક કીર્તિમાન છે, એક અપયશ ભોગવે છે. એક લાખો અનુચરોપર હુકમ ચલાવે છે, એક તેટલાના જ ટુંબા સહન કરે છે. એકને જોઈને આનંદ ઉપજે છે, એકને જોતાં વમન થાય છે. એક સંપૂર્ણ ઇંદ્રિયોવાળો છે, એક અપૂર્ણ છે. એકને દિન દુનિયાનું લેશ પણ ભાન નથી, ને એકના દુઃખનો કિનારો પણ નથી.

એક ગર્ભાધાનથી હરાયો, એક જન્મ્યો કે મુઓ, એક મુએલો અવતર્યો, એક સો વર્ષનો વૃદ્ધ થઈને મરે છે.

કોઈનાં મુખ, ભાષા અને સ્થિતિ સરખાં નથી. મુર્ખ રાજ્યગાદી પર ખમા ખમાથી વધાવાય છે, ને સમર્થ વિદ્વાનો ધક્કા ખાય છે!

આમ આખા જગતની વિચિત્રતા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે તમે જુઓ છો, એ ઉપરથી તમને કંઈ વિચાર આવે છે? મેં કહ્યું છે છતાં વિચાર આવતો હોય તો કહો તે શા વડે થાય છે?

પોતાના બાંધેલા શુભાશુભ કર્મો વડે આખો સંસાર ભમવો પડે છે. પરભવ નહીં માનનાર પોતે એ વિચાર શા વડે કરે છે? એ વિચારે તો આપણી આ વાત એ પણ માન્ય રાખે.

માનવદેહ.

આ સંસાર બહુ દુઃખથી ભરેલો છે. એમાંથી જ્ઞાનીઓ તરીને પાર પામવા પ્રયોજન કરે છે. મોક્ષને સાધી તેઓ અનંત સુખમાં વિરાજમાન થાય છે. એ મોક્ષ બીજા કોઈ દેહથી મળનાર નથી. દેવ, તિર્યંચ કે નરક એ એકે ગતિથી મોક્ષ નથી; માત્ર માનવદેહથી મોક્ષ છે.

ત્યારે તમે પૂછશો કે સધળા માનવિઓનો મોક્ષ કેમ થતો નથી? એનો ઉત્તર પણ કહી દઉં છું. જેઓ માનવપણું સમજે છે તેઓ સંસારશોકને તરી જાય છે. માનવપણું વિદ્વાનોએ કહ્યું છે કે, જેનામાં વિવેકબુદ્ધિ ઉદય પામી હોય અને તેઓ તે વડે સત્યાસત્યનો નિર્ણય સમજીને પરમ તત્ત્વ, ઉત્તમ આચાર અને સત્ધર્મનું સેવન કરીને અનુપમ મોક્ષને પામે છે. મનુષ્યના શરીરના દેખાવ ઉપરથી વિદ્વાનો તેને મનુષ્ય કહેતા નથી; પરંતુ તેના વિવેકને લઈને કહે છે. બે હાથ, બે પગ, બે આંખ, બે કાન, એક મુખ, બે હોઠ અને એક નાક એ જેને હોય તેને મનુષ્ય કહેવું એમ આપણે સમજવું નહીં. જો એમ સમજીએ તો પછી વાંદરાને પણ મનુષ્ય ગણવો જોઈએ, એણે પણ એ પ્રમાણે સઘળું પ્રાપ્ત કર્યું છે; વિશેષમાં એક પૂંછડું પણ છે, ત્યારે શું એને મહા મનુષ્ય કહેવો? નહીં; માનવપણું સમજે તે જ માનવ કહેવાય.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે એ ભવ બહુ દુર્લભ છે, અતિ પુણ્યના પ્રભાવથી એ દેહ સાંપડે છે, માટે એથી ઉતાવળે આત્મસાર્થક કરી લેવું. અયમંતકુમાર, ગજસુકુમાર જેવા નાના બાળકો પણ માનવપણાને સમજવાથી મોક્ષને પામ્યા. મનુષ્યમાં જે શક્તિ વધારે છે તે શક્તિ વડે કરીને મદોન્મત્ત હાથી જેવા પ્રાણીને પણ વશ કરી લે છે, એ જ શક્તિ વડે જો તેઓ પોતાના મનરૂપી હાથીને વશ કરી લે તો કેટલું કલ્યાણ થાય!

કોઈ પણ અન્ય દેહમાં સદ્‌વિવેકનો ઉદય થતો નથી અને મોક્ષના

રાજમાર્ગમા પ્રવેશ થઇ શ તો નથી એથી આપણાને મળેલો એ બહુ દુર્લભ માનવદેહ સફળ કરી લેવો અવસરો છે કેટલાક મૂર્ખો દુરાચારમા, અજ્ઞાનમા, વિષયમા અને અનેક પ્રકારના મદમા, મળેલો માનવદેહ વૃથા ગુમાવે છે, અમૂલ્ય કૌસ્તુભ હારી બેસે છે એ નામના માનવ ગણાય, બાકી તો વાનરરૂપ જ છે

મોતની પળ આપણે નિશ્ચય જાણી શકતા નથી, માટે જેમ બને તેમ ધર્મમા ત્વરાથી સાવધાન થવુ

સતદેવતત્વ.

ત્રણ તત્ત્વો આપણે અવશ્ય જાણવા જોઇએ જ્યા સુધી તે તત્ત્વો સબંધી અજ્ઞાનતા હોય છે ત્યાસુધી આત્મહિત નથી એ ત્રણ તત્ત્વો તે સતદેવ, સતધર્મ, સદ્ગુરૂ છે—આ પાઠમા સતદેવસ્વરૂપ વિષે કઇક કહુ છુ

જેઓને કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત થાય છે કર્મના સમુદાય મહોગ્રતપોપધ્યાન વડે વિશોધન કરીને જેઓ બાળી નાખે છે, જેઓએ ચદ્ર અને શખથી ઉજ્વળ એવુ શુકલ ધ્યાન પ્રાપ્ત કર્યું છે ચક્રવર્ત્તિ—રાજાધિરાજ કે રાજપુત્ર છતા તેઓ સસારને એકાત અનત શોકનુ કારણ માનીને તેનો ત્યાગ કરે છે કેવળ દયા, શાતિ, ક્ષમા, નિરાગીત્વ અને આત્મસમૃદ્ધિથી ત્રિવિધ તાપને લય કરે છે સસારમા મુખ્યતા ભોગવતા જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહિની અને અતરાય એ ચાર કર્મ ભસ્મિભૂત કરી જેઓ સ્વસ્વરૂપથી વિહાર કરે છે સર્વ કર્મના મૂળને જેઓ બાળી નાખે છે કેવળ મોહજનિત કર્મનો ત્યાગ કરી નિદ્રા જેવી તીવ્ર વસ્તુ એકાત ટાળી જેઓ પાતળા પડેલા કર્મ રહ્યા સુધી ઉત્તમ શીલનુ સેવન કરે છે, કર્મ ગ્રીષ્મથી અકળાતા પામર પ્રાણીઓને પરમ શાતિ મળવા જેઓ શુદ્ધ બોધબીજનો મેઘધારા જેવી વાણીથી વૈરાગ્યપૂર્વક ઉપદેશ કરે છે, કોઇ પણ સમયે કિચિત્ માત્ર પણ સસારી વૈભવવિલાસનો સ્વપ્નાશ પણ જેને રહ્યો નથી, કર્મદળ ક્ષય કર્યા પ્રથમ શ્રીમુખવાણીથી જેઓ છદ્મસ્થતા ગણી ઉપદેશ કરતા નથી પાચ પ્રકારના અતરાય, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, જુગુપ્સા, શોક, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અપ્રત્યાખ્યાન, રાગ, દ્વેષ, નિદ્રા, અને

સ્વરૂપ ગુરુ ગર્જના કરે છે અને તારી શકે છે. ૨ [illegible] ગુરુ એ [illegible] મ છે તે સમર્થ પ્રભુ ને પોતે તરી શકે નહી પરંતુ કોઈ પુણ્ય ઉદયથી કરી શકે ૩ પરસ્વરૂપ તે પોતે [illegible] ઓ પરને પણ [illegible] સ્વરૂપ ગુરુ મા [illegible] જિનેશ્વર ભગવાનના શાસનમાં છે જાણીને પ્રાણીના [illegible] રના [illegible] કમારસ્ત્રની ગતિ [illegible] નાર છે આપણે ખરા ઉત્તમ વસ્તુને [illegible] જોઈએ અને ઉત્તમથી ઉત્તમ મળી શકે છે ગુરુ જો ઉત્તમ હોય તો તે [illegible] પ્રભુ મા [illegible] ધર્મ સદ્ધર્મ નાવમાં બેસાડી પાર પમાડે [illegible] સ્વસ્વરૂપને [illegible] વિચાર સમ્યગ્સ્વરૂપ અ [illegible] ઉત્તમ ગુરુ વિના [illegible] શકે નહી ત્યારે તને પ્રશ્ન કરવાની ઇચ્છા થશે કે એવા ગુરુ [illegible] કયાં? તે કહું છું. જિનેશ્વર ભગવાનની બાંધેલી આજ્ઞા જાણે તેને યથાર્થ [illegible] અને બીજો ભાવ કંચન કામિનીથી સર્વભાવથી ત્યાગી હોય, વિશુદ્ધ [illegible] [illegible] હોય [illegible] પ્રકારના પરિષહ સહન કરતા હોય, શાંત [illegible] નિરાગી અને જિતેન્દ્રિય હોય, સિદ્ધાંતિ જ્ઞાનમાં નિમગ્ન હોય ધર્મ માટે [illegible] [illegible] માત્ર શરીરનો નિર્વાહ કરતા હોય નિર્ગ્રંથ પંથ પાળતા [illegible] હોય, [illegible] [illegible] પણ [illegible] ત્યાગી હોય [illegible] પ્રકારના આહાર [illegible] [illegible] મામા તેઓને [illegible] સ્વરૂપ સદ્ગુરુ જાણવા

ખરી મહત્તા

કેટલાક લક્ષ્મીથી કરીને મહત્તા મળે છે એમ માને છે કેટલાક મહાન કુટું[illegible] થી મહત્તા મળે છે એમ માને છે, કેટલાક પુત્ર વડે કરીને મહત્તા મળે છે એ[illegible] માને કેટલાક અધિકારથી મહત્તા મળે છે એમ માને છે પણ એ એમનું માન[illegible] વિવેકથી જોતા મિથ્યા છે એઓ જેમાં મહત્તા ઠરાવે છે તેમા મહત્તા નથી, [illegible] લઘુતા છે લક્ષ્મીથી સારા સારા ખાન પાન, માન, અનુચરોપર આજ્ઞા, વૈ[illegible] એ સર્વ મળે છે અને એ મહત્તા એમ તમે માનતા હશો પણ એટલે[illegible] એ મહત્તા માનવી જોઈતી નથી લક્ષ્મી અનેક પાપવડે કરીને પેદા થાય[illegible] આવ્યા પછી અભિમાન, બેભાનતા, અને મૂઢતા આપે છે કુટુંબ સમુદા[illegible] મહત્તા મેળવવા માટે તેનું પાલણ પોષણ કરવું પડે છે તે વડે પાપ અ[illegible] દુઃખ સહન કરવા પડે છે આપણે ઉપાધિથી પાપ કરી એનું ઉદર ભર[illegible]

પડે છે પુત્રથી કઇ શાશ્વત નામ રહેતુ નથી એને માટે પણ અનેક પ્રકારના પાપ અને ઉપાધિ વેઠવા પડે છે, છતા એથી આપણુ મગળ શુ થાય છે? અધિકારથી પરતત્રતા કે અમલમદ આવેછે અને એથી જુલમ, અનીતિ, લાચ તેમજ અન્યાય કરવા પડે છે, કે થાય છે કહો ત્યારે એમાથી મહત્તા શાની થાય છે? માત્ર પાપજન્ય કર્મની પાપી કર્મ વડે કરી આત્માની નીચ ગતિ થાય છે, નીચ ગતિ છે ત્યા મહત્તા નથી પણ લઘુતા છે

આત્માની મહત્તા તો સત્યવચન, દયા, ક્ષમા, પરોપકાર અને સમતામા રહી છે લક્ષ્મી ઇ એ તો કર્મ મહત્તા છે આમ છતા લક્ષ્મીથી શાણા પુરૂષો દાન દે છે, ઉત્તમ વિદ્યાશાળાઓ સ્થાપી પરદુ ખભજન થાયછે એક પરણેની સ્ત્રીમાજ માત્ર વૃત્તિ રોકી પરસ્ત્રી તરફ પુત્રીભાવથી જુવેછે કુટુ બ વડે કરીને અમુક સમુદાયનુ હિતકામ કરેછે પુત્ર વડે તેને સસાર ભાર આપી પોતે ધર્મમાર્ગમા પ્રવેશ કરે છે અધિકારથી ડહાપણ વડે આચરણ કરી, રાજ્ય પ્રજા બન્નેનુ હિત કરી ધર્મનીતિનો પ્રકાશ કરે છે એમ કરવાથી કેટલીક મહત્તા પમાય ખરી છતા એ મહત્તા ચોક્કસ નથી મરણભય માથે રહ્યો છે, ધારણા ધરી રહે છે યોજેલી યોજના કે વિવેક વખતે હૃદયમાથી જતા રહે એવો સસારમોહ છે એથી આપણે એમ નિસશય સમજવુ કે સત્યવચન, દયા, ક્ષમા, બ્રહ્મચર્ય અને સમતા જેવી આત્મમહત્તા કોઇ સ્થળે નથી શુદ્ધ પચમહાવ્રતધારી ભિક્ષુકે જે રિદ્ધિ અને મહત્તા મેળવી છે તે બ્રહ્મદત્ત જેવા ચક્રવતાએ લક્ષ્મી, કુટુબ, પુત્ર કે અધિકારથી મેળવી નથી, એમ મારૂ માનવુ છે!

ચાર ગતિ

જીવ સાતાવેદનીય, અસાતાવેદનીય વેદતા શુભાશુભ કર્મના ફળ ભોગવવા આ સસારવનમાં ચાર ગતિને વિષે ભમ્યા કરે છે, તો એ ચાર ગતિ ખચિત જાણવી જોઇએ

૧ નરકગતિ—મહારભ, મદીરાપાન, માસભક્ષણ ઇત્યાદિક તીવ્ર હિસાના કરનાર જીવો અઘોર નરકમા પડે છે ત્યા લેશ પણ સાતા, વિશ્રામ કે સુખ

ઉતરે છે, તેમ પાખડરૂપી જળ પામીને સસાર ઊંડો ઉતરે છે એકાતે મ/
ગુન પયો કરતો જાય છે

૨ સસારને બીજી ઉપમા અગ્નિની છાજે છે અગ્નિથી કરીને જેમ મહાતાપની ઉત્પત્તિ છે, એમ સસારથી પણ ત્રિવિધ તાપની ઉત્પત્તિ છે અગ્નિથી બળેલો જીવ જેમ મહા વિલવિલાટ કરે છે, તેમ સસારથી બળેલો જીવ અનત દુખરૂપ નરકમા અસહ્ય વિલવિલાટ કરે છે અગ્નિ જેમ સર્વ વસ્તુનો ભક્ષ કરી જાય છે, તેમ સસારના મુખમા પડેલાનો તે ભક્ષ કરી જાય છે અગ્નિમા જેમ જેમ ઘી અને ઇધન હોમાય છે તેમ તેમ તે વૃદ્ધિ પામે છે, તેવીજ રીતે સસારમા તીવ્ર મોહિનીરૂપ ઘી અને વિષયરૂપ ઇધન હોમાતા તે વૃદ્ધિ પામે છે

૩ સસારને ત્રીજી ઉપમા અધકારની છાજે છે જેમ અધકારમા સીંદરી સર્પનું ભાન કરાવે છે, તેમ સસાર સત્યને અસત્યરૂપ બતાવે છે જેમ અધકારમા પ્રાણીઓ આમતેમ ભટકી વિપત્તિ ભોગવે છે તેમ સસારમા બેભાન થઇને અનત આત્માઓ ચતુર્ગતિમા આમતેમ ભટકે છે જેમ અધકારમા કાચ અને હીરાનુ જ્ઞાન થતુ નથી, તેમ સસારરૂપી અધકારમા વિવેક અવિવેકનુ જ્ઞાન થતુ નથી જેમ અધકારમા પ્રાણીઓ છતી આખે અધ બની જાય છે, તેમ સસારમા છતી શક્તિએ તેઓ મોહાધ બની જાય છે અધકારમા જેમ ઘુવડ ઇત્યાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે, તેમ સસારમા લોભ, માયાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે એમ અનેક ભેદે જોતા સસાર તે અધકાર રૂપજ જણાય છે

૪. સસારને ચોથી ઉપમા શકટચક્રની એટલે ગાડાના પૈડાની છાજે છે ચાલતા શકટચક્ર જેમ ફરતુ રહે છે, તેમ સસારમા પ્રવેશ કરતા તે ફરતા રૂપે રહે છે શકટચક્ર જેમ ધરી વિના ચાલી શકતુ નથી તેમ સસાર મિથ્યાત્વરૂપી ધરી વિના ચાલી શકતો નથી શકટચક્ર જેમ આગવડે કરીને રહ્યુ છે તેમ સસાર શકા પ્રમાદાદિક આરાથી ટક્યો છે અનેક પ્રકારથી એમ શકટચક્રની ઉપમા પણ સસારને લાગી શકે છે

સસારને જેટલી અધોપમા આપો એટલી થોડી છે એ ચાર ઉપમા આપણે જાણી હવે એમાથી તત્ત્વ લેવુ યોગ્ય છે

૧ સાગર જેમ મજબુત નાવ અને માહિતગાર નાવિકથી તરીને પાર પમાય છે, તેમ સ સારરૂપ સદ્ધર્મરૂપી નાવ અને સદ્ગુરૂરૂપી નાવિકથી પાર પામી શકાય છે માર્ગમા જેમ ડાહ્યા પુરૂષોએ નિર્વિઘ્ન રસ્તો શોધી કાઢ્યો હોય છે, તેમ જીનેશ્વર ભગવાને જે તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ ઉત્તમ રાહ બતાવ્યો છે તે નિર્વિઘ્ન છે

૨ અગ્નિ જેમ સર્વને ભક્ષ કરી જાય છે, પરતુ પાણીથી બુઝાઇ જાય છે તેમ વૈરાગ્યજળથી સસારઅગ્નિ બુઝવી શકાય છે

૩ અધકારમા જેમ દીવો લઇ જવાથી પ્રભાવ થઇ જોઇ શકાય છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી નિર્ગુણ દીવો સસારરૂપી અધકારમા પ્રકાશ કરી સત્ય વસ્તુ બતાવે છે

૪ જેમ શકટચક્ર મળી વિના ચાલી શકતુ નથી, તેમ સસારચક્ર રાગ દ્વેષવિના ચાલી શકતુ નથી

એમ એ સમાર ર નુ ઉપમા વડે નિવારણ અનુપાન સાથે કહ્યુ તે આત્મહિતૈષીએ નિરતર મનન કરવુ અને બીજાને બોધવુ

સત્સગ

સત્સગ એ સર્વ સુખનુ મૂળ છે સત્સગનો લાભ મળ્યો કે તેના પ્રભાવ વડે વાછિત સિદ્ધિ થઈ જ પડી છે ગમે તેવા પવિત્ર થવાને માટે સત્સગ શ્રેષ્ઠ સાધન છે સત્સગની એક ઘડી જે લાભ દે છે તે, કુસગના એક કોટયા વધિ વર્ષ પણ લાભ ન દઇ શકતાં અધોગતિમય મહા પાપો કરાવે છે, તેમજ આત્માને મલીન કરે છે સત્સગનો સામાન્ય અર્થ એટલો કે ઉત્તમનો સહવાસ જ્યા સારી હવા નથી ત્યા રોગની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ જ્યા સત્સગ નથી ત્યા આત્મરોગ વધે છે, દુર્ગંધથી કટાળીને જેમ નાકે વસ્ત્ર આડુ દઇએ છીએ તેમ કુસગરૂપ સહવાસ બધ કરવો એ અવશ્યનુ છે સમાર એ પણ એક પ્રકારનો સગ છે, અને તે અનત કુસગરૂપ તેમજ દુખદાયક હોવાથી ત્યાગવા યોગ્ય છે ગમે તે જાતનો સહવાસ હોય, પરતુ જે વડે આત્મસિદ્ધિ નથી તે સત્સગ નથી આત્માને સત્ય રગ ચઢાવે તે સત્સગ મોક્ષનો માર્ગ બતાવે તે મૈત્રિ ઉત્તમ શાસ્ત્રમા

યત્ના

જેમ વિવેક એ ધર્મનું મૂળતત્ત્વ છે, તેમ યત્ના એ ધર્મનું ઉપતત્ત્વ છે વિવેકથી ધર્મતત્ત્વ ગ્રહણ કરાય છે અને યત્નાથી તે તત્ત્વ શુદ્ધ રાખી શકાય છે,-તે પ્રમાણે પ્રવર્તન કરી શકાય છે, પાંચ સમિતિરૂપ યત્ના તો બહુ શ્રેષ્ઠ છે પરંતુ ગૃહસ્થાશ્રમીથી તે સર્વ ભાવે પાળી શકાતી નથી છતાં જેટલા ભાવાંશે પાળી શકાય તેટલા ભાવાંશે પણ સાવધાનીથી પાળતા નથી જિનેશ્વર ભગવાને બોધેલી સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ દયા પ્રત્યે જ્યાં બેદરકારી છે, ત્યાં તે બહુ દોષપૂર્વક પળે છે એ યત્નાની ન્યૂનતાને લીધે છે ઉતાવળી અને વેગભરી ચાલ, પાણી ગળી તેનો સંખારો રાખવાની અપૂર્ણ વિધિ, કાષ્ઠાદિક ઇંધનનો વગર ખંખેર્યે, વગર જોયે ઉપયોગ અનાજમાં રહેલા સૂક્ષ્મ જંતુઓની અપૂર્ણ તપાસ, પુંજ્યા પ્રમાર્જ્યા વગર રહેવા દીધેલા ઠામ અસ્વચ્છ રાખેલા ઓરડા । આંગણામાં પાણીનું ઢોળવું, એંઠનું રાખી મૂકવું પાટલા વગર ધગધગતી થાળી નીચે મુકવી એથી પોતાને આ લોકમાં અસ્વચ્છતા અગવડ અનારોગ્યતા ઇત્યાદિક ફળ થાય છે અને પરલોકમાં પણ દુઃખદાયી મહાપાપના કારણ થઈ પડે છે એટલા માટે કહેવાનો બોધ એ કે, ચાલવામાં બેસવામાં, ઉઠવામાં જમવામાં અને બીજા દરેક પ્રકારમાં યત્નાનો ઉપયોગ કરવો એથી દ્રવ્યે અને ભાવે બન્ને પ્રકારે લાભ છે ચાલ ધીમી અને ગંભીર રાખવી, ઘર સ્વચ્છ રાખવા, પાણી વિધિ સહિત ગળાવવું, કાષ્ઠાદિક ખંખેરીને નાખવા એ કાંઈ આપણને અગવડ પડતું કામ નથી તેમ તેમાં વિશેષ વખત જતો નથી એવા નિયમો દાખલ કરી દીધા પછી પાળવા મુશ્કેલ નથી એથી બીચારા અસંખ્યાત નિરપરાધી જંતુઓ બચે છે પ્રત્યેક કામ યત્નાપૂર્વક જ કરવું એ વિવેકી પુરૂષનું કર્તવ્ય છે

રાત્રીભોજન

અહિંસાદિક પંચમહાવ્રત જેવું ભગવાને રાત્રિભોજનત્યાગવ્રત કહ્યું છે રાત્રિમાં જે ચાર પ્રકારના આહાર છે તે અભક્ષ્યરૂપ છે જે જાતિનો આહારનો રંગ હોય છે, તે જાતિના તમસ્કાય નામના જીવ તે આહારમાં ઉત્પન્ન થાય છે રાત્રિભોજનમાં એ સિવાય પણ અનેક દોષ રહ્યા છે

ગત્રે જમનારને સોઇને માટે અગ્નિ બળગાવવો પડે છે, ત્યારે સમીપની ભીંતપર રહેલા નિગ્પતાથી સૂક્ષ્મ જતુઓ નાશ પામે છે ઇંધનને માટે આણેલા કાષ્ઠાદિમા રહેલ જતુઓ રાત્રિયે નહીં દેખાવાથી નાશ પામે છે, તેમજ સર્પના ઝેરનો, કરોળિયાની લાળનો અને મચ્છરાદિક સૂક્ષ્મ જતુનો પણ ભય રહે છે, વખતે એ કુટુબાદિકને ભયકર રોગનુ કારણ પણ થઇ પડે છે

ગત્રિભોજનનો પુરાણાદિક મતમા પણ સામાન્ય આચારને ખાતર ત્યાગ કર્યો છે, છતા તેઓમા પરપરાની રુઢિથી કરીને રાત્રિભોજન પેઠી ગયુ છે, પણ એ નિષેધક તો છેજ

શરીરની અદર બે પ્રકારના કમળ છે તે સૂર્યના અસ્તથી સકોચ પામી જાય છે, એથી કરીને રાત્રિભોજનમા સૂક્ષ્મ જીવ ભક્ષણરૂપે અહિત થાય છે જે મહારોગનુ કારણ છે આવો કેટલેક સ્થળે આયુર્વેદનો પણ મત છે સત્પુરુષો તો દિવસ બે ઘડી રહે ત્યારે વાળુ કરે અને બે ઘડી દિવસ ચડ્યા પહેલા કોઇ પણ જાતનો આહાર કર નહીં રાત્રિભોજનને માટે વિશેષ વિચાર મુનિસમાગમથી કે શાસ્ત્રથી જાણવો એ સબધી બહુ સૂક્ષ્મ ભેદો જાણવા અવશ્યના છે

ચારે પ્રકારના આહાર રાત્રિને વિષે ત્યાગવાથી મહત્ ફળ છે, એ જિનવચન છે

સર્વજીવની રક્ષા.

દયા જેવો એકે ધર્મ નથી દયા એજ ધર્મનુ સ્વરૂપ છે જ્યા દયા નથી ત્યા ધર્મ નથી જગતિતળમા એવા અનર્થકારક ધર્મમતો પડ્યા છે કે જેઓ એમ કહે છે કે, જીવને હણતા લેશ પાપ થતુ નથી, બહુ તો મનુષ્ય દેહની રક્ષા કરો તેમ એ ધર્મમતવાળા ઝનુની તથા મદાધ છે અને દયાનુ લેશ સ્વરૂપ પણ જાણતા નથી એઓ જો પોતાનુ હૃદયપટ પ્રકાશમા મૂકીને વિચારે તો અવશ્ય તેમને જણાશે કે એક સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ જતુને હણવામા પણ મહા પાપ છે 'જેવો મને મારો આત્મા પ્રિય છે તેવો તેને પણ તેનો આત્મા પ્રિય છે' 'હુ મારા લેશ વ્યસન ખાતર કે લાભ ખાતર

જેવા અસંખ્યાતા જીવોને હણું છું, એ મને કેટલું બધું અનંત દુઃખનું કારણ થઈ પડશે!" આવા આવા સાત્વિક વિચારો તેઓમાં બુદ્ધિનું બીજ પણ નહીં હોવાથી તેઓ કરી શકતા નથી પાપમાં ને પાપમાં નિશદિન મગ્ન છે વેદ અને વૈષ્ણવાદિ પંથોમાં પણ સૂક્ષ્મ દયા સંબંધી કોઈ વિચાર જોવામાં આવતો નથી, તોપણ એઓ કેવળ દયાને નહીં સમજનારા કરતા ઘણા ઉત્તમ છે સ્થૂલ જીવોની રક્ષામા એ ઠીક સમજ્યા છે પરંતુ એ સઘળા કરતા આપણે કેવા ભાગ્યશાળી કે જ્યાં એક પુષ્પ પાંખડી દુભાય ત્યાં પાપ છે,—એ ખરું તત્ત્વ સમજ્યા અને યજ્ઞ-યાગાદિક હિંસાથી તો કેવળ વિરક્ત રહ્યા છીએ! બનતા પ્રયત્નથી જીવ બચાવીએ છીએ! વળી ચાહીને જીવ હણવાની આપણી લેશ ઇચ્છા નથી અનંતકાય અભક્ષ્યથી બહુ કરી આપણે વિરક્ત જ છીએ આ કાળે એ સઘળો પુણ્યપ્રતાપ સિદ્ધાર્થ ભૂપાળના પુત્ર મહાવીરના કહેલા પરમતત્ત્વબોધના યોગબળથી વધ્યો છે મનુષ્યો રિદ્ધિ પામે છે, સુંદર સ્ત્રી પામે છે આજ્ઞાંકિત પુત્ર પામે છે, બહોળો કુટુંબપરિવાર પામે છે, માનપ્રતિષ્ઠા તેમજ અધિકાર પામે છે, અને તે પામવા કંઈ દુર્લભ નથી પરંતુ ખરું ધર્મતત્ત્વ કે તેની શ્રદ્ધા કે તેનો થોડો અંશ પણ પામવો મહા દુર્લભ છે એ રિદ્ધિ ઇત્યાદિક અવિવેકથી પાપનું કારણ થઈ અનંત દુઃખમાં લઈ જાય છે પરંતુ આ થોડી શ્રદ્ધાભાવના પણ ઉત્તમ પદવીએ પહોંચાડે છે આમ દયાનું સત્પરિણામ છે આપણે ધર્મ તત્ત્વયુક્ત કુળમાં જન્મ પામ્યા છીએ, તો હવે જેમ બને તેમ વિમળ દયામય વર્તનમાં આવવું વારંવાર લક્ષમાં રાખવું, કે સર્વ જીવની રક્ષા કરવી બીજાને પણ એવીજ યુક્તિપ્રયુક્તિથી બોધ આપવો. તત્ત્વબોધને માટે યૌક્તિક ન્યાયથી અનાર્ય જેવા ધર્મમતવાદીઓને શિક્ષા આપવાનો વખત મળે તો આપણે કેવા ભાગ્યશાળી!

અભયદાન આત્માના પરમસુખનું કારણ છે

બ્રહ્મચર્ય વિષે સુભાષિત

નિરખીને નવયૌવના, લેશ ન વિષયનિદાન
ગણે કાષ્ઠની પૂતળી તે ભગવાન સમાન
આ સઘળા સંસારની, રમણી નાયકરૂપ
એ ત્યાગી, ત્યાગ્યું બધું, કેવળ શોકસ્વરૂપ

એક વિષયને જીતતા, જીત્યો સૌ સંસાર,
નૃપતિ જીતતા જીતિયે, દળ, પુર ને અધિકાર ૩
વિષયરૂપ અંકૂરથી, ટળે જ્ઞાન ને ધ્યાન,
લેશ મદીરાપાનથી, છાકે જેમ અજ્ઞાન ૪
જે નવ વાડ વિશુદ્ધથી, ધરે શિયળ સુખદાય,
ભવ તેનો લવ પછી રહે, તત્ત્વવચન એ ભાઇ ૫
સુંદર શીયળસુરતરૂ મન વાણી ને દેહ,
જે નરનારી સેવશે, અનુપમ ફળ લે તેહ ૬
પાત્ર વિના વસ્તુ ન રહે, પાત્રે આત્મિકજ્ઞાન
પાત્ર થવા સેવો સદા, બ્રહ્મચર્ય મતિમાન ૭

પ્રમાદ

ધર્મની અનાદરતા, ઉન્માદ, આળસ, કષાય એ સઘળા પ્રમાદના લક્ષણો છે

ભગવાને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમા ગૌતમને કહ્યુ કે, 'હે ગૌતમ! મનુષ્યનુ આયુષ્ય ડાભની અણી પર પડેલા જળના બિંદુ જેવુ છે, જેમ તે બિંદુને પડતા વાર લાગતી નથી તેમ આ મનુષ્યાયુ જતા વાર લાગતી નથી' એ બોધના કાવ્યમાથી ચોથી કડી અવશ્ય સ્મરણમા રાખવા જેવી છે 'સમય ગોયમ મા પમાએ' એ પવિત્ર વાક્યના બે અર્થ થાય છે એક તો હે ગૌતમ! સમય એટલે અવસર પામીને પ્રમાદ ન કરવો અને બીજો એ કે મેષાનુમેષમા ચાલ્યા જતા અસંખ્યાતમા ભાગનો જે સમય કહેવાય છે તેટલો વખત પણ પ્રમાદ ન કરવો, કારણ દેહ ક્ષણભંગુર છે કાળશિકારી માથે ધનુષ્યબાણ ચઢાવીને ઉભો છે, લીધો કે લેશે એમ જંજાળ થઇ રહી છે, ત્યા પ્રમાદથી ધર્મકર્તવ્ય કરવુ રહી જશે

અતિ વિચક્ષણ પુરુષો સંસારની સર્વોપાધિ ત્યાગીને અહોરાત્ર ધર્મમા સાવધાન થાય છે, પળનો પણ પ્રમાદ કરતા નથી વિચક્ષણ પુરુષો અહોરાત્રના થોડા ભાગને પણ નિરંતર ધર્મકર્ત્તવ્યમા ગાળે છે, અને અવસરે અવસરે ધર્મકર્ત્તવ્ય કરતા રહે છે પણ મૂઢ પુરુષો નિદ્રા, આહાર, મોજ

શોખ અને વિમ્યા તેમજ રગરાગમા આયુ નતીત કરી નાખે છે એવુ પરિણામ તેઓ અધોગતિરૂપ પામે છે

જેમ બને તેમ યત્ન અને ઉપયોગથી ધર્મને સાધ્ય કરવો યોગ્ય છે સાઠ ઘડીના અહોરાત્રીમા વીશ ઘડી તો નિદ્રામા ગાળીએ છીએ બાકીની ચાળીશ ઘડી ઉપાધિ, ટેનગપ્પા અને રઝળવામા ગાળીએ છીએ એ કરતા એ સાઠ ઘડીના વખતમાથી બે ચાર ઘડી વિશુદ્ધ ધર્મકૃત્ત્ય ને માટે ઉપ યોગમા લઇએ તો બની શકે તેવુ છે, એનુ પરિણામ પણ કેવુ સુદર થાય!

વિવેક

જ્ઞાનદર્શનરૂપ આત્માના સત્યભાવપદાર્થને અજ્ઞાન અને અદર્શનરૂપ અસત્ વસ્તુએ ઘેરી લીધા છે એમા એવી બધી મિશ્રતા થઇ ગઇ છે કે પરીક્ષા કરવી અતિ અતિ દુર્લભ છે સસારના સુખો અનતિવાર આત્માએ ભોગવ્યા છતા, તેમાથી હજુ પણ મોહ ટળ્યો નહી, અને તેને અમૃત જેવો ગણ્યો, એ અવિવેક છે કારણ સસાર કડવો છે કડવા વિપાકને આપે છે તેમજ વરાગ્ય જે કડવા વિપાકનુ આષધ છે તેને કડવો ગણ્યો આ પણ અવિવેક છે જ્ઞાનદર્શનાદિ ગુણો અજ્ઞાન દર્શને ઘેરી લઇ જે મિશ્રતા કરી નાખી છે તે ઓળખી ભાવઅમૃતમા આવવુ એનુ નામ વિવેક છે

વિવેક એજ ધર્મનુ મૂળ અને ધર્મરક્ષક કહેવાય છે તે સત્ય છે આત્મસ્વરૂપને વિવેક વિના ઓળખી શકાય નહીં એ પણ સત્ય છે જ્ઞાન શીલ ધર્મતત્ત્વ અને તપ એ સઘળા વિવેક વિના ઉદય પામે નહીં એ યથાર્થ છે જે વિવેકી નથી તે અજ્ઞાની અને મદ છે તેજ પુરુષ મતભેદ અને મિથ્યા દર્શનમા લપટાઇ રહે છે

જ્ઞાનીઓએ વૈરાગ્ય શા માટે બોધ્યો?

સસારના સ્વરૂપ સબધી આગળ કેટલુક કહેવામા આવ્યુ છે, તે તમને લક્ષમા હશે

જ્ઞાનીઓએ એને અનંત ખેદમય, અનંત દુઃખમય, અવ્યવસ્થિત, ચળવિચળ, અને અનિત્ય કહ્યો છે. આ વિશેષણો લગાડવા પહેલાં એમણે સંસાર સંબંધી સંપૂર્ણ વિચાર કરેલો જણાય છે. અનંત ભવનું પર્યટન, અનંતકાળનું અજ્ઞાન, અનંત જીવનનો વ્યાઘાત, અનંત મરણ, અનંત શોક એ વડે કરીને સંસારચક્રમાં આત્મા ભમ્યા કરે છે. આત્માને ઇંદ્રવારણાં જેવી સુંદર દેખાતી સંસારમોહિનીએ તદ્રૂપ લીન કરી નાખ્યો છે. એ જેવું સુખ આત્માને ક્યાંય ભાસતું નથી. મોહથી સત્યસુખ અને એનું સ્વરૂપ જોવાની એણે આકાંક્ષા પણ કરી નથી. જેમ પતંગનો દીપક પ્રત્યે મોહ છે, તેમ આત્માનો સંસાર સંબંધે મોહ છે. જ્ઞાનીઓ એ સંસારને ક્ષણભર પણ સુખરૂપ કહેતા નથી. એ સંસારની તલ જેટલી જગ્યા પણ ઝેર વિના રહી નથી. એક ભૂંડથી કરીને એક ચક્રવર્તી સુધી ભાવે કરીને સરખાપણું રહ્યું છે, એટલે ચક્રવર્તીને સંસારસંબંધમાં જેટલો મોહ છે, તેટલો જ બલ્કે તેથી વિશેષ ભૂંડને છે. ચક્રવર્તી જેમ સમગ્ર પ્રજા પર અધિકાર ભોગવે છે, તેમ તેની ઉપાધિ પણ ભોગવે છે. ભૂંડને એમાંનું કશુંએ ભોગવવું પડતું નથી. અધિકાર કરતાં ઊલટી ઉપાધિ વિશેષ છે. ચક્રવર્તીનો પોતાની પત્નિપ્રત્યે જેટલો પ્રેમ છે, તેટલોજ બલ્કે તેથી વિશેષ ભૂંડનો પોતાની ભૂંડણી પ્રત્યે પ્રેમ રહ્યો છે. ચક્રવર્તી ભોગથી જેટલો રસ લે છે, તેટલો જ રસ ભૂંડ પણ માની બેઠું છે. ચક્રવર્તીના વૈભવની જેટલી બહોળતા છે, તેટલી જ ઉપાધિ છે. ભૂંડને એના વૈભવના પ્રમાણમાં છે. બન્ને જન્મ્યા છે અને બન્ને મરવાના છે. આમ અતિ સૂક્ષ્મ વિચારે જોતાં ક્ષણિકતાથી, રોગથી, જરાથી બન્ને ગ્રાહીત છે. દ્રવ્યે ચક્રવર્તી સમર્થ છે, મહા પુણ્યશાળી છે, મુખ્યપણે સાતાવેદનીય ભોગવે છે, અને ભૂંડ બિચારું અસાતાવેદનીય ભોગવી રહ્યું છે. બન્નેને અસાતા-સાતા પણ છે, પરંતુ ચક્રવર્તી મહા સમર્થ છે. પણ જો એ જીવન પર્યંત મોહાંધ રહ્યો તો સઘળી બાજી હારી જવા જેવું કરે છે. ભૂંડને પણ તેમજ છે. ચક્રવર્તી શલાકા પુરુષ હોવાથી ભૂંડથી એ રૂપે એની તુલના થતી જ નથી, પરંતુ આ સ્વરૂપે છે. ભોગ ભોગવવામાં પણ બન્ને તુચ્છ છે. બન્નેનાં શરીર પરુ, માંસાદિકનાં છે. અસાતાથી પરાધીન છે. સંસારની આ ઉત્તમોત્તમ પદવી આવી રહી ત્યાં જ્યારે આવું દુઃખ, આવી ક્ષણિકતા, આવી તુચ્છતા, આવું અંધપણું આદિ રહ્યાં છે, તો પછી બીજે સુખ શા માટે ગણવું જોઇએ? એ સુખ

નથી છતાં સુખ ગણ્યું તો ભ્રમ, કેમકે જે સુખ ભાસે છે તે દુખરૂપ દુખજ છે અનંત તાપ, અનંત શોક, અનંત દુખ જોઇને જ્ઞાનીઓએ એ સંસારને પુઠ દીધી છે તે સત્ય છે એ ભણી પાછું વાળી જોવા જેવું નથી ત્યાં દુખ, દુખ ને દુખ જ છે દુખનો એ સમુદ્ર છે

વૈરાગ્ય એ ધર્મનું સ્વરૂપ છે

એક વસ્ત્ર લોહીથી કરીને રંગાયું, તેને જો લોહીથી ધોઈએ તો તે ઉજળું થઇ શકનાર નથી પરંતુ વિશેષ રંગાય છે જો પાણીથી એ વસ્ત્રને ધોઇએ તો તેની તે મલીનતા જવાનો સંભવ છે એ દૃષ્ટાંતપરથી અત્રે પર વિચાર કરીએ આત્મા અનાદિકાળથી સંસારરૂપી લોહીથી મલીન થયો છે મલીનતા રોમ રોમ ઉતરી ગઇ છે એ મલીનતા આપણે સંસારથી ટાળવા ધારીએ તો ટળી શકે નહીં લોહીથી જેમ લોહી ધોવાતું નથી, તેમ શૃંગારથી કરીને વિષયજન્ય આત્મમલીનતા ટળનાર નથી, એ જાણે નિશ્ચયરૂપ છે આ જગતમાં અનેક ધર્મમતો ચાલે છે, તે સંબંધી અપક્ષપાતે વિચાર કરતાં આગળથી આટલું વિચારવું અવશ્યનું છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ ભોગવવાનો ઉપદેશ કર્યો હોય લક્ષ્મીલીલાની શિક્ષા આપી હોય, રાગ, રંગ ગુલતાન અને એશઆરામ કરવાનું તત્ત્વ બતાવ્યું હોય ત્યાં આપણા આત્માની સત્ શાંતિ નથી કારણ એ ધર્મમત ગણીએ તો આખો સંસાર ધર્મમતયુક્ત જ છે પ્રત્યેક ગૃહસ્થનું ઘર એ જ યોજનાથી ભરપૂર હોય છે છોકરાંછૈયાં, સ્ત્રી રંગ રાગ તાન ત્યાં જામ્યું પડ્યું હોય છે અને તે ઘર ધર્મમંદિર કહેવું, તો પછી અધર્મ સ્થાનક કયું? અને જેમ વર્તીએ છીએ તેમ વર્તવામાં ખોટું પણ શું? કોઇ એમ કહે કે, પેલા ધર્મમંદિરમાં તો પ્રભુની ભક્તિ થઈ શકે છે, તો તેઓને માટે ખેદપૂર્વક આટલો જ ઉત્તર દેવાનો છે કે તેઓ પરમાત્મતત્ત્વ અને તેની વૈરાગ્યમય ભક્તિને જાણતા નથી તે ગમે તેમ હો પણ આપણે આપણા મૂળ વિચાર પર આવવું જોઇએ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ આત્મા સંસારમાં વિષયાદિક મલીનતાથી પર્યટન કરે છે, તે મલીનતાનો ક્ષય વિશુદ્ધ ભાવજળથી હોવો જોઇએ આત્મતત્ત્વના અર્હતનાં કહેલા તત્ત્વરૂપ સાબુ અને વૈરાગ્યરૂપી જળથી ઉત્તમ આચારરૂપ પથ્થર પર રાખી

ધોનાર તે નિગ્રંથગુરુ છે આમા જો વૈરાગ્યજળ ન હોય તો એ સાહિત્યો કંઈ કરી શકત નથી, માટે વૈરાગ્ય અને ધર્મનુ સ્વરૂપ કહી શકાય યદિ અર્હંત-પ્રણીત તત્ત્વ ઉપદેશ બોધે છે, તો એ રૂપી જળ અને તેજ ધર્મનુ સ્વરૂપ એમ ગણવુ

અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર

બહુ પુણ્યકેરા પુંજથી શુભ દેહ માનવનો મળ્યો
તોયે અરે ભવચક્રનો આંટો નહી એકે ટળ્યો
સુખ પ્રાપ્ત કરતા સુખ ટળે છે લેશ એ લક્ષે લહો,
ક્ષણ ક્ષણ ભયકર ભાવમરણે કા અહો રાચી રહો?

લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતા, શુ વધ્યુ તે તો કહો,
શુ કુટુંબ કે પરિવારથી વધવાપણુ, એ નય ગ્રહો
વધવાપણુ સંસારનુ નર દેહને હારી જવો,
એનો વિચાર નહી અહોહો! એક પળ તમને હવો!!!

નિર્દોષ સુખ નિર્દોષ આનંદ, લ્યો ગમે ત્યાથી ભલે,
એ દિવ્ય શક્તિમાન જેથી જંજીરેથી નીકળે !!
પર વસ્તુમા નહિ મુઝવો, એની દયા મુજને રહી,
એ ત્યાગવા સિદ્ધાત કે પશ્ચાત્ દુખ તે સુખ નહી

હુ કોણ છુ? ક્યાથી થયો? શુ સ્વરૂપ છે મારુ ખરૂ?
કોના સબંધે વળગણા છે? રાખુ કે એ પરહરૂ?
એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાત ભાવે જો કર્યા,
તો સર્વ આત્મિકજ્ઞાનના સિદ્ધાતતત્ત્વ અનુભવ્યા.

તે પ્રાપ્ત કરવા વચન કેનુ સત્ય કેવળ માનવુ?
નિર્દોષ નરનુ કથન માનો "તેહ" જેણે અનુભવ્યુ
રે! આત્મ તારો! આત્મ તારો! શીઘ્ર એને ઓળખો
સર્વાત્મમા સમદૃષ્ટિ દ્યો આ વચનને હૃદયે લખો

જિતેંદ્રિયતા

જ્યા સુધી જીભ સ્વાદિષ્ટ ભોજન ચાહેછે, જ્યા સુધી નાસિકા સુગંધી ચાહેછે જ્યા સુધી કાન વારાંગનાના ગાયન અને વાજિંત્ર ચાહેછે, જ્યા સુધી આખ વનોપવન જોવાનુ લક્ષ રાખેછે, જ્યા સુધી ત્વચા સુગંધી લેપન ચાહેછે, ત્યા સુધી તે મનુષ્ય નિરાગી, નિર્ગ્રંથ, નિષ્પરિગ્રહી, નિરારંભી અને બ્રહ્મચારી થઈ શક્તો નથી મનને વશ કરવુ એ સર્વોત્તમ છે એના વડે સઘળી ઇંદ્રિયો વશ કરી શકાય છે મન જીતવુ બહુ દુર્ઘટ છે એક સમયમા અસંખ્યાત યોજન ચાલનાર અશ્વ તે મન છે એને થકાવવુ બહુ દુર્લભ છે એની ગતિ ચપળ અને ન ઝાલી શકાય તેવી છે મહાજ્ઞાનીઓએ જ્ઞાનરૂપી લગામ વડે કરીને એને સ્થંભિત રાખી સર્વત્ર જય કર્યો છે

ઉત્તરાધ્યનસૂત્રમાં નમિરાજ મહર્ષિએ શક્રેંદ્ર પ્રત્યે એમ કહ્યુછે કે લાખ સુભટને જીતનાર કઈક પડ્યાછે પરંતુ સ્વાત્માને જીતનારા બહુ દુર્લભ છે અને તે દશ લાખ સુભટને જીતનાર કરતા અત્યુત્તમ છે

મનજ સર્વોપાધિની જન્મદાતા ભૂમિકા છે મનજ બંધ અને મોક્ષનુ કારણ છે મનજ સર્વ સંસારની મોહિનીરૂપ છે એ વશ થતાં આત્મસ્વરૂપને પામવુ લેશ માત્ર દુર્લભ નથી

મનવડે ઇન્દ્રિયોની લોલુપતા છે ભોજન, વાજિંત્ર સુગંધી, સ્ત્રીનુ નિરીક્ષણ સુંદર વિલેપન એ સઘળુ મનજ માગેછે એ મોહની આડે તે ધર્મને સંભારવા પણ દેતુ નથી સંભાર્યા પછી સાવધાન થવા દેતુ નથી સાવધાન થયા પછી પતિતતા કરવામા પ્રવૃત્ત થાય છે એમા નથી ફાવતુ ત્યારે સાવધાનીમાં કંઈ ન્યૂનતા પહોચાડે છે જેઓ એ ન્યૂનતા પણ ન પામતા અડગ રહીને મનને જીતે છે, તે સર્વ સિદ્ધિને પામે છે

મન અકસ્માત્ કોઇથીજ જીતી શકાય છે નહી તો ગૃહસ્થાશ્રમે અભ્યાસ કરીનેજ જીતાય છે એ અભ્યાસ નિર્ગ્રંથતામા બહુ થઇ શકે છે છતાં સામાન્ય પરિચય માગીએ તો તેનો મુખ્ય માર્ગ આ છે કે, તે જે દુરેચ્છા કરે તેને ભૂલી જવી તેમ કરવુ નહી તે જ્યારે શબ્દસ્પર્શાદિ વિલાસ ઇચ્છે ત્યારે આપવા નહી ટુંકામા આપણે એથી દોરાવુ નહી, પણ આપણે એને દોરવુ અને દોરવુ તે પણ મોક્ષમાર્ગમા જિતેંદ્રિયતા વિના સર્વ પ્રકારની

ઉપાધિ ઉભી જ રહી છે ત્યાગે ન ત્યાગ જેવો થાય છે, લોકલજ્જાએ તેને સેવવો પડે છે, માટે અભ્યાસે કરીને પણ મનને જીતીને સ્વાધિનતામાં લઇ અવશ્ય આત્મહિત કરવું

વિનયવડે તત્વની સિદ્ધિ છે.

સદ્‌વિદ્યાને સાધ્ય કરવા વિનય કરવો અવશ્યનો છે આત્મવિદ્યા પામવા નિર્ગ્રંથ ગુરૂનો જો વિનય કરીએ તો કેવું મંગળદાયક થાય!

વિનય એ ઉત્તમ વશીકરણ છે ઉત્તરાધ્યયનમાં ભગવાને વિનયને ધર્મનું મૂળ કહી વર્ણવ્યો છે ગુરુનો, મુનિનો, વિદ્વાનનો, માતાપિતાનો અને પોતાથી વડાનો વિનય કરવો એ આપણી ઉત્તમતાનું કારણ છે

જ્ઞાન.

જે વડે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીએ તે જ્ઞાન જ્ઞાન શબ્દનો આ અર્થ છે હવે યથામતિ વિચારવાનું છે કે એ જ્ઞાનની કંઇ આવશ્યકતા છે? જો આવશ્યકતા છે, તો તે પ્રાપ્તિના કંઇ સાધન છે? જો સાધન છે, તો તેને અનુકૂળ દેશ, કાળ, ભાવ છે? જો દેશકાળાદિ અનુકૂળ છે, તો ક્યાં સુધી અનુકૂળ છે? વિશેષ વિચારમાં એ જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે? જાણવારૂપ શું છે? એના વળી ભેદ કેટલા છે? જાણવાના સાધન કયાં કયાં છે? કઇ કઇ વાટે તે સાધનો પ્રાપ્ત કરાય છે? એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામ શું છે? એ જાણવું અવશ્યનું છે

૧ જ્ઞાનની શી આવશ્યકતા છે? તે વિષે પ્રથમ વિચાર કરીએ આ ચતુર્દશ રજ્જ્વાત્મક લોક વિષે, ચતુર્ગતિમાં અનાદિકાળથી સકર્મસ્થિતિએ આ આત્માનું પર્યટન છે મેષાનુમેષ પણ સુખનો જ્યાં ભાવ નથી, એવા નરક, નિગોદાદિક સ્થાનક આ આત્માએ બહુ બહુ કાળ વારંવાર સેવન કર્યાં છે અસહ્ય દુખોને પુન પુન અને કહો તો અનંતિવાર સહન કર્યાં છે એ ઉત્તાપથી નિરંતર તપતો આત્મા માત્ર સ્વકર્મવિપાકથી પર્યટન કરે છે પર્યટનનું કારણ અનંત દુખદ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો છે, જે વડે કરીને આત્મા સ્વરૂપને પામી શકતો નથી, અને વિષયાદિક મોહબંધનને સ્વરૂપ માની રહ્યા છે એ સઘળાનું પરિણામ માત્ર ઉપર કહ્યું તે જ છે કે અનંત દુખ અનંત

ભાવે કરીને સહેવું ગમે તેવું અપ્રિય, ગમે તેવું ભયદાયક અને ગમે તેવું રોગ છતાં, જે દુઃખ અનંતકાળથી અનંતિવાર સહન કરવું પડ્યું, તે દુઃખ રહ્યું તે માત્ર અજ્ઞાનાદિ કર્મથી એ અજ્ઞાનાદિ ટાળવા ન? જ્ઞાનની પરિપૂર્ણ આવશ્યકતા છે

૨ હવે જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં સાધનો વિષે કંઈ વિચાર કરીએ અપૂર્ણ પર્યાપ્તિ વડે પરિપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન સાધ્ય થતું નથી એ માટે થઈને છ પર્યાપ્તિયુક્ત જે દેહ, તે આત્મજ્ઞાન સાધ્ય કરી શકે એવો દેહ તે એક માનવદેહ છે આ સ્થળે પ્રશ્ન ઉઠશે કે માનવદેહ પામેલા અનેક આત્માઓ છે તો તે સઘળા આત્મજ્ઞાન કાં પામતા નથી? એના ઉત્તરમાં આપણે માની શકીશું કે જેઓ સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાનને પામ્યા છે તેઓનાં પવિત્ર વચનામૃતની તેઓને શ્રુતિ નહીં હોય શ્રુતિ વિના સંસ્કાર નથી જો સંસ્કાર નથી, તો પછી શ્રદ્ધા ક્યાંથી હોય? અને જ્યાં એ એકે નથી ત્યાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ શાની હોય? એ માટે માનવદેહની સાથે સર્વજ્ઞવચનામૃતની પ્રાપ્તિ અને તેની શ્રદ્ધા એ પણ સાધનરૂપ છે અકર્મભૂમિ કે કેવળ અનાર્યભૂમિમાં સર્વજ્ઞવચનામૃત મળતાં નથી તો પછી માનવદેહ શું ઉપયોગનો? એ માટે થઈને આર્યભૂમિ કે જે કર્મભૂમિ છે, તે પણ એક સાધનરૂપ છે તત્ત્વની શ્રદ્ધા ઉપજવા અને બોધ થવા માટે નિર્ગ્રંથ ગુરુની આવશ્યકતા છે દ્રવ્યે કરીને જે કુળ મિથ્યાત્વી છે, તે કુળમાં થયેલો જન્મ પણ આત્મજ્ઞાનપ્રાપ્તિની હાનિરૂપ છે કારણ ધર્મમતભેદ એ અતિ દુઃખદાયક છે પરંપરાથી પૂર્વજોએ ગ્રહણ કરેલું જે દર્શન તે જ સત્ય છે એવી ભાવના બંધાય છે એથી કરીને પણ આત્મજ્ઞાન અટકે છે એ માટે સારું કુળ પ્રાપ્ત થવું એ પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં એક સાધન છે આ સઘળું પ્રાપ્ત કરવા માટે ભાગ્યશાળી થવું તેમાં સત્પુણ્ય એટલે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઇત્યાદિ ઉત્તમ સાધનો છે એ દ્વિતીય સાધનભેદ કહ્યો

૩ જો સાધન છે તો તેને અનુકૂળ દેશકાળ છે કે કેમ? એ ત્રીજા ભેદનો વિચાર કરીએ ભરત, મહાવિદેહ ઇ૦ કર્મભૂમિ અને તેમાં પણ આર્યભૂમિ એ દેશભાવે અનુકૂળ છે જિજ્ઞાસુ ભવ્ય તમે સઘળા આ કાળે ભારતમાં છો માટે ભારત દેશ અનુકૂળ છે કાળભાવ પ્રમાણે મતિ અને શ્રુત પ્રાપ્ત કરી શકાય એટલી અનુકૂળતા છે કારણ આ દુષમ પંચમ

કાળમા પગમાવધિ, મન પયર અને કેવળ એ પવિત્ર જ્ઞાન પરપરામ્નાયથી વિચ્છેદ છે, એટલે કાળની પરિપૂર્ણ અનુકૂળતા નથી

૪ દેશકાળાદિ જો અનુકૂળ છે, તો કયા સુધી છે? એનો ઉત્તર શેષ રહેલુ સિદ્ધાંતિક મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, સામાન્ય મતથી કાળભાવે એકવીશ હજાર વર્ષ રહેવાનુ, તેમાથી અઢી હજાર ગયાં, બાકી સાડાઅઢાર હજાર વર્ષ રહ્યા એટલે પચમકાળની પૂર્ણતા સુધી કાળની અનુકૂળતા છે દેશકાળ તેથી પરિપૂર્ણ અનુકૂળ છે

હવે વિશેષ વિચાર કરીએ

૧ જ્ઞાનની આવશ્યકતા શી છે? એ મહત્ વિચારનુ આવર્તન પુન વિશેષતાથી કરીએ મુખ્ય અવશ્ય સ્વસ્વરૂપસ્થિતિની શ્રેણિએ ચઢવા માટે છે, જેથી અનત દુખનો નાશ થાય દુખના નાશથી આત્માનું શ્રેયિક સુખ છે અને સુખ નિરતર આત્માને પ્રિય જ છે, પણ જે સ્વરૂપિક સુખ છે તે આત્માનુ શ્રેયિક સુખ છે દેશકાળભાવને લઇને શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ઇ૦ ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર તેટલા માટે પણ જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે સમ્યક્ ભાવ સહિત ઉચ્ચગત, ત્યાથી મહાવિદેહમા માનવદેહે જન્મ, ત્યા સમ્યક્ ભાવની પુન ઉન્નતિ તત્ત્વજ્ઞાનની વિશુદ્ધતા અને વૃદ્ધિ, છેવટે પરિપૂર્ણ આત્મસાધન, જ્ઞાન અને તેનુ સત્ય પરિણામ કેવળ સર્વ દુખનો અભાવ, એટલે અખડ, અનુપમ, અનત, શાશ્વત, પવિત્ર મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે આ પ્રમાણે જ્ઞાનની આવશ્યકતાના કારણો છે

૨ જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે, એનો વિચાર કહુ છુ એ જ્ઞાનના ભેદ અનત છે, પરતુ સામાન્ય દ્રષ્ટિએ પણ સમજી શકાય એટલા માટે થઇને સર્વજ્ઞ ભગવાને મુખ્ય પાચ ભેદ કહ્યા છે તે જેમ છે તેમ કહુ છુ પ્રથમ મતિ, દ્વિતીય શ્રુત, તૃતીય અવધિ, ચતુર્થ મન પર્યવ, અને પાચમો પરિપૂર્ણસ્વરૂપ કેવળ એના પાછા પ્રતિભેદ છે તેની વળી અતીંદ્રિય સ્વરૂપે અનત ભગજાળ છે

૩ શુ જાણવારૂપ છે? એનો હવે વિચાર કરીએ વસ્તુનુ સ્વરૂપ જાણવુ તેનુ નામ જ્યારે જ્ઞાન, ત્યારે વસ્તુઓ તો અનત છે એને કઇ પદ્ધતિથી જાણવી? સર્વજ્ઞ થયા પછી સર્વદર્શિતાથી તે સત્પુરુષ, તે અનત વસ્તુનુ સ્વરૂપ સર્વ ભેદે કરીને જાણે છે, અને દેખે છે પરતુ તેઓ એ

સર્વજ્ઞ શ્રેણિને પામ્યા તે કઇ કઇ વસ્તુને જાણવાથી? અનંત શ્રેણિયો જ્યાં સુધી જાણી નથી ત્યાં સુધી, કઇ વસ્તુને જાણતાં જાણતાં તે અનંત વસ્તુઓને અનંત રૂપે જાણીએ? આ શંકાનું સમાધાન હવે કરીએ જે અનંત વસ્તુઓ છે તે અનંત ભાંગે કરીને માની છે, પરંતુ મુખ્ય વસ્તુત્વસ્વરૂપે તેની બે શ્રેણિયો છે જીવ અને અજીવ વિશેષવસ્તુત્વસ્વરૂપે નવ તત્ત્વ, કિંવા ષડ્દ્રવ્યની શ્રેણિયો જાણવારૂપ થઇ પડે છે જે પંક્તિએ ચડતા ચડતાં સર્વ ભાવે જણાઇ લોકાલોકસ્વરૂપ હસ્તામલકવત્ જાણી અને દેખી શકાય છે એટલા માટે થઇને જાણવારૂપ પદાર્થ તે જીવ અને અજીવ છે એ જાણવારૂપ મુખ્ય બે શ્રેણિયો કહેવાઇ

૪ એના ઉપભેદ સંક્ષેપમાં કહું છું જીવ એ ચૈતન્યલક્ષણે એકરૂપ છે દેહસ્વરૂપે અને દ્રવ્યસ્વરૂપે અનંતાનંત છે દેહસ્વરૂપે તેના ઇંદ્રિયાદિ જાણવારૂપ છે તેની ગતિ, વિગતિ ઇત્યાદિ જાણવારૂપ છે તેની સંસર્ગરિદ્ધિ જાણવારૂપ છે તેમજ અજીવ તેના રૂપી પુદ્ગલ, આકાશાદિક વિચિત્ર ભાવ કાળચક્ર ઇ૦ જાણવારૂપ છે જીવાજીવ જાણવાની પ્રકારાંતરે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શીએ નવ શ્રેણિરૂપ નવતત્ત્વ કહ્યા છે

(૧) જીવ,	(૨) અજીવ,	(૩) પુણ્ય
(૪) પાપ	(૫) આસ્રવ,	(૬) સંવર,
(૭) નિર્જરા,	(૮) બંધ,	(૯) મોક્ષ

એમાંનાં કેટલાક ગ્રાહ્યરૂપ, કેટલાક જાણવારૂપ અને કેટલાક ત્યાગવારૂપ છે એ સઘળા તત્ત્વો જાણવારૂપ તો છે જ

૫ જાણવાના સાધન સામાન્ય વિચારમાં એ સાધનો જો કે જાણ્યા છે તોપણ કંઇક વિશેષ જાણીએ ભગવાનની આજ્ઞા અને તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ યથાતથ્ય જાણવું કોઇક જ સ્વયં જાણે છે વિશેષ તો નિર્ગ્રંથજ્ઞાની ગુરુથી જ જાણી શકે નિરાગી જ્ઞાતા સર્વોત્તમ છે એના માટે શ્રદ્ધાનું બીજ રોપનાર કે તેને પોષનાર ગુરુ એ સાધનરૂપ છે એ સાધનાદિકને માટે સંસારની નિવૃત્તિ એટલે શમ, દમ, બ્રહ્મચર્યાદિક અન્ય સાધનો છે એ સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની વાટ કહીએ તો પણ ચાલે

૬ એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામ શું છે તે પ્રશ્નનો ઉત્તરનો આશય ઉપર આવી ગયો છે, પણ કાળભેદે કંઇ કહેવાનું છે અને તે એટલું જ

કે, દિવસમા વિશેષ નહીં તો છેવટે બે ઘડીનો પણ નિયમિત વખત રાખીને જિનેશ્વર ભગવાનના કહેલા તત્ત્વબોધની પર્યટના કરો વીતરાગના એક સિદ્ધાતિક શબ્દપરથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બહુ ક્ષયોપશમ થશે, એમ હુ વિવેકથી કહુ છુ

અનુપમ ક્ષમા.

ક્ષમા એ અતરશત્રુ જીતવામા ખડ્ગરૂપ છે પવિત્ર આચારની રક્ષા કરવામા બખ્તર છે શુદ્ધભાવે અસહ્ય દુ ખમા સમપરિણામથી ક્ષમા રાખ નાર જીવ ભવસાગર તરી જાય છે

તત્ત્વજ્ઞાનીઓના વચન છે કે, આત્મા માત્ર સ્વસ્વભાવમા આવવો જોઇએ, અને તે આ યો તો મોક્ષ હથેળીમા જ છે ગજસુકુમારની નામાંકિત ક્ષમા કેવો શુદ્ધ બોધ કરે છે!

મતમતાતરનુ મુખ્ય કારણ.

મહાવીર ભગવાનના શાસનમાં બહુ મતમતાતર પડી ગયા છે, તેનુ મુખ્ય કારણ આ પણ એક છે કે, તત્ત્વજ્ઞાન ભણીથી ઉપાસક વર્ગનુ લક્ષ ગયુ માત્ર ક્રિયાભાવ પર રાચતા રહ્યા, જેનુ પરિણામ દૃષ્ટિગોચર છે અગ્રેજોના શોધમા આવેલી પૃથ્વીના વસ્તી લગભગ દોઢ અબજની ગણાય છે તેમા સર્વ ગચ્છની મળીને જૈનપ્રજા માત્ર વીશ લાખની લગભગ છે એ પ્રજા તે શ્રમણોપાસકની છે એમાથી હુ ધારૂ છુ કે નવ તત્ત્વને પઠનરૂપે બે હજાર પુરૂષો પણ માડ જાણતા હશે, મનન અને વિચારપૂર્વક જાણનારા તો આગળીને ટેરવે ગણી શકાએ તેટલા પુરૂષો પણ નહીં હશે જ્યારે આવી પતીત સ્થિતિ તત્ત્વજ્ઞાન સબધી થઇ ગઇ છે, ત્યારેજ મત મતાતર વધી પડ્યા છે એક લૌકિક કથન છે કે, "સો શાણે એક મત" તેમ અનેક તત્ત્વવિચારક પુરૂષોના મતમા બહુધા ભિન્નતા આવતી નથી

પંચમકાળ

કાળચક્રના વિચારો અવશ્ય કરીને જાણવા યોગ્ય છે જિનેશ્વરે એ કાળચક્રના એ મુખ્ય બે ભેદ કહ્યા છે ૧ ઉત્સર્પિણી ૨ અવસર્પિણી એકેકા ભેદના છ છ આરા છે આધુનિક વર્તન કરી રહેલો આરો પંચમકાળ કહેવાય છે અને તે અવસર્પિણીકાળનો પાંચમો આરો છે અવસર્પિણી એટલે ઉતરતો કાળ એ ઉતરતા કાળના પાંચમા આરામાં કેવું વર્તન આ ભરતક્ષેત્રે થવું જોઇએ તે માટે સત્પુરુષોએ કેટલાક વિચારો જણાવ્યા છે તે અવશ્ય જાણવા જેવા છે

એઓ પંચમકાળનું સ્વરૂપ મુખ્ય આ ભાવમાં કહે છે નિર્ગ્રંથપ્રવચન પરથી મનુષ્યોની શ્રદ્ધા ક્ષીણ થતી જશે ધર્મના મૂળતત્વોમાં મતમતાંતર વધશે પાખંડી અને પ્રપંચી મતોનું મંડન થશે જનસમૂહની રૂચી અધર્મ ભણી વળશે સત્યદયા હળવે હળવે પરાભવ પામશે મોહાદિક દોષોની વૃદ્ધિ થતી જશે દંભી અને પાપિષ્ઠ ગુરૂઓ પૂજ્યરૂપ થશે દુષ્ટ વૃત્તિના મનુષ્યો પોતાના ફંદમાં ફાવી જશે મીઠા પણ ધૂર્ત વક્તા પવિત્ર મનાશે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યાદિક શીલયુક્ત પુરુષો મલિન કહેવાશે આત્મિક જ્ઞાનના ભેદો હણાતા જશે હેતુ વગરની ક્રિયા વધતી જશે અજ્ઞાન ક્રિયા બહુધા સેવાશે વ્યાકુળ વિષયોનાં સાધનો વધતાં જશે એકાંત પક્ષો સત્તાધીશ થશે શૃંગારથી ધર્મ મનાશે

ક્ષમાપના

હે ભગવાન! હું બહુ ભૂલી ગયો, મેં તમારાં અમૂલ્ય વચનોને લક્ષમાં લીધાં નહીં તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્વોનો મેં વિચાર કર્યો નહીં તમારા પ્રણીત કરેલા ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહીં તમારાં કહેલાં દયા શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓળખ્યાં નહીં હે ભગવાન! હું ભૂલ્યો, આથડ્યો-રઝળ્યો અને અનંત સંસારની વિટંબનામાં પડ્યો છું હું પાપી છું હું બહુ મદોન્મત્ત અને કર્મરજથી કરીને મલીન છું હે પરમાત્મા! તમારાં કહેલાં તત્વો વિના મારો મોક્ષ નથી હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડ્યો છું, અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું મારામાં વિવેકશક્તિ નથી અને હું મૂઢ છું નિરાશ્રિત

છુ, અનાથ છુ નિરાગી પરમાત્મા હવે હુ તમારુ, તમારા ધર્મનુ અને તમારા સાધુનુ શરણુ ગ્રહુ છુ મારા અપરાધ ક્ષય થઇ, હુ તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઉ, એ મારી અભિલાષા છે આગળ કરેલા પાપોનો હુ હવે પશ્ચાત્તાપ કરુ છુ જેમ જેમ હુ સૂક્ષ્મ વિચારથી ઊડો ઉતરુ છુ, તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના ચમત્કારો મારા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે તમે નિરાગી નિર્વિકારી સચ્ચિદાનદ સ્વરૂપ, સહજાનદી, અનતજ્ઞાની, અને ત્રૈલોક્યપ્રકાશક છો હુ માત્ર મારા હિતને અર્થે તમારી સાક્ષીએ ક્ષમા ચાહુ છુ એક પળ પણ તમારા કહેલા તત્ત્વની શકા ન થાય, તમારા કહેલા રસ્તામા અહોરાત્ર હુ રહુ એજ મારી આકાક્ષા અને વૃત્તિ થાઓ! હે સર્વજ્ઞ ભગવન્! તમને હુ વિશેષ શુ કહુ? તમારાથી કઇ અજાણ્યુ નથી માત્ર પશ્ચાત્તાપથી હુ કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઇચ્છુ છુ

ૐ શાતિ શાતિ શાતિ

વર્ષ ૨૨ મું.

(૩)

---

(૧)

નિર્ગ્રંથ પ્રણીત ધર્મ

નિરાગી પુરુષોને નમસ્કાર

નિર્ગ્રથ ભગવાનના પ્રણીત કરેલા પવિત્ર ધર્મ માટે જે જે ઉપમા આપીએ તે તે ન્યૂનજ છે આત્મા અનતકાળ રખડ્યો, તે માત્ર એના નિરુપમ ધર્મના અભાવે જેના એક રોમમા કિંચિત્ પણ અજ્ઞાન મોહ કે અસમાધિ રહી નથી, તે સત્પુરુષના વચન અને બોધ માટે કઇ પણ નહીં કહી શકતા, તેના જ વચનમા પ્રશસ્તભાવે પુન પુન પ્રશસ્ત થવુ, એ પણ આપણુ સર્વોત્તમ શ્રેય છે શી એની શૈલી! જના આત્માને વિકારમય થવાનો અનતાશ પણ રહ્યો નથી શુદ્ધ, સ્ફટિક, ફીણ અને ચદ્રથી ઉજ્જવળ શુક્લધ્યાનની

શ્રેણિથી પ્રવાહરૂપે નીકળેલા નિર્ગ્રંથના પવિત્ર વચનોની મને તમને ત્રિકાળ શ્રદ્ધા રહો! એ જ પરમાત્માના યોગબળ આગળ પ્રયાચના!

મોક્ષનો માર્ગ એકજ છે

નિરાગી પરમાત્માઓને નમસ્કાર

મોક્ષના માર્ગ બે નથી જે જે પુરુષો મોક્ષરૂપ પરમશાંતિને ભૂતકાળે પામ્યા, તે તે સઘળા સત્પુરુષો એક જ માર્ગથી પામ્યા છે વર્તમાનકાળે પણ તેથી જ પામે છે, ભવિષ્યકાળે પણ તેથી જ પામશે તે માર્ગમા મતભેદ નથી, ઉન્મત્તતા નથી, ભેદાભેદ નથી, માન્યામાન્ય નથી તે સરળ માર્ગ છે, તે સમાધિ માર્ગ છે તે સ્થિર માર્ગ છે, અને સ્વાભાવિક શાંતિ સ્વરૂપે છે, સર્વ કાળે તે માર્ગનુ હોવાપણુ છે માર્ગના મર્મને પામ્યા વિના કોઇ ભૂતકાળે મોક્ષ પામ્યા નથી વર્તમાનકાળે પામતા નથી અને ભવિષ્યકાળે પામશે નહીં શ્રી જિને સહસ્ર ક્રિયાઓ અને સહસ્ર ઉપદેશો એ એક જ માર્ગ આપવા માટે કહ્યા છે ને તે માર્ગને અર્થે તે ક્રિયાઓ અને તે ઉપદેશો ગ્રહણ થાય તો સફળ છે અને એ માર્ગને ભુલી જઇ તે ક્રિયાઓ અને ઉપદેશો ગ્રહણ થાય તો તે સૌ નિષ્ફળ છે શ્રી મહાવીર જે વાટેથી તર્યા તે વાટેથી શ્રી કૃષ્ણ તરશે, જે વાટેથી શ્રી કૃષ્ણ તરશે, તે વાટેથી શ્રી મહાવીર તર્યા છે એ વાટ ગમે ત્યા બેઠા, ગમે તે કાળે, ગમે તે શ્રેણિમા, ગમે તે યોગમા જ્યારે પમાશે ત્યારે પવિત્ર શાશ્વત સત્પદના અનત અતીંદ્રિય સુખનો અનુભવ થશે તે વાટ સર્વ સ્થળે સભવિત છે યોગ્ય સામગ્રી નહીં મેળવવાથી ભવ્ય પણ એ માર્ગ પામતા અટક્યા છે તથા અટકશે અને અટક્યા હતા કોઇ પણ ધર્મ સબધી મતભેદ રાખવો છોડી દઇ, એકાગ્રભાવથી સમ્યક્ યોગે એ જ માર્ગ સશોધન કરવાનો છે વિશેષ શુ કહેવુ ? તે માર્ગ આત્મામા રહ્યો છે આત્મત્વ પ્રાપ્તપુરુષ નિર્ગ્રંથ આત્મા–જ્યારે યોગ્યતા ગણી તે આત્મત્વ અર્પશે–ઉદય આપશે ત્યારે જ તે પ્રાપ્ત થશે,–ત્યારેજ તેની વાટ મળશે ત્યારેજ તે મતભેદાદિક જશે મતભેદ રાખી કોઇ મોક્ષ પામ્યા નથી વિચારીને જોજો મતભેદને ટાળજો, ને અંતર્વૃત્તિને પામી ક્રમે કરી શાશ્વત મોક્ષને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે

---

(૩)

ચેતનશુદ્ધિ.

નિરાગી મહાત્માઓને નમસ્કાર.

કર્મ એ જડ વસ્તુ છે જે જે આત્માને એ જડથી જેટલો જેટલો આત્મબુદ્ધિએ સમાગમ છે તેટલી તેટલી અજડતાની એટલે અબોધતાની આત્માને પ્રાપ્તિ હોય, એમ અનુભવ થાય છે આશ્ચર્યતા છે કે, પોતે જડ તે છતા ચેતનને અચેતન મનાવી રહ્યાં છે! ચેતન ચેતનભાવ ભૂલી જઇ તેને સ્વસ્વરૂપ જ માને છે, જે પુરૂષો તે કર્મસંયોગ અને તેના ઉદયે ઉત્પન્ન થયેલા સ્વસ્વરૂપ પર્યાયોને નથી માનતા અને પૂર્વસંયોગો સત્તામા છે તેને, અબંધપરિણામે ભોગવી રહ્યા છે તે આત્માઓ સ્વભાવની ઉત્તરોત્તર ઉર્ધ્વ શ્રેણિ પામી શુદ્ધ ચેતનભાવને પામશે આમ કહેવુ સપ્રમાણ છે, કારણ અતીત કાળે તેમ થયુ છે, વર્તમાન કાળે તેમ થાય છે, અનાગત કાળે તેમ જ થશે કોઇ પણ આત્મા ઉદયીકર્મને ભોગવતા સમત્વ શ્રેણિમા પ્રવેશ કરી અબંધ પરિણામે વર્તશે, તો ખચિત ચેતનશુદ્ધિ પામશે

આત્મા વિનયી (થઇ), સરળ અને લઘુત્વ ભાવ પામી, સદૈવ સત્પુરૂષના ચરણકમળ પ્રતિ હો તો, જે મહાત્માઓને નમસ્કાર કર્યો છે, તે મહાત્માઓની જે જાતિની રિદ્ધિ છે, તે જાતિની રિદ્ધિ સંપ્રાપ્ય કરી શકાય અનંત કાળમા કાં તો સત્પાત્રતા થઇ નથી, અને કાં તો સત્પુરૂષ (જેમા સદ્ગુરૂત્વ, સત્સંગ અને સત્કથા એ રહ્યાં છે) મળ્યા નથી, નહીં તો નિશ્ચય છે કે, મોક્ષ હથેળીમા છે

---

(૪)

ધર્મધ્યાન.

સત્પુરૂષોને નમસ્કાર

પરમાત્માને ધ્યાવાથી પરમાત્મા થવાય છે, પણ તે ધ્યાન, આત્મા સત્પુરૂષોના ચરણકમળની વિનયોપાસના વિના પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, એ નિર્ગ્રંથ ભગવંતનુ સર્વોત્તમ વચનામૃત છે

સત્પુરુષોની મુખાકૃતિનું હૃદયથી અવલોકન કરવું તેના મન, વચન, કાયાની પ્રત્યેક ચેષ્ટાનાં અદ્ભુત રહસ્યો ફરી ફરી નિદિધ્યાસન કરવાં તેઓએ સમ્મત કરેલું સર્વ સમ્મત કરવું

આ જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું-નિર્વાણને અર્થ માન્ય રાખવા યોગ્ય, શ્રદ્ધવાયોગ્ય, ફરી ફરી ચિંતવવાયોગ્ય, ક્ષણે ક્ષણે-સમયે સમયે લીન થવા યોગ્ય-પરમ રહસ્ય છે, અને એજ સર્વ શાસ્ત્રનો, સર્વ સંતના હૃદયનો, ઈશ્વરના ઘરનો મર્મ પામવાનો મહા માર્ગ છે અને સઘળાંનું કારણ કોઈ વિદ્યમાન સત્પુરુષની પ્રાપ્તિ અને તે પ્રત્યે અવિચળ શ્રદ્ધા એ છે અધિક શું લખવું? આજે, ગમે તો તેથી મોડે અથવા વહેલે એ જ સૂઝે, એ જ પ્રાપ્ત થયે છૂટકો છે સર્વ પ્રદેશે મને તો એ જ સમ્મત

વર્ષ ૨૪ મું

(૫)

---

(૭)

અપૂર્વની પ્રાપ્તિ

આનંદ મૂર્તિ સત્સ્વરૂપને અભેદભાવે ત્રણે કાળ

નમસ્કાર કરું છું

પરિભ્રમણ કરતો જીવ અનાદિકાળથી અત્યાર સુધીમાં અપૂર્વને પામ્યો નથી જે પામ્યો છે તે બધું પૂર્વાનુપૂર્વ છે એ સઘળાની વાસનાનો ત્યાગ કરવાનો અભ્યાસ કરશો દૃઢ પ્રેમથી અને પરમોલ્લાસથી એ અભ્યાસ જયવંત થશે, અને તે કાળે કરીને મહા પુરુષના યોગે અપૂર્વની પ્રાપ્તિ કરાવશે

સર્વ પ્રકારની ક્રિયાનો, યોગનો, જપનો, તપનો અને તે સિવાયના પ્રકારનો લક્ષ એવો રાખજો કે, આત્માને છોડવા માટે સર્વ છે, બંધનને

માટે નથી, જેથી બંધન થાય એ બધા (મિથ્યાથી કરીને સઘળા યોગાદિક પર્યંત) ત્યાગવા યોગ્ય છે

(૮)

વ્યવહાર ચિંતા.

—કરના ફકીરી, ક્યા દિલગીરી, સદા મગન મન રહેનાજી.

એ વૃત્તિ મુમુક્ષુઓને અધિકાધિક વર્દ્ધમાન કરવા જેવી છે, પરમાર્થે ચિંતા હોય એ વિષય જુદો છે વ્યવહારચિંતાનુ વેદન અંતરથી ઓછુ કરવુ એ એક માર્ગ પામવાનુ સાધન છે

તમે જેઓ સમજ્યા છો, તેઓ માર્ગને સાધ્ય કરવા નિરંતર સત્પુરૂષના ચરિત્રનુ મનન રાખજો, તેના વિષય પ્રસંગે અમને પૂછજો, સત્શાસ્ત્રને અને સત્કથાને તેમજ સદ્વ્રતને સેવજો એજ ભલામણ

[૯]

બે મોટા બંધન.

જીવને બે મોટા બંધન છે એક સ્વચ્છંદ અને બીજુ પ્રતિબંધ સ્વચ્છંદ ટાળવાની ઈચ્છા જેની છે, તેણે જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવી જોઇએ, અને પ્રતિબંધ ટાળવાની ઇચ્છા જેની છે, તેણે સર્વ સંગથી ત્યાગી થવુ જોઇએ આમ ન થાય તો બંધનનો નાશ થતો નથી જેનો સ્વચ્છંદ છેદાયો છે તેને, જે પ્રતિબંધ છે તે, અવસર પ્રાપ્ત થયે તરત નાશ પામે છે આટલી શિક્ષા સ્મરણ કરવારૂપ છે

[૧૦]

મનુષ્યત્વના સફળપણા માટે નિવૃત્તિની આવશ્યકતા

ઉપાધિના યોગને લીધે શાસ્ત્રવાચન જો ન થઇ શકતુ હોય તો હમણાં તે રહેવા દેવુ, પરંતુ ઉપાધિથી થોડો પણ નિત્ય પ્રતિ અવકાશ લઇ ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર થાય એવી નિવૃત્તિમા બેસવાનુ બહુ અવશ્ય છે, અને ઉપાધિમા પણ નિવૃત્તિનો લક્ષ રાખવાનુ સ્મરણ રાખજો

જેટલો વખત આયુષ્યનો તેટલો જ વખત જીવ ઉપાધિનો રાખે તો મનુષ્યત્વનું સફળ થવું ક્યારે સભવે ? મનુષ્યત્વના સફળપણા માટે જીવવું એ જ કલ્યાણકારક છે, એવો નિશ્ચય કરવો જોઇએ અને સફળપણા માટે જે જે સાધનોની પ્રાપ્તિ કરવી યોગ્ય છે, તે પ્રાપ્ત કરવા નિત્ય પ્રતિ નિવૃત્તિ મેળવવી જોઇએ નિવૃત્તિના અભ્યાસ વિના જીવની પ્રવૃત્તિ ન ટળે એ પ્રત્યક્ષ સમજાય તેવી વાત છે

ધર્મને રૂપે મિથ્યા વાસનાઓથી જીવને બધન થયુ છે, એ મહા લક્ષ રાખી તેની મિથ્યા વાસના કેમ ટળે એ માટે વિચાર કરવાનો પરિચય રાખશો

---

(૧૧)

જાણતા હો તેનુ વિસ્મરણ કરજો

પરમાર્થ ઉપર પ્રીતિ થવામા સતસગ એ સર્વોત્કૃષ્ટ અને અનુપમ સાધન છે પણ આ કાળમા તેવો જોગ બનવો બહુ વિકટ છે, માટે જીવે એ વિકટતામા રહી પાર પાડવામા વિકટ પુરૂષાર્થ કરવો યોગ્ય છે—અને તે એકે "અનાદિ કાળથી જેટલુ જાણ્યુ છે તેટલુ બધુય અજ્ઞાન જ છે તેનુ વિસ્મરણ કરવુ "

---

(૧૨)

મોક્ષ સ્થાન

तत्र को मोह, क शोक एकत्वमनुपश्यत,

'તેને મોહ શો ? અને તેને શોક શો ? કે જે સર્વત્ર એકત્વ [પરમાત્મસ્વરૂપ] ને જ જુએ છે '

વાસ્તવિક સુખ જો જગતની દૃષ્ટિમા આવ્યુ હોત તો જ્ઞાની પુરૂષોએ નિયત કરેલુ એવુ મોક્ષસ્થાન ઉર્ધ્વલોકમા હોત નહીં પણ આ જગત જ મોક્ષ હોત જ્ઞાનિને સર્વત્ર મોક્ષ છે, આ વાત જો કે યથાર્થ છે, તોપણ જ્યા માયાપૂર્વક પરમાત્માનુ દર્શન છે, એવુ જગત વિચારી પગ મૂકવા જેવુ તેનેપણુ કઇ લાગે છે માટે અમે અસગતાને ઇચ્છીએ છીએ

(૧૩)

સત્પુરુષ

પુરાણપુરુષને નમોનમઃ

આ લોક ત્રિવિધ તાપથી આકુળ વ્યાકુળ છે. ઝાંઝવાનાં પાણી લેવા દોડી તૃષા છીપાવવા ઇચ્છે છે-એવો દીન છે. અજ્ઞાનને લીધે સ્વરૂપનું વિસ્મરણ થઇ જવાથી ભયંકર પરિભ્રમણ તેને પ્રાપ્ત થયું છે. સમયે સમયે અતુલ ખેદ, જ્વરાદિક રોગ, મરણાદિક ભય, વિયોગાદિક દુઃખને તે અનુભવે છે. એવી અશરણતાવાળા આ જગતને એક સત્પુરુષ જ શરણ છે. સત્પુરુષની વાણી વિના કોઇ એ તાપ અને તૃષા છેદી શકે નહીં એમ નિશ્ચય છે. માટે, ફરી ફરી તે સત્પુરુષનાં ચરણનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ.

સંસાર કેવળ અશાતામય છે. જો કોઇ પણ પ્રાણીને અલ્પ પણ શાતા છે, તો તે પણ સત્પુરુષનો જ અનુગ્રહ છે. કોઇ પણ પ્રકારના પુણ્ય વિના શાતાની પ્રાપ્તિ નથી. અને એ પુણ્ય પણ સત્પુરુષના ઉપદેશ વિના કોઇએ જાણ્યું નથી. ઘણે કાળે, ઉપદેશેલું તે પુણ્ય રૂઢીને આધીન થઇ પ્રવર્તે છે, તેથી જાણે તે ગ્રંથાદિકથી પ્રાપ્ત થયેલું લાગે છે, પણ એનું મૂળ એક સત્પુરુષ જ છે. માટે અમે એમ જ જાણીએ છીએ કે, અલ્પ શાતાથી કરીને પૂર્ણકામના સુધીની સર્વ સમાધિ, તેનું સત્પુરુષ જ કારણ છે. આટલી બધી સમર્થતા છતાં જેને કંઇ પણ સ્પૃહા નથી, ઉન્મત્તતા નથી, પોતાપણું નથી, ગર્વ નથી, ગારવ નથી, એવા [illegible] સત્પુરુષને અમે ફરી ફરી નામરૂપે સ્મરીએ છીએ.

---

(૧૪)

અભેદ દશા

અભેદ દશા આવ્યા વિના જે પ્રાણી આ જગતની રચના જોવા ઇચ્છે છે, તે બંધાય છે. એવી દશા આવવા માટે એ પ્રાણીએ તે રચનાના કારણ પ્રત્યે પ્રીતિ કરવી, અને પોતાની અહંરૂપ ભ્રાંતિનો પરિત્યાગ કરવો. સર્વ પ્રકારે કરીને એ રચનાના ઉપભોગની ઇચ્છાએ ત્યાગવી યોગ્ય છે, અને એમ

થવા માટે સત્પુરુષના શરણ જેવું એક ઔષધ નથી આ નિશ્ચયવાળાં બિચારા મોહાંધ પ્રાણીઓ નહીં જાણીને તાપથી બળતા જોઇ પરમ કરુણા આવે છે હે નાથ! તું અનુગ્રહ કરી એને તારી ગતિમાં ભક્તિ આપ' એ ઉદ્ગાર નીકળે છે

---

(૧૫)

સર્વ મહાત્માઓનો લક્ષ એક 'સત્'જ છે

સર્વાત્મા હરિને નમસ્કાર

'સત્' સત્ છે સરળ છે સુગમ છે તેની પ્રાપ્તિ સર્વત્ર હોય છે

'સત્' છે, કાળથી તેને બાધા નથી, તે સર્વનું અધિષ્ઠાન છે વાણીથી અકથ્ય છે તેની પ્રાપ્તિ હોય છે અને તે પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે —

ગમે તે સંપ્રદાય-દર્શનના મહાત્માઓનો લક્ષ એક 'સત્' જ છે વાણીથી અકથ્ય હોવાથી મુંગાની શેરે સમજાવ્યું છે જેથી તેઓના કથનમાં કંઇક ભેદ લાગે છે, વાસ્તવિક રીતે ભેદ નથી

લોકનું સ્વરૂપ સર્વ કાળ એક સ્થિતિનું નથી ક્ષણે ક્ષણે તે રૂપાંતર પામ્યા કરે છે અનેક રૂપ નવાં થાય છે અનેક સ્થિતિ કરે છે અને અનેક લય પામે છે એક ક્ષણ પહેલાં જે રૂપ બાહ્યતાને જણાતું નહોતું તે દેખાય છે અને ક્ષણમાં ઘણાં દીર્ઘ વિસ્તારવાળાં રૂપ લય પામ્યાં જાય છે મહાત્માની વિદ્યમાનતામાં વર્તતું લોકનું સ્વરૂપ અજ્ઞાનીના અનુગ્રહને અર્થે કંઇક રૂપાંતરપૂર્વક કહ્યું જાય છે પણ સર્વ કાળ જેની એક સ્થિતિ નથી એવું એ રૂપ સત્ નહીં હોવાથી ગમે તે રૂપે વર્ણવી તે કાળે ભ્રાંતિ ટાળી છે, અને એને લીધે સર્વજ્ઞ એ સ્વરૂપ હોય જ એમ નથી એમ સમજાય છે બાળજીવ તો તે સ્વરૂપને શાશ્વતરૂપ માની ભ્રાંતિમાં પડે છે, પણ કોઇ જોગ જીવ એવી અનેકતાની કહેણીથી મુંઝાઇ જઇ 'સત્' તરફ વળે છે ઘણું કરીને સર્વ મુમુક્ષુઓ એમ જ માર્ગ પામ્યા છે ભ્રાંતિનું રૂપ એવું આ જગત વારંવાર વર્ણવવાનો મહાપુરુષોનો એ જ ઉદ્દેશ છે કે, તે સ્વરૂપનો વિચાર કરતાં પ્રાણી ભ્રાંતિ પામે કે 'ખરું શું? આમ અનેક પ્રકારે કહ્યું છે તેમાં શું માનું? અને મને શું કલ્યાણકારી? એમ વિચારતાં

એને એ (ભ્રાંતિ)નો વિચાર જાણી, જ્યાથી 'સત્'ની પ્રાપ્તિ હોય છે એવા સતના શરણાગત ઉપાય નથી એમ સમજી, તે શોધી, શરણાપન્ન થઇ, 'સત્' પામી 'સત્ રૂપ હોય છે

---

(૧૬)

'અસત્' અને 'સત્'.

અનંત કાળથી જીવને અસત્ વાસનાનો અભ્યાસ છે તેમા એકદમ 'સત્' સબધી સંસ્કાર સ્થિતિ થતા નથી જેમ મલિન દર્પણને વિષે યથાયોગ્ય પ્રતિબિબદર્શન થઇ શકતું નથી, તેમ અસત્ વાસનાવાળા ચિત્તને વિષે પણ 'સત્' સબધી સસ્કાર યથાયોગ્ય પ્રતિબિબિત થતા નથી ક્વચિત્ અંશે થાય છે, ત્યા પાછો અનંતકાળનો જે મિથ્યા અભ્યાસ છે તેના વિકલ્પમા પડી જાય છે, એટલે તે ક્વચિત્-સતના અંશો૫ આવરણ આવે છે 'સત્' સબધી સસ્કારોની દ્રઢતા થવા સર્વ પ્રકારે લોકલજ્જાની ઉપેક્ષા કરી સત્સગનો પરિચય કરવો શ્રેયસ્કર છે લોકલજ્જા તો કોઇ મોટા કારણમા સર્વ પ્રકારે ત્યાગવી પડે છે, સામાન્ય રીતે સત્સગનો લોકસમુદાયમા તિરસ્કાર નથી, જેથી લજ્જા દુઃખદાયક થતી નથી માત્ર ચિત્તને વિષે સત્સગના લાભનો વિચાર કરી નિરંતર અભ્યાસ કરવો, તો પરમાર્થને વિષે દ્રઢતા થાય છે

---

(૧૭)

'સત્' અને તેનુ માહાત્મ્ય

'સત' એ કંઈ દૂર નથી, પણ દૂર લાગે છે, અને એ જ જીવનો મોહ છે

'સત્' જે કંઈ છે તે 'સત્' છે, સરળ છે, સુગમ છે, અને સર્વત્ર તેની પ્રાપ્તિ હોય છે, પણ જેને ભ્રાન્તિરૂપ આવરણતમ વર્તે છે તે પ્રાણીને તેની પ્રાપ્તિ કેમ હોય? અંધકારના ગમે તેટલા પ્રકાર કરીએ, પણ તેમા એવો પ્રકાર નહીં આવે કે જે અજવાળારૂપ હોય આવરણ-

તિમિર જેને છે એવા પ્રાણીની કલ્પનામાની કોઈ પણ કલ્પના 'સત્' જણાતી નથી અને 'સત્'ની નજીક સંભવતી નથી 'સત્' છે તે ભ્રાંતિથી કેવળ વ્યતિરિક્ત (જૂદું) છે કલ્પનાથી પર (આઘે) છે માટે જેની પ્રાપ્ત કરવાની દૃઢ મતિ થઈ છે, તેણે પોતે કંઈ જ જાણતો નથી એવો દૃઢ નિશ્ચય વાળો પ્રથમ વિચાર કરવો અને પછી સત્ ની પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાનીને શરણે જવું તો જરૂર માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય

આ જે વચનો લખ્યા છે તે સર્વ મુમુક્ષુઓ પરમ બાંધવરૂપ છે, પરમ રક્ષકરૂપ છે, અને એને સમ્યક્ પ્રકારે વિચારવાથી પરમપદને આપે એવા છે એમાં નિગ્રંથ પ્રવચનની સમસ્ત દ્વાદશાંગી, ષડ્ દર્શનનું સર્વોત્તમ તત્ત્વ અને જ્ઞાનીના બોધનું બીજ સંક્ષેપે કહ્યું છે માટે ફરી ફરીને તેને સંભારજો વિચારજો, સમજજો, સમજવા પ્રયત્ન કરજો એને બાધ કરે એવા બીજા પ્રકારોમાં ઉદાસીન રહેજો એમાં જ વૃત્તિનો લય કરજો એ તમને અને કોઈ પણ મુમુક્ષુને ગુપ્ત રીતે કહેવાનો અમારો મંત્ર છે એમાં સત્ જ કહ્યું છે એ સમજવા માટે ઘણોજ વખત ગાળજો

---

(૧૮)

ભક્તિમાં અકાળ અને અશુચિ દોષ

જેને ત્યાંસુધી ભક્તિનું પરમ સ્વરૂપ સમજાયું નથી, તેમ ... થઈ નથી, ત્યાં સુધી ભક્તિમાં પ્રવર્તતાં અકાળ અને અશુચિ દોષ ...

... અને અશુચિનો વિસ્તાર મોટો છે, તો પણ ટૂંકામાં લખ્યું છે ... માત, પ્રથમ પ્રહર, એ સેવ્ય ભક્તિને માટે યોગ્ય કાળ છે ... ક્તિ તો સર્વ કાળે મે... છે

... મન એ સર્વ શુચિનું કારણ છે બાહ્યમલાદિરહિત તન, વાણી એ શુચિ છે

(૧૯)

આત્માર્થમાં સુદૃઢ રહેવું

સુદૃઢ સ્વભાવથી આત્માર્થનું પ્રયત્ન કરવું આત્મકલ્યાણ પ્રાપ્ત થવામાં બહુ કરીને વારંવાર પ્રબળ પરિસહ આવવાનો સ્વભાવ છે પણ જો તે પરિસહ શાંત ચિત્તથી વેદવામાં આવે છે, તો દીર્ઘકાળે થઈ શકવા યોગ્ય એવું કલ્યાણ બહુ અલ્પકાળમાં સાધ્ય થાય છે

તમે સૌ એવા શુદ્ધ આચરણથી વર્તજો કે વિષમ દૃષ્ટિએ જોનાર માણસોમાંથી ઘણાને પોતાની તે દૃષ્ટિનો કાળ જતાં પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત આવે

ધૈર્ય રાખીને આત્માર્થમાં નિર્ભય રહેજો નિરાશ ન થવું આત્માર્થમાં પ્રયત્ન કરવું

---

(૨૦)

મોક્ષનો માર્ગ

૧ જીવ પોતાને ભૂલી ગયો છે, અને તેથી સત્ સુખનો તેને વિયોગ છે, એમ સર્વ ધર્મસમ્મત કહ્યું છે

૨ પોતાને ભૂલી ગયારૂપ અજ્ઞાન, જ્ઞાન મળવાથી નાશ થાય છે એમ નિઃશંક માનવું

૩ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જ્ઞાની પાસેથી થવી જોઈએ, એ સ્વાભાવિક સમજાય છે, છતાં લોકો લજ્જાદિ કારણોથી અજ્ઞાનીનો આશ્રય છોડતા નથી, એ જ અનંતાનુબંધી કષાયનું મૂળ છે

૪ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જેણે ઇચ્છવી તેણે જ્ઞાનીની ઇચ્છાએ વર્તવું, એમ જિનાગમાદિ સર્વ શાસ્ત્ર કહે છે પોતાની ઇચ્છાએ પ્રવર્તતા અનાદિકાળથી રખડ્યો

૫ જ્યાંસુધી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીની ઇચ્છાએ એટલે આજ્ઞાએ નહીં વર્તાય, ત્યાં સુધી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવી સંભવતી નથી

૬ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું આરાધન તે કરી શકે કે જે એકનિષ્ઠાએ તન, મન, ધનની આસક્તિનો ત્યાગ કરી તેની ભક્તિમાં જોડાય

૭ જોકે જ્ઞાની ભક્તિ ઇચ્છતા નથી, પરંતુ મોક્ષાભિલાષીને તે કર્યા વિના ઉપદેશ પરિણમતો નથી, અને મનન તથા નિદિધ્યાસનાદિનો હેતુ થતો નથી માટે મુમુક્ષુને જ્ઞાનીની ભક્તિ અવશ્ય કર્તવ્ય છે, એમ સત્પુરુષોએ કહ્યુ છે

૮

૯ ઋષભદેવજીએ અઠ્ઠાણુ પુત્રોને ત્વરાથી મોક્ષ થવાનો એ જ ઉપદેશ કર્યો હતો

૧૦ પરિક્ષિત્ રાજાને શુકદેવજીએ એ જ ઉપદેશ કર્યો છે

૧૧ અનતકાળ સુધી જીવ નિજછદે ચાલી પરિશ્રમ કરે તો પણ પોતે પોતાથી જ્ઞાન પામે નહીં, પરતુ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનો આરાધક અંતર્મુહુર્તમા પણ કેવળજ્ઞાન પામે

૧૨ શાસ્ત્રમા કહેલી આજ્ઞાઓ પરોક્ષ છે અને તે જીવને અધિકારી થવા માટે કહી છે મોક્ષ થવા માટે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવી જોઈએ

---

(૨૧)

સસારી જીવોના ત્રણ પ્રકાર

આ જગતને વિષે સત્સગની પ્રાપ્તિ ચતુર્થકાળ જેવા કાળને વિષે પણ પ્રાપ્ત થવી ઘણી દુર્લભ છે, તો આ દુષમકાળને વિષે પ્રાપ્તિ પરમ દુર્લભ હોવી સભાવ્ય છે એમ જાણી જે જે પ્રકારે સત્સગના વિયોગમા પણ આત્મામા ગુણોત્પત્તિ થાય, તે તે પ્રકારે વર્તવાનો પુરુષાર્થ વારવાર, વખતો વખત અને પ્રસગે પ્રસગે કર્તવ્ય છે અને નિરતર સત્સગની ઇચ્છા–અસત્સગમા ઉદાસીનતા–કરવામા મુખ્ય કારણ તેવો પુરુષાર્થ છે એમ જાણી જે કાઇ નિવૃત્તિનાં કારણો હોય, તે તે કારણોનો વારવાર વિચાર કરવો યોગ્ય છે

અમને આ લખતા એમ સ્મરણ થાય છે કે 'શુ કરવુ ?' અથવા "કોઇ પ્રકારે થતુ નથી,' એવુ તમારા ચિત્તમા વારવાર થઇ આવતુ હશે તથાપિ એમ ઘટે છે કે જે પુરુષ બીજા બધા પ્રકારનો વિચાર અકર્તવ્ય રૂપ જાણી આત્મકલ્યાણને વિષે ઉજમાળ થાય છે તેને કઇ નહીં જાણતા છતા તે જ [illegible]ના પરિણામમા જે કરવુ ઘટે છે, અને કોઇ પ્રકારે થતુ

નથી એમ ભાસ્યમાન થયેલું, તે પ્રગટ થવાનું તે જીવને વિષે કારણ ઉત્પન્ન થાય છે અથવા કૃતકૃત્યતાનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે

દોષ કરે છે એવી સ્થિતિમાં, આ જગતના જીવોના ત્રણ પ્રકાર જ્ઞાની પુરુષે દીઠા છે, (૧) કોઈ પણ પ્રકારે જીવ દોષ કે કલ્યાણનો વિચાર નથી કરી શકયો-અથવા કરવાની જે સ્થિતિ તેમાં બેભાન છે, એવા જીવોનો એક પ્રકાર છે (૨) અજ્ઞાનપણાથી અસત્સંગના અભ્યાસે ભાસ્યમાન થયેલા બોધથી દોષ કરે છે તે કલ્યાણ સ્વરૂપ માનતા, એવા જીવોનો બીજો પ્રકાર છે (૩) ઉદયાધીનપણે માત્ર જેની સ્થિતિ છે-સર્વ પરસ્વરૂપનો સાક્ષી છે એવો બોધસ્વરૂપ જીવ, માત્ર ઉદાસીનપણે કર્તા દેખાય છે એવા જીવોનો ત્રીજો પ્રકાર છે એમ ત્રણ પ્રકારના જીવ-સમૂહ, જ્ઞાની પુરુષે દીઠા છે ઘણું કરી પ્રથમ પ્રકારને વિષે સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ધનાદિ પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિના પ્રકારને વિષે તદાકાર પરિણામી જેવા ભાસતા એવા જીવો સમાવેશ પામે છે જૂદા જૂદા ધર્મની નામક્રિયા કરતા એવા જીવો-અથવા સ્વચ્છંદ પરિણામી એવા, પરમાર્થ માર્ગે ચાલીએ છીએ એવી બુદ્ધિએ ગ્રહિત જીવો તે બીજા પ્રકારને વિષે સમાવેશ પામે છે સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ધનાદિ પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિ-આદિભાવને વિષે જેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે, અથવા થવા કરે, છે, સ્વચ્છંદપરિણામ જેનું ગળિત થયું છે, અને તેવા ભાવના વિચારમાં નિરંતર જેનું રહેવું છે, એવા જીવના દોષ તે ત્રીજા પ્રકારમાં સમાવેશ થાય છે જે પ્રકારે ત્રીજો સમૂહ સાધ્ય થાય તે પ્રકાર વિચાર છે વિચારવાન છે તેને યથાબુદ્ધિએ, સદ્ગ્રંથે, સત્સંગે તે વિચાર પ્રાપ્ત થાય છે, અને અનુક્રમે દોષરહિત એવું સ્વરૂપ તેને વિષે ઉત્પન્ન હોય છે આ વાત ફરી ફરી સૂતા તથા જાગતા અને બીજે પ્રકારે વિચારવા-સંભારવા યોગ્ય છે

---

(૨૮)

સમજવું ને શમાવું

જેમ છે તેમ આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું તેનું નામ સમજવું છે, તેથી ઉપયોગ અન્ય વિકલ્પ રહિત થયો તેનું નામ શમાવું છે, વસ્તુતાએ બન્ને એક જ છે જેમ છે તેમ સમજવાથી ઉપયોગ સ્વરૂપમાં શમાયો, અને

આત્મા સ્વભાવમય થઇ રહ્યા, એ પ્રથમ વાક્ય "સમજીને શમાઇ રહ્યા" તેનો અર્થ છે

અન્ય પદાર્થના સંયોગમાં જે અધ્યાસ હતો અને તે અધ્યાસમાં આત્માપણું માન્યું હતું, તે અધ્યાસરૂપ આત્મપણું શમાઇ ગયું, એ બીજું વાક્ય "સમજીને શમાઇ ગયા" તેનો અર્થ છે

પર્યાયાન્તરથી અર્થાંતર થઇ શકે છે તારતમ્યમાં સર્વે વાક્યનો પરમાર્થ એક જ વિચારવા યોગ્ય છે

જે જે સમજ્યા તેણે તેણે મારું તારું આદિ અહંત્વ મમત્વ શમાવી દીધું, કેમકે કોઇ પણ નિજસ્વભાવ તેવો દીઠો નહીં અને નિજસ્વભાવતો અચિંત્ય અવ્યાબાધસ્વરૂપ,—કેવળ ન્યારો— જોયો, એટલે તેમાં જ સમાવેશ પામી ગયા આત્મા શિવાય અન્યમાં સ્વમાન્યતા હતી તે ટળી પરમાર્થે મૌન થયા વાણીએ કરી આ આનું છે' એ આદિ કહેવાનું બનવારૂપ વ્યવહાર વચનાદિ યોગસુધી ક્વચિત્ રહ્યો તથાપિ આત્માથી આ મારું છે, એ વિકલ્પ કેવળ શમાઇ ગયો, જેમ છે તેમ અચિંત્ય સ્વાનુભવગોચરપદમાં લીનતા થઇ એ બન્ને વાક્ય લોકભાષામાં પ્રવર્ત્યાં છે, તે આત્મભાષામાંથી આવ્યાં છે જે ઉપર કહ્યા તે પ્રકારે ન શમાયા તે સમજ્યા નથી એમ એ વાક્યનો સારભૂત અર્થ થયો અથવા જેટલે અંશે શમાયા તેટલે અંશે સમજ્યા અને જે પ્રકારે શમાયા તે પ્રકારે સમજ્યા એટલો વિભાગાર્થ થઇ શકવા યોગ્ય છે તથાપિ મુખ્યાર્થમાં ઉપયોગ વર્તાવવો ઘટે છે

અનંત કાળથી યમનિયમ શાસ્ત્રાવલોકનાદિ કાર્ય કર્યા છતાં, સમજવું અને શમાવું એ પ્રકાર આત્મામાં આવ્યો નહીં અને તેથી પરિભ્રમણનિવૃત્તિ ન થઇ

સમજવા અને શમાવાનું જે કોઇ ઐક્ય કરે, તે સ્વાનુભવપદમાં વર્તે તેનું પરિભ્રમણ નિવૃત્ત થાય સદ્ગુરુની આજ્ઞા વિચાર્યા વિના જીવે તે પરમાર્થ જાણ્યો નહીં જાણવાને પ્રતિબંધક અસત્સંગ છે અને અવિદ્યા તેનો રોધ કર્યો નહીં જેથી સમજવું અને શમાવું તથા બેયનું ઐક્ય ન બન્યું એવો નિશ્ચય પ્રસિદ્ધ છે અનેથી આરંભી ઉપર ઉપરની ભૂમિકા ઉપાસે તો જીવ સમજીને શમાય એ નિઃસંદેહ છે

અનંત જ્ઞાની પુરૂષે અનુભવ કરેલો એવો આ શાશ્વત, સુગમ મોક્ષમાર્ગ જીવને લક્ષમા નથી આવતો, એથી ઉત્પન્ન થયેલુ ખેદસહિત આશ્ચર્ય તે પણ અત્રે શમાવીએ છીએ સત્સંગ, સત્ક્રિયા થી શમાવા સુધીના સર્વ પદ અત્યંત સાચા છે, સુગમ છે, સુગોચર છે, સહજ છે, અને નિઃસંદેહ છે

---

(૨૩)

યોગ્ય વ્યવહાર

માયાનો પ્રપંચ ક્ષણે ક્ષણે બાધકર્તા છે તે પ્રપંચમા તાપની નિવૃત્તિ કોઈ કલ્પદ્રુમની છાયા છે, અને કાં કેવળ દશા છે, તથાપિ કલ્પદ્રુમની છાયા પ્રશસ્ત છે તે સિવાય એ તાપની નિવૃત્તિ નથી, અને એ કલ્પદ્રુમને વાસ્તવિક ઓળખવા જીવે જોગ્ય થવું પ્રશસ્ત છે તે જોગ્ય થવામા બાધકર્તા એવો એ માયાપ્રપંચ છે જેનો પરિચય જેમ ઓછો હોય તેમ વર્ત્યા વિના જોગતાનું આવરણ ભંગ થતુ નથી પગલે પગલે ભયવાળી અજ્ઞાનભૂમિકામા જીવ વગર વિચારે કોટયાનધિ યોજનો ચાલ્યા કરેછે ત્યાં જોગ્યતાનો અવકાશ ક્યાથી હોય? આમ ન થાય તેટલા માટે થયેલા કાર્યના ઉપદ્રવને જેમ શમાવાય તેમ શમાવી-સર્વ પ્રકારે એ વિષેની નિવૃત્તિ કરી, યોગ્ય વ્યવહારમા આવવાનું પ્રયત્ન કરવુ ઉચિત છે ન ચાલતાં કરવા જોઈએ, અને તે પણ પ્રારબ્ધવશાત્ નિસ્પૃહ બુદ્ધિથી એવો જે વ્યવહાર, તેને યોગ્ય વ્યવહાર માનજો

---

(૨૪)

બ્રાહ્મી વેદના

જેને લાગી છે, તેનેજ લાગી છે, અને તેણેજ જાણી છે તેજ "પિયુ પિયુ" પોકારે છે એ બ્રાહ્મી વેદના કહી કેમ જાય? કે જ્યાં વાણીનો પ્રવેશ નથી વધારે શું કહેવું? લાગી છે તેનેજ લાગી છે તેનાજ ચરણસંગથી લાગે છે, અને લાગે છે, ત્યારે જ છૂટકો હોય છે એ વિના બીજો સુગમ મોક્ષમાર્ગ છે જ નહીં, તથાપિ કોઇ પ્રયત્ન કરતુ નથી, મોહ બળવાન છે!

---

(૨૫)

સત્સગ એજ મોક્ષનુ પરમ સાધન છે

કાળ દુષમ હોવાથી જીવને જ્યાં વૃત્તિની સ્થિતિ કરવી જોઈએ, ત્યાં તે કરી શકતો નથી સદ્ધર્મનો ઘણુ કરીને લોપજ રહે ને માટે આ કાળને કળિયુગ કહેવામા આવ્યો છે, સદ્ધર્મનો જોગ સત્પુરુષ વિના હોય નહીં, કારણ કે 'અસત્'મા સત્' હોતુ નથી ઘણુ કરીને સત્પુરુષના દર્શનની અને જોગની આ કાળમા અપ્રાપ્તિ દેખાય છે જ્યારે એમ છે ત્યારે સદ્ધર્મરૂપ સમાધિ મુમુક્ષુ પુરુષને ક્યાથી પ્રાપ્ત હોય? અને અમુક કાળ વ્યતીત થયા છતાં જ્યારે તેવી સમાધિ પ્રાપ્ત નથી થતી, ત્યારે મુમુક્ષુતા પણ કેમ રહે? ઘણુ કરીને જીવ જે પરિચયમા રહે છે તે પરિચયરૂપ પોતાને માને છે જેનો પ્રગટ અનુભવ પણ થાય છે કે અનાર્ય કુળમા પરિચય કરી રહેલો જીવ અનાર્યરૂપે પોતાને દૃઢ માને છે, અને આર્યત્વને વિષે મતિ કરતો નથી માટે મોટા પુરુષોએ અને તેને લઈને અમે એવો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે જીવને સત્સગ એજ મોક્ષનુ પરમ સાધન છે

પોતાની યોગ્યતા જેવી છે, તેવી યોગ્યતા ધરાવનાર પુરુષોનો સગ તે સત્સગ કહ્યો છે મોટા પુરુષના સગમા નિવાસ છે તેને અમે 'પરમ સત્સગ' કહીએ છીએ કારણ એના જેવુ કોઈ હિતસ્વી સાધન આ જગત્મા અમે જોયુ નથી, અને સાભળ્યુ નથી પૂર્વે થઈ ગયેલા મોટા પુરુષનુ ચિતન કલ્યાણકારક છે, તથાપિ સ્વરૂપસ્થિતિનુ કારણ કોઈ થઈ શકતુ નથી, કારણ કે જીવે શુ કરવુ? તે તેના સ્મરણથી નથી સમજાતુ પ્રત્યક્ષ જોગે વગર સમજાવ્યે પણ સ્વરૂપસ્થિતિ થવી સભવિત માનીએ છીએ, અને તેથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે, તે જોગનુ અને તે પ્રત્યક્ષ ચિતનનુ ફળ મોક્ષ હોય છે કારણ કે 'મૂર્તિમાન્ મોક્ષ તે સત્પુરુષ છે મોક્ષે ગયા છે એવા (અર્હંતાદિક) પુરુષનુ ચિતન ઘણા કાળે ભાવાનુસાર મોક્ષાદિક ફળદાતા હોય છે સમ્યક્ત્વ પામ્યા છે એવા પુરુષનો નિશ્ચય થયે અને જોગ્યતાના કારણે જીવ સમ્યક્ત્વ પામે છે

(૨૬)

નિઃશંકતાથી નિર્ભયતા ઉત્પન્ન હોય છે, અને તેથી નિઃસંગતા પ્રાપ્ત હોય છે

પ્રકૃતિના વિસ્તારથી જીવના કર્મ અનંત પ્રકારની વિચિત્રતાથી પ્રવર્તે છે, અને તેથી દોષના પ્રકાર પણ અનંત ભાસે છે પણ સર્વથી મોટો દોષ એ છે કે જેથી 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' ઉત્પન્ન ન જ હોય અથવા 'મુમુક્ષુતા' જ ઉત્પન્ન ન હોય

ઘણું કરીને મનુષ્યાત્મા કોઈને કોઈ ધર્મમતમાં હોય છે, અને તેથી તે ધર્મમતપ્રમાણે પ્રવર્તવાનું તે કરે છે,—એમ માને છે, પણ એનું નામ 'મુમુક્ષુતા' નથી 'મુમુક્ષુતા' તે છે કે સર્વ પ્રકારની મોહાસક્તિથી મુંઝાઈ એક મોક્ષને વિષે જ યત્ન કરવો, અને 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' એ છે કે અનન્ય પ્રેમે મોક્ષના માર્ગમાં ક્ષણે ક્ષણે પ્રવર્તવું 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' વિષે અત્ર જણાવવું નથી, પણ મુમુક્ષુતા વિષે જણાવવું છે કે, તે ઉત્પન્ન થવાનું લક્ષણ પોતાના દોષ જોવામાં અપક્ષપાતતા એ છે, અને તેને લીધે સ્વચ્છંદનો નાશ હોય છે સ્વચ્છંદ જ્યાં થોડી અથવા ઘણી હાની પામ્યો છે, ત્યાં તેટલી બોધબીજયોગ્ય ભૂમિકા બીજ થાય છે સ્વચ્છંદ જ્યાં પ્રાયે દબાયો છે, ત્યાં પછી 'માર્ગપ્રાપ્તિ' ને રોકનારાં ત્રણ કારણો મુખ્ય કરીને હોય છે, એમ અમે જાણીએ છીએ આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા, પરમ વિનયની ઓછાઈ અને પદાર્થનો અનિર્ણય, એ બધા કારણો ટાળવાનું બીજ હવે પછી કહીશું, તે પહેલાં તે જ કારણોને અધિકતાથી કહીએ છીએ

આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા—એ ઘણું કરીને 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા'ની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાં હોય છે તે હોવાના કારણો નિઃશંકપણે જ તે 'સત્' છે, એવું દૃઢ થયું નથી અથવા તે પરમાનંદરૂપ જ છે, એમ પણ નિશ્ચય નથી અથવા તો મુમુક્ષુતામાં પણ કેટલોક આનંદ અનુભવાય છે, તેને લીધે બાહ્ય સાતાના કારણો પણ કેટલીકવાર પ્રિય લાગે છે, અને તેથી આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા રહ્યા કરે છે જેથી જીવની યોગ્યતા રોકાઈ જાય છે

વાસ્તવિક તત્ત્વ પામવાની કંઈ જોગવાઈની ઓછાઈને લીધે 'પદાર્થ નિર્ણય' ન થયો હોય, તો ચિત્ત વ્યાકુળ રહે છે, અને મિથ્યા સમતા આવે છે,

કલ્પિત પદાર્થ વિષે 'સત્'ની માન્યતા હોય છે જેથી માગે કરી અપૂર્વ પન્થને વિષે પરમ પ્રેમ આવતો નથી, અને એજ પરમ યોગનાની હાનિ છે અધિક શું કહીએ? અનંત કાળે એજ માગ છે

કળિયુગ છે, માટે ક્ષણુવાર પણ વસ્તુવિચાર વિના ન રહેવું એમ મહાત્માઓની શિક્ષા છે

વર્ષ ૨૫ મું

(૧)

(૨૭)

સ્વરૂપમા તન્મયતા

અનતકાળ થયાં સ્વરૂપનું વિસ્મરણ હોવાથી અન્યભાવ જીવને સાધારણ થઇ ગયો છે દીર્ઘકાળસુધી સત્સગમા રહી બોધભૂમિકાનુ સેવન થવાથી તે વિસ્મરણ અને અન્યભાવની સાધારણતા ટળે છે, અર્થાત્ અન્યભાવથી ઉદાસીન પણુ પ્રાપ્ત હોયછે આ કાળ વિષમ હોવાથી સ્વરૂપમા તન્મયતા રહેવાની દુર્ઘટતા છે, તથાપિ સત્સગનુ દીર્ઘકાળ સુધી સેવન, તે તન્મયતા આપે, એમા સદેહ નથી થતો

જીદગી અલ્પ છે, અને જજાળ અનત છે સખ્યાત ધન છે અને તૃષ્ણા અનત છે ત્યા સ્વરૂપસ્મૃતિ સભવે નહીં, પણ જ્યા જજાળ અલ્પ છે, અને જીદગી અપ્રમત્ત છે, તેમ જ તૃષ્ણા અલ્પ છે, અથવા નથી અને સર્વસિદ્ધિ છે, ત્યા સ્વરૂપસ્મૃતિ પૂર્ણ થવી સભવે છે અમૂલ્ય એવુ જ્ઞાન, જીવનપ્રપચે આવરેલુ વહ્યુ જાય છે

(૨૮)

જનક વિદેહિ

માયા દુસ્તર છે, દુરત છે ક્ષણુવારપણુ,-સમય એક પણ, એને આત્માને વિષે સ્થાપન કરવા યોગ્ય નથી એવી તીવ્ર દશા આવ્યે અત્યત ઉદાસ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેવા ઉદાસ પરિણામની જે પ્રવર્તના-ગૃહસ્થપણા સહિતની-તે અબધપરિણામી કહેવા યોગ્ય છે જે બોધસ્વરૂપે

સ્થિત છે તે, એમ કઠિનતાથી નતી શકે છે, કારણ કે તેની નિકટતા પરમ છે વિદેહિપણે જનકરાજાની પ્રવૃત્તિ તે અત્યત ઉ ાસ પરિણામને લીધે રહેતી, ઘણુ રીને તેમને તે સહજ સ્વરૂપમા હતી, તથાપિ કોઇ માયાના દુરત પ્રસગમા સમુદ્રને વિષે જેમ નાવ યત્કિચિત્ ડોલાયમાન થાય, તેમ તે પરિણામનુ ડોલાયમાનપણુ સભવિત હોવાથી, પ્રત્યેક માયાના પ્રસગમા કેવળ જેની ઉદાસ અવસ્થા છે, એવા નિજગુરૂ અષ્ટાવક્રની શરણતા સ્વિકારી હોવાથી માયાને સુખે તરી શકાય એમ થતુ હતુ, કારણ કે મહાત્માના આલબનની એવી જ બળવત્તરતા છે

---

(૨૮)

ઉપાધિની જવાળામા સમાધિ

ચોતરફ ઉપાધિની જવાળા પ્રજ્વલતી હોય, તે પ્રસગમા સમાધિ રહેવી એ પરમ દુષ્કર છે અને એ વાત તો પરમજ્ઞાની વિના થવી વિકટ છે

આત્મભાન યથાર્થ જેને સમજાય છે,—નિશ્ચળ રહે છે તેને, એ સમાધિ પ્રાપ્ત હોય છે સમ્યગ્-દર્શનનુ મુખ્ય લક્ષણ વીતરાગતા જાણીએ છીએ, અને તેવો અનુભવ છે

---

(૩૦)

પૂર્ણકામતા.

—લેવેકો ન રહી ઠોર, ત્યાગિબેકો નાહિ ઓર,
બાકી કહા ઉગર્યો જુ, કારજ નવીનો હ?

સ્વરૂપનુ ભાન થવાથી પૂર્ણકામપણ પ્રાપ્ત થયુ, એટલે હવે બીજુ કોઇ ક્ષેત્ર પણ લેવાને માટે રહ્યુ નથી સ્વરૂપનો તો કોઇ કાળે ત્યાગ કરવાને મૂર્ખ પણ ઇચ્છે નહી અને જ્યા કેવળ સ્વરૂપસ્થિતિ છે, ત્યા તો પછી બીજુ કઇ રહ્યુ નથી એટલે ત્યાગવાપણ પણ રહ્યુ નહીં હવે જ્યારે લેવુ દેવુ, એ બન્ને નિવૃત્ત થઇ ગયુ, ત્યારે બીજુ કોઇ નવીન કાર્ય કરવાને માટે

શુ ઉગયુ ? અર્થાત્ જેમ થતુ જોઇએ તેમ થયુ, ત્યા પછી બીજી લેવા દેવાની જંજાળ ક્યાથી હોય? એટલે કહે છે કે, અહીં પૂર્ણકામતા પ્રાપ્ત થઇ

---

(૩૧)

આરંભ અને પરિગ્રહ

આરંભ અને પરિગ્રહનો જેમ જેમ મોહ મટે છે, જેમ જેમ તેને વિષેથી પોતાપણાનુ અભિમાન મંદપરિણામને પામે છે તેમ તેમ મુમુક્ષુતા વર્દ્ધમાન થયા કરે છે અનંત કાળના પરિચયવાળુ એ અભિમાન પ્રાયે એકદમ નિવૃત્ત થતું નથી તેટલા માટે, તન, મન ધનાદિ જે કંઇ પોતાપણે વર્તતા હોય છે તે જ્ઞાની પ્રત્યે અર્પણ કરવામા આવે છે પ્રાયે જ્ઞાની કંઇ તેને ગ્રહણ કરતા નથી પણ તેમાથી પોતાપણું મટાડવાનું ઉપદેશે છે અને કરવા યોગ્ય પણ તેમજ છે કે, આરંભ, પરિગ્રહને વારંવારના પ્રસંગે વિચારી વિચારી પોતાના થતા અટકાવવા ત્યારે મુમુક્ષુતા નિર્મળ હોય છે

---

(૩૨)

સત્સંગમાં પણ ફળ આપનાર ભાવના છે

કોઇ પણ પ્રકારે સત્સંગનો જોગ બને તો, તે કર્યા રહેવુ એ કર્તવ્ય છે અને જે પ્રકારે જીવને મારાપણું વિશેષ થયા કરતુ હોય, અથવા વધ્યા કરતુ હોય, તે પ્રકારથી જેમ બને તેમ સંકોચાતુ રહેવુ એ, સત્સંગમા પણ ફળ આપનાર ભાવના છે

---

(૩૩)

લોકસ્થિતિ.

આ લોકસ્થિતિજ એવી છે કે, તેમા સત્યનુ ભાવન કરવુ પરમ વિકટ છે રચના બધી અસત્યના આગ્રહની ભાવના કરાવવાવાળી છે

(૩૪)

પરમાર્થ ભાવના.

આ કાળનું વિષમપણું એવું છે કે જેને વિષે ઘણા વખત સુધી સત્સંગનું સેવન થયું હોય તો જીવન વિશેષથી લોકભાવના ઓછી થાય, અથવા લય પામે લોકભાવનાના આવરણને લીધે પરમાર્થભાવના પ્રત્યે જીવને ઉલ્લાસપરિણતિ થાય નહીં, અને ત્યાંસુધી લોકસહવાસ તે ભવરૂપ હોય છે

સત્સંગનું સેવન જે નિરંતરપણે ઇચ્છે છે, એવા મુમુક્ષુ જનને જ્યાં સુધી તે જોગનો વિરહ રહે ત્યાંસુધી, દૃઢભાવે તે ભાવના ઇચ્છી પ્રત્યેક કાર્ય કરતાં વિચારથી વર્તી, પોતાને વિષે લઘુપણું માન્ય કરી, પોતાના જોવામાં આવે તે દોષ પ્રત્યે નિવૃત્તિ ઇચ્છી, સરલપણે વર્ત્યા કરવું અને જે કાર્યે કરી તે ભાવનાની ઉત્પત્તિ થાય, એવી જ્ઞાનવાર્ત્તા, કે જ્ઞાનલેખ કે વચનું કંઇ કંઇ વિચારવું રાખવું તે, યોગ્ય છે

---

(૩૫)

અનાદિ કાળનો દૃષ્ટિભ્રમ.

શબ્દાદિ પાંચ વિષયની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાએ કરી જેના ચિત્ત અત્યંત વ્યાકુળપણે વર્તે છે, એવા જીવોનું જ્યાં વિશેષપણું દેખાય છે, એવો જે કાળ તે આ દુષમ કળિયુગ નામનો કાળ છે તેને વિષે વિહ્વળપણું જેને પરમાર્થને વિષે નથી થયું, ચિત્ત વિક્ષેપ પામ્યું નથી, સંગે કરી પ્રવર્તન ભેદ પામ્યું નથી, બીજી પ્રીતિના પ્રસંગે જેનું ચિત્ત [illegible] થયું નથી, બીજાં જે કારણો તેને વિષે જેનો વિશ્વાસ વર્તતો નથી, એવો જો કોઇ હોય, તો તે આ કાળને વિષે 'બીજો શ્રી રામ' છે [illegible] ને સખેદ આશ્ચર્ય વર્તે છે, કે એ ગુણોના કોઇ અંશે સંપન્ન [illegible] દૃષ્ટિ ગોચર થતા નથી

મોટા આશ્ચર્યને પમાડનાર એવા જળ, વાયુ, ચંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ આદિ પદાર્થોના જે ગુણો તે સામાન્ય પ્રકાર [illegible] જીવોની દૃષ્ટિમાં આવતા નથી, અને પોતાનું જે નાનું ઘર [illegible] નીચે તેને વિષે

કોઇ જાતનુ જાણે આશ્ચર્યકારક સ્વરૂપ દેખી અદ્દલ વર્તે છે એ જોઇ એમ થાય છે કે, લોકોને દૃષ્ટિભ્રમ અનાદિ કાળનો મટયો નથી જેથી મટે એવો જે ઉપાય, તેને વિષે જીવનુ અ પ પણ જ્ઞાન પ્રવતતુ નથી, અને તેનુ ઓળખાણ થયે પણ સ્વેચ્છાએ વત નાની જે બુદ્ધિ તે વારવાર ઉદ્દ્ય પામે છે એમ ઘણા જીવોની સ્થિતિ જોઇ આ લોક અનતકાળ રહેવાનો છે એમ જાણો

જગત્ જ્યાં સુવે છે, ત્યા જ્ઞાની જાગે છે જ્ઞાની જાગે છે, ત્યા જગત્ સુવે છે જગત્ જાગે છે, ત્યા જ્ઞાની સુવે છે ' એમ શ્રી કૃષ્ણ કહે છે

---

(૩૪)

જ્ઞાની પુરૂષની અવજ્ઞા

જ્ઞાની પુરૂષની અવજ્ઞા બોલવી તથા તેવા પ્રકારના પ્રસગમાં ઉજમાળ થવુ, એ જીવનુ અનતસસાર વધવાનુ કારણ છે એમ તીર્થ કર કહે છે તે પુરૂષના ગુણગ્રામ કરવા, તે પ્રસ ગમા ઉજમાળ થવુ અને તેની આજ્ઞામા સરળ પરિણામે પરમઉપયોગદૃષ્ટિએ વતવુ એ અનત સસારનો નાશ કર નારુ તીર્થંકર કહે છે અને તે વાક્યો જિનાગમને વિષે છે ઘણા જીવો તે વાક્યો શ્રવણ કરતા હશે, તથાપિ પ્રથમ વાક્યને અફળ અને બીજા વાક્યને સફળ કયુ હોય, એવા જીવો તો ક્વચિત જ જોવામા આવે છે પ્રથમ વાક્યને સફળ, અને બીજા વાક્યને અફળ, એમ જીવે અનતવાર કયુ છે તેવા પરિણામમા આવતા તેને વખત લાગતો નથી કારણ કે અનાદિ કાળથી મોહ નામનો મદિરા તેના આત્મામા પરિણામ પામ્યો છે માટે વારવાર વિચારી તેવા તેવા પ્રસગમા યથશક્તિ યથા બળવીર્ય ઉપર દર્શિત કર્યા છે જે પ્રકાર, તે પ્રકારે વતવુ યોગ્ય છે

પરમાર્થવૃત્તિનુ ક્ષીણપણુ

શાસ્ત્રોને વિષે આ કાળને અનુક્રમે ક્ષીણપણાયોગ્ય કહ્યો છે અને તે પ્રકારે અનુક્રમે થયા કરે છે એ ક્ષીણપણુ મુખ્ય કરીને પરમાથસબધીનુ

ગયુ છે જે કાળમા અત્યત દુર્લભપણે પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય, તે કાળ દુસમ કહેવા યોગ્ય છે જો કે સર્વ કાળને વિષે પરમાર્થપ્રાપ્તિ જેનાથી થાય છે, એવા પુરુષોનો જોગ દુર્લભ જ છે તથાપિ આવા કાળને વિષે તો અત્યત દુર્લભ હોય છે જીવોની પરમાર્થવૃત્તિ ક્ષીણપરિણામને પામતી જતી હોવાથી તે પ્રત્યે જ્ઞાની પુરુષોના ઉપદેશનુ બળ ઓછુ થાય છે, અને તેથી પરપરાએ તે ઉપદેશ પણ ક્ષીણપણાને પામે છે, એટલે પરમાર્થ માર્ગ અનુક્રમે વ્યવચ્છેદ થવા જોગ કાળ આવે છે આ કાળને વિષે અને તેમા પણ હમણા લગભગના સૈકાથી મનુષ્યની પરમાર્થવૃત્તિ બહુ ક્ષીણપણાને પામી છે એ વાત પ્રત્યક્ષ છે મનુષ્યોમા જે સરળ વૃત્તિ હતી, તે અને આજની સરળ વૃત્તિ એમા મોટો તફાવત થઇ ગયો છે ત્યા સુધી મનુષ્યોની વૃત્તિને વિષે કઇ કઇ આજ્ઞાંકિતપણુ, પરમાર્થની ઇચ્છા, અને તે સબધી નિશ્ચયમા દૃઢતા એ જેવા હતા તેવા આજે નથી તેથી તો આજે ઘણુ ક્ષીણપણુ થયુ છે—જો કે હજુ આ કાળમા પરમાર્થવૃત્તિ કેવળ વ્યવચ્છેદપ્રાપ્ત થઇ નથી, તેમ સત્પુરુષરહિત ભૂમિ થઇ નથી, તોપણ કાળ તે કરતા વધારે વિષમ છે—બહુ વિષમ—છે, એમ જાણીએ છીએ

---

(૩૮)

ભ્રાંતિગત સુખ

ભ્રાંતિગતપણે સુખસ્વરૂપ ભાસે છે એવા સસારી પ્રસગ અને પ્રકારોમા જ્યા સુધી જીવને વહાલપ વર્તે છે ત્યા સુધી જીવને પોતાનુ સ્વરૂપ ભાસવુ અસભવિત છે, અને સત્સગનુ માહાત્મ્ય પણ તથારૂપપણે ભાસ્યમાન થવુ અસભવિત છે જ્યા સુધી તે સસારગત વહાલપ અસસારગત વહાલપને પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યાસુધી ખચિત કરી અપ્રમત્તપણે વારવાર પુરુષાર્થનો સ્વિકાર યોગ્ય છે આ વાત ત્રણે કાળને વિષે અવિસવાદ જાણી નિષ્કામપણે લખી છે

---

(૩૯)

એકાત્મવિચાર—કર્તવ્યરૂપ ધર્મ

દુ ખની નિવૃતિને સર્વ જીવ ઇચ્છે છે, અને દુ ખની નિવૃત્તિ, દુ ખ

જ્યા થઈ ત્યા સુધીનો ત્રેમ કહેલો છે સિદ્ધાત ના પરિસીમાપણાને પમાડયો નથી

અનાદિથી જીવને સસારરૂપ ભ્રાત પરિણતિ પ્રાપ્ત થવાથી અસમાધિ પણારૂપ કોઈ અશ પ્રતીત તેનો બોધ થવાથી ઘણાં કારણોનો જોગ પ્રાપ્ત થયે તે અશાતિ પ્રગટવાનો જોગ પ્રાપ્ત થયો તો તે વિરામ એવી સમાધિપરિણતિ આડ તેને તે અવકાશ પ્રાપ્ત થતો નથી જ્યા સુધી તે અવકાશ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યા સુધી જીવને સ્વપ્રાપ્તિ ભાગ્યે થવી નથી, જ્યા સુધી તે પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યા સુધી જીવને કઈ સુખ કહેવુ યોગ્ય નથી—દુખી કહેવો ઘટે છે એમ દેખી અનત અનત કરુણા પ્રાપ્ત થઈ છે જેને એવા આપ્તપુરુષે દુખ મટાડવાનો માર્ગ જાણ્યો છે, જે તે કહેતા હતા, કહે છે ભવિષ્યમા કહેશે તે માર્ગ એ જીવનુ સ્વાભાવિકપણુ પ્રગટ્યુ છે જેને વિષે, ઇત્યાદિ સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ્યુ છે જેને વિષે એવા જ્ઞાનીપુરુષ તેજ તે અજ્ઞાન પરિણતિ અને તેથી પ્રાપ્ત થયુ જે દુખપરિણામ તેથી આત્માને સ્વાભાવિકપણે સમજાવી શકવા યોગ્ય છે, કહી શકવાને યોગ્ય છે અને તે વચન સ્વાભાવિક આત્મા જ્ઞાનપૂર્વક હોવાથી, તે દુખ મટાડી શકવાને બળવાન છે માટે તે વચન જો કોઈ પણ પ્રકારે જીવને શ્રવણ થાય તે અપૂર્વભાવરૂપ જાણી તેમાં પરમપ્રેમ રાખ તો તત્કાળ અથવા અમુક અનુક્રમે આત્માનુ સ્વભાવિકપણું પ્રગટ થાય

(૪૨)
ધ્યાનનુ એક સ્વરૂપ

જે પ્રકારે અત્રે મહેતામા આવ્યુ હતુ, તે પ્રકારથી પણ સુગમ એવુ ધ્યાનનુ સ્વરૂપ અહી લખ્યુ છે

૧ નિર્મળ એવા કોઈ પદાર્થને વિષે દૃષ્ટિ સ્થાપન કરવાનો અભ્યાસ કરીને પ્રથમ તેને અચપળ સ્થિતિમા આણવો

૨ એવુ કેટલુક અચપળપણુ પ્રાપ્ત થયા પછી જમણા ચક્ષુને વિષે સૂર્ય અને ડાબા ચક્ષુને વિષે ચદ્ર સ્થિત છે એવી ભાવના કરવી

૩ એ ભાવના જ્યા સુધી તે પદાર્થના આકારાદિના દર્શનને આપે નહીં ત્યાસુધી સુદૃઢ કરવી

૪ તેની સુસ્તતા થયા પછી ચન્દ્રને જમણા ચક્ષુને વિષે અને સૂર્યને વામ ચક્ષુને વિષે સ્થાપન કરવા

૫ એભાવના, જ્યાસુધી તેપદાર્થના આકારાદિ દર્શનને આપે નહી ત્યા સુધી સુદૃઢ કરવી —આ, જે દર્શન કહ્યુ છે તે ભામમાન દર્શન સમજવુ

૬ એ બે પ્રકારની ઉનટ સુલટ ભાવના સિદ્ધ થયે ભ્રૂકુટીના મધ્ય ભાગને વિષે તે બન્નેનુ ચિંતન કરવુ

૭ પ્રથમ તે ચિંતન, દૃષ્ટિ ઉઘાડી રાખી કરવુ

૮ ઘણા પ્રકારે તે ચિંતન દૃઢ થયા પછી દૃષ્ટિ બધ રાખવી-તે પદાર્થના દર્શનની ભાવના કરવી

૯ તે ભાવનાથી દર્શન સુદૃઢ થયા પછી તે બન્ને પદાર્થો એક આઠ દલકમલનુ ચિંતન કરી હૃદયને વિષે અનુક્રમે સ્થાપિત કરવા

૧૦ હૃદયને વિષે એવુ એક અષ્ટદલકમલ માનવામા આવ્યુ છે, તથાપિ તે વિમુખમુખે રહ્યુ છે, એમ માનવામા આવ્યુ છે જેથી સન્મુખ મુખ તેને ચિંતવવુ-અર્થાત્ સુલટુ ચિંતવવુ

૧૧ તે આઠદળ કમળને વિષે પ્રથમ ચન્દ્રના તેજને સ્થાપન કરવુ, પછી સૂર્યના તેજને સ્થાપન કરવુ અને પછી અખંડ દિવ્યાકાર એવી અગ્નિની જ્યોતિનુ સ્થાપન કરવુ

૧૨ તે ભાવના દૃઢ થયે પૂર્ણ છે જેનુ જ્ઞાન, દર્શન અને આત્મચારિત્ર એવા શ્રી વીતરાગદેવ તેની પ્રતિમા મહાતેજોમય સ્વરૂપે તેને વિષે ચિંતવવી

૧૩ તે પરમ દિવ્ય પ્રતિમા નહી બાળ, યુવા અને વૃદ્ધ એવા દિવ્ય સ્વરૂપે ચિંતવવી

૧૪ સપૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન ઉત્પન્ન થવાથી સ્વરૂપસમાધિને વિષે શ્રી વીતરાગ દેવ અત્ર છે એમ ભાવવુ

૧૫ સ્વરૂપસમાધિને વિષે સ્થિત એવા તે વીતરાગ, આત્માના સ્વરૂપમા જ તદાકાર છે, એમ ભાવવુ

૧૬ તેમના મુખસ્થાનકે વિધિથી તે વખતે ૐકારનો ધ્વનિ થતો હશે એમ ભાવવું.

૧૭ તે ભાવનાઓ દૃઢ થયે તે ૐકાર સર્વ પ્રકારનાં વક્તવ્ય જ્ઞાનને ઉપદેશે છે, એમ ભાવવું.

૧૮ જે પ્રકારના સમ્યક્‌માર્ગે કરી વીતરાગદેવ વીતરાગ નિષ્પન્નતાને પામ્યા એવું જ્ઞાન તે ઉપદેશનું રહસ્ય છે એમ ચિંતવતાં તે જ્ઞાન તે શું? એમ ભાવવું.

૧૯ તે ભાવના દૃઢ થયા પછી તેમણે જે દ્રવ્યાદિ પદાર્થો કહ્યા છે તેનું ભાવન કરી આત્માને સ્વસ્વરૂપમાં ચિંતવવો—સર્વાંગ ચિંતવવો.

ધ્યાનના ઘણા ઘણા પ્રકાર છે. એ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ એવું તો આત્મા જેમાં મુખ્યપણે વર્તે છે તે ધ્યાન કહેવાય છે; અને એ જ આત્મધ્યાનની પ્રાપ્તિ, ઘણું કરીને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના થતી નથી. એવું જે આત્મજ્ઞાન તે યથાર્થ બોધની પ્રાપ્તિ સિવાય ઉત્પન્ન થતું નથી. એ યથાર્થ બોધની પ્રાપ્તિ ઘણું કરીને ક્રમે કરીને ઘણા જીવોને થાય છે, અને તેનો મુખ્ય માર્ગ તે બોધસ્વરૂપ એવા જ્ઞાની પુરુષનો આશ્રય કે સમાગમ અને તેને વિષે બહુમાન પ્રેમ—એ છે. જ્ઞાની પુરુષનો તેવો સમાગમ જીવને અનંતકાળમાં ઘણી વાર થઈ ગયો છે, તથાપિ આ પુરુષ જ્ઞાની છે, માટે હવે તેનો આશ્રય ગ્રહણ કરવો એ જ કર્તવ્ય છે, એમ જીવને આવ્યું નથી; અને તે જ કારણ જીવને પરિભ્રમણનું થયું છે એમ અમને તો દૃઢ કરીને લાગે છે.

જ્ઞાની પુરુષનું ઓળખાણ નહીં થવામાં ઘણું કરીને જીવના ત્રણ મોટા દોષ જાણીએ છીએ. એક તો 'હું જાણું છું', 'હું સમજું છું', એવા પ્રકારનું જે માન જીવને રહ્યા કરે છે તે માન; બીજું, પરિગ્રહાદિકને વિષે જ્ઞાની પુરુષ પર રાગ કરતાં પણ વિશેષ રાગ; ત્રીજું, લોકભયને લીધે, અપકીર્તિભયને લીધે અને અપમાનભયને લીધે જ્ઞાનીથી વિમુખ રહેવું, તેના પ્રત્યે જેવું વિનયાન્વિત થવું જોઈએ તેવું ન થવું. એ ત્રણ કારણો જીવને, જ્ઞાનીથી અજાણ્યો રાખે છે; જ્ઞાનીને વિષે પોતાસમાન કલ્પના રહ્યા કરે છે; પોતાની કલ્પના પ્રમાણે જ્ઞાનીના વિચારનું, શાસ્ત્રનું તોલન કરવામાં આવે છે, થોડું પણ ગ્રંથસંબંધી વાચનાદિ જ્ઞાન મળવાથી ઘણા પ્રકારે તે દર્શાવવાની

જીવને ઇચ્છા રહ્યા કરે છે એ વગેરે જે દોષ ઉપર જણાવ્યા એના જે ત્રણ દોષ તેને વિષે સમાય છે, અને એ ત્રણે દોષનું ઉપાદાન કારણ એવું તો એક 'સ્વચ્છંદ' નામનો મહાદોષ છે, અને તેનું નિમિત્તકારણ અસત્સંગ છે

વર્ષ ૨૬ મું.

(૬)

(૪૩)

કલ્યાણનો માર્ગ

કોઈ પણ જીવ પરમાર્થ પ્રત્યે માત્ર અંશપણે પણ પ્રાપ્ત થવાના કારણોને પ્રાપ્ત થાય એમ, નિષ્કારણ, કરુણાશીલ, એવા ઋષભાદિ તીર્થંકરોએ પણ કર્યું છે, કારણ કે સત્પુરુષોના સંપ્રદાયની, સનાતન એવી કરુણાવસ્થા હોય છે કે, સમયમાત્રના અનવકાશે આખો લોક આત્માવસ્થાપ્રત્યે હો, સ્વરૂપપ્રત્યે હો, આત્મસમાધિપ્રત્યે હો, અન્ય અવસ્થાપ્રત્યે ન હો, અન્ય સ્વરૂપપ્રત્યે ન હો, અન્ય આધિપ્રત્યે ન હો, જે જ્ઞાનથી સ્વાત્મસ્થ પરિણામ હોય છે, તે જ્ઞાન સર્વ જીવોપ્રત્યે પ્રગટ હો, અનવકાશપણે સર્વ જીવ તે જ્ઞાનપ્રત્યે રુચિપણે હો, એવોજ જેનો કરુણાશીલ સહજ સ્વભાવ છે, તે સંપ્રદાય સનાતન સત્પુરુષોનો છે

કલ્યાણ જે વાટે થાય છે તે વાટના મુખ્ય બે કારણ જોવામાં આવે છે એક તો જે સંપ્રદાયમાં આત્માર્થે બધી અસંગપણાવાળી ક્રિયા હોય, અને નિરંતર જ્ઞાનદશા ઉપર જીવોનું ચિત્ત હોય, તેમાં અવશ્ય કલ્યાણ જન્મવાનો જોગ જાણીએ છીએ એમ ન હોય તો તે જોગનો સંભવ થતો નથી અત્ર તો લોકસંજ્ઞાએ ઓઘસંજ્ઞાએ, માનાર્થે પૂજાર્થે, મતના મહત્વાર્થે, શ્રાવકાદિના પોતાપણાર્થે, કે એવા બીજા કારણથી જપતપાદિ વ્યાખ્યાનાદિ કરવાનું પ્રવર્તન થઈ ગયું છે તે આત્માર્થે કોઈ રીતે નથી, આત્માર્થના પ્રતિબંધરૂપ છે, માટે જો તમે કંઈ ઇચ્છા કરતા હો, તો તેનો ઉપાય કરવા માટે બીજું જે કારણ કહીએ છીએ તે અસંગપણાથી સાધ્ય થયે કોઈ દિવસે પણ કલ્યાણ થવા સંભવ છે અસંગપણું એટલે આત્માર્થ સિવાયના

સંગપ્રસંગમાં પડવું નહીં, અસારના સંગીના સંગમાં વાતચિતાદિ પ્રસંગ, શિષ્યાદિ કરવાના કારણે રાખવો નહીં શિષ્યાદિ કરવા, સાથે ગૃહવાસી વેષવાળાને ફેરવવા નહીં. દીક્ષા લે તો તારું કલ્યાણ થશે, એવા વાક્ય તીર્થંકરદેવ કહેતા નહોતા, તેનો હેતુ એક એવો પણ હતો કે એમ કહેવું એ પણ તેનો અભિમાન ઉત્પન્ન થવા પહેલાં તેને દીક્ષા આપવી છે તે કલ્યાણ નથી. જેમાં તીર્થંકરદેવ આવા નિશ્ચયથી વર્ત્યા છે તેમાં આપણે છ છ માસ દીક્ષા લેવાનો ઉપદેશ જારી રાખી તેને શિષ્ય કરીએ છીએ, તે માત્ર શિષ્યાર્થ છે, આત્માર્થે નથી. પુસ્તક છે તે જ્ઞાનના આરાધનને અર્થે, સર્વ પ્રકારના પોતાના મમત્વભાવરહિત રખાય તો જ આત્માર્થ છે, નહીં તો મહાન્ પ્રતિબંધ છે તે પણ વિચારવાયોગ્ય છે. આ ક્ષેત્ર આપણું છે, અને તે ક્ષેત્ર જાળવવા ચાતુર્માસ ત્યાં રહેવા માટે જે વિચાર કરવામાં આવે છે તે ક્ષેત્રપ્રતિબંધ છે. તીર્થંકરદેવ તો એમ કહે છે કે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી એ ચારે પ્રતિબંધથી જો આત્માર્થ થતો હોય, અથવા નિર્ગ્રંથ થવાતું હોય, તો તે તીર્થંકરદેવના માર્ગમાં નહીં પણ સંસારના માર્ગમાં છે.

(૪૪)

આત્માને જાગૃત કરવાનો ઉપાય

આત્માને વિભાવથી અવકાશિત કરવાને અર્થે અને સ્વભાવમાં અનવકાશપણે રહેવાને અર્થે કોઈ પણ મુખ્ય ઉપાય હોય તો આત્મારામ એવા જ્ઞાની પુરુષનો નિષ્કામબુદ્ધિથી ભક્તિયોગરૂપ સંગ છે તે સફળ થવાને અર્થે નિવૃત્તિક્ષેત્રમાં તેવો જોગ પ્રાપ્ત થવો એ કોઈ મોટા પુણ્યનો જોગ છે, અને તેવો પુણ્યજોગ ઘણા પ્રકારના અંતરાયવાળો પ્રાયે આ જગતને વિષે દેખાય છે.

આત્મા કેવળ આત્માપણે વર્તે એમ જે ચિંતવન રાખવું તે લક્ષ છે, શાસ્ત્રના પરમાર્થરૂપ છે.

આ આત્મા પૂર્વે અનંતકાળ વ્યતીત કર્યે જાણ્યો નથી તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે, તે જાણવાનું કાર્ય સર્વથી વિકટ છે અથવા તો જાણવાના તથારૂપ યોગો પરમ દુર્લભ જ છે. જે રૂપે પોતે છે તે રૂપનું નિરંતર વિસ્મરણ ચાલ્યું આવે છે એ વાત બહુ બહુ પ્રકારે વિચારવાયોગ્ય છે—અને તેનો ઉપાય પણ બહુ પ્રકારે વિચારવા યોગ્ય છે,

(૪૫)

દુડા અનસર્પિણી કાળ.

જેને વિષે પરમાર્થધર્મની પ્રાપ્તિના મ ર્ગો પ્રાપ્ત થવા અત્યત દુસમ થાય, તે કાળને તીર્થંકરદેવે દુસમ કહ્યો છે, અને આ કાળને વિષે તે વાત સ્પષ્ટ દેખાય છે સુગમમા સુગમ એવો કલ્યાણનો ઉપાય તે, જીવને પ્રાપ્ત થવો આ કાળને વિષે અત્યત દુષ્કર છે મુમુક્ષુપણુ સરળપણુ, નિવૃત્તિ, સત્સગઆદિ સાધનો આ કાળને વિષે પરમ દુલભ જાણી પૂર્વના પુરુષોએ આ કાળને દુડાઅવસર્પિણી' કાળ કહ્યો છે અને તે વાત સ્પષ્ટ પણ છે પ્રથમના ત્રણ સાધનોનો સયોગ તો કવચિત્ પણ પ્રાપ્ત થવો, બીજા અમુક કાળમા સુગમ હતો, પરતુ સત્સગ તો સર્વ કાળમા દુલભ જ દેખાય છે, તો પછી આ કાળને વિષે સત્સગ સુલભ ક્યાથી હોય? પ્રથમના ત્રણ સાધન કોઈ રીતે આ કાળમા જીવ પામે તોપણ ધન્ય છે કાળસબધી તીર્થંકરવાણી સત્ય કરવાને અર્થે આવો ઉદય અમને વર્ત્તે છે, અને તે સમાધિરૂપ વેદવાયોગ્ય છે

(૪૫)

જીવના લક્ષણો

—સમતા, રમતા, ઊર્ધ્વતા, જ્ઞાયકતા સુખભાગ;
વેદકતા ચૈતન્યતા, એ સબ જીવ વિલાસ.

શ્રી તીર્થંકર એમ કહે છે કે, આ જગતમા આ 'જીવ' નામના પદાર્થને ગમે તે પ્રકારે કહ્યો હોય તે પ્રકાર તેની સ્થિતિમા હો, તેને વિષે અમારૂ ઉદાસીનપણુ છે જે પ્રમાણે નિરાબાધપણે તે 'જીવ નામનો પદાર્થ અમે જાણ્યો છે, તે પ્રકારે કરી તે અમે પ્રગટ કહ્યો છે, જે લક્ષણે કહ્યો છે, તે સર્વ પ્રકારના બાધે કરી રહિત એવો કહ્યો છે, અમે તે આત્મા એવો જાણ્યો છે, જોયો છે, સ્પષ્ટ અનુભવ્યો છે,-પ્રગટ તેજ આત્મા છીએ

તે આત્મા 'સમતા' નામને લક્ષણે યુક્ત છે, વર્તમાન સમયે જે અસખ્ય પ્રદેશાત્મક ચૈતન્યસ્થિતિ તે આત્માની છે તે, તે પહેલાના એક, બે, ત્રણ, ચાર, દશ, સખ્યાત, અનત સમયે હતી; વતમાને છે, હવે પછીના કાળને વિષે પણ

તેજ પ્રકારે તેની સ્થિતિ છે કોઇ પણ કાળે તેનુ અસખ્યાત પ્રદેશાત્મકપણુ, ચૈતન્યપણુ, અરૂપીપણુ, એ આદિ સમસ્ત સ્વભાવને છૂટવા ઘટતા નથી; એવુ જે 'સમપણુ'-'સમતા'-તે જેનામા લક્ષણ છે તે 'જીવ' છે

પશુ, પક્ષી, મનુષ્યાદિ દેહને વિષે, વૃક્ષાદિને વિષે, જે કંઇ રમણીયપણુ જણાય છે, અથવા જેનાવડે તે સર્વ પ્રગટ સ્ફુર્તિવાળા જણાય છે પ્રગટ સુંદરપણા સમેત લાગે છે, તે-'રમણીયપણું-રમતા' છે લક્ષણ જેનુ, તે 'જીવ' નામનો પદાર્થ છે -જેના વિદ્યમાનપણા વિના આખુ જગત્ શૂન્યવત્ સભવે છે એવુ રમ્યપણુ જેને વિષે છે,-તે લક્ષણ જેને વિષે ઘટે તે જીવ છે

કોઇ પણ જાણનાર ક્યારે પણ, કોઇ પણ પદાર્થને પોતાના અવિદ્યમાનપણે જાણે એમ બનવાયોગ્ય નથી પ્રથમ પોતાનુ વિદ્યમાનપણુ ઘટે છે, અને કોઇ પણ પદાર્થનુ ગ્રહણ, ત્યાગાદિ કે ઉદાસીન જ્ઞાન થવામા પોતાનું કારણ છે, બીજા પદાર્થના અગીકારમા -તેના અલ્પમાત્ર પણ જ્ઞાનમા પ્રથમ જો હોય તોજ થઇ શકે એવો સર્વથી પ્રથમ રહેનારો જે પદાર્થ, તે જીવ છે -તેને ગૌણ કરીને એટલે તેનાવિના કોઈ કંઈ પણ જાણવા ઇચ્છે, તો તે બનવાયોગ્ય નથી માત્ર તે જ મુખ્ય હોય, તો જ બીજુ કંઈ જાણી શકાય એવો જે પ્રગટ 'ઉત્કૃષ્ટતાધર્મ' તે જેને વિષે છે, તે પદાર્થને શ્રી તીર્થંકર 'જીવ' કહે છે

પ્રગટ એવા જડ પદાર્થો, અને જીવ તે જે કારણે કરી ભિન્ન પડે છે, તે લક્ષણ જીવનો 'જ્ઞાયકપણા' નામનો ગુણ છે કોઈ પણ સમયે જ્ઞાયકરહિતપણે આ 'જીવ પદાર્થ' કોઈ પણ અનુભવી શકે નહી અને તે 'જીવ' નામના પદાર્થ સિવાય બીજા કોઈ પણ પદાર્થને વિષે જ્ઞાયકપણુ સભવી શકે નહી એવુ જે અત્યત અનુભવનુ કારણ 'જ્ઞાયકતા'-તે લક્ષણ જેમા છે તે પદાર્થ તીર્થંકરે 'જીવ' કહ્યો છે

શબ્દાદિ પાચ વિષય સબધી અથવા સમાધિ આદિ જોગસબધી જે સ્થિતિમા સુખ સભવે છે, તે ભિન્ન ભિન્ન કરી જોતા માત્ર છેવટે તે સર્વને વિષે સુખનુ કારણ એક જ એવો એ 'જીવ' પદાર્થ સભવે છે, તે સુખભાસ નામનુ લક્ષણ માટે તીર્થંકરે 'જીવ'નુ કહ્યુ છે અને વ્યવહારદૃષ્ટાતે નિદ્રાથી તે પ્રગટ જણાય છે જે નિદ્રાને વિષે બીજા સર્વ પદાર્થથી રહિતપણુ છે, ત્યા પણ 'હુ સુખી છુ', એવુ જે જ્ઞાન છે તે, બાકી વધ્યો એવો જે જીવ પદાર્થ તેનુ છે બીજુ કોઇ ત્યા વિદ્યમાન નથી અને સુખનુ ભાસવાપણુ

તો અત્યત સ્પષ્ટ છે, તે જેનેથી ભાસેછે તે, તે લક્ષણ 'જીવ નામના પદાર્થ સિવાય બીજે કયાય જોયુ નથી

'આ મોળુ છે, આ મીઠુ છે, આ ખાટુ છે, હુ આ સ્થિતિમા છુ, ટાઢે ઠરૂ છુ, તાપ પડે છે, દુખીછુ, દુખ અનુભવુ છુ, એવુ જે સ્પષ્ટ જ્ઞાન-વેદનજ્ઞાન-અનુભવજ્ઞાન-અનુભવપણુ તે જો કોઇમા પણ હોય તો તે આ 'જીવપ 'તે વિષે છે, અથવા જેનુ તે લક્ષણ હોય છે, તે પદાર્થ 'જીવ' એજ તીર્થંકરાદિનો અનુભવ છે

'સ્પષ્ટ પ્રકાશપણુ',--અનત કોટી તેજસ્વી દીપક, મણી, ચન્દ્ર, સૂર્યાદિની કાતિ જેના પ્રકાશવિના પ્રગટવા સમર્થ નથી, અથાત્ તે સર્વ પોતપોતાને જણાવા અથવા જાણવા યોગ્ય નથી, જે પદાર્થના પ્રકાશને વિષે ચૈતન્ય પણાથી તે પદાર્થો જાણવા જાય છે, તે પદાર્થો પ્રકાશ પામે છે, સ્પષ્ટ ... છે તે પદાર્થ જે કોઇ છે તે જીવ છે અર્થાત્ તે લક્ષણ-સ્પષ્ટ પ્રકાશ માન અચળ એવુ નિરાબાધ પ્રકાશમાન ચૈતન્ય-તે 'જીવ'નુ, તે જીવ પ્રત્યે ઉપયોગ વાળતા પ્રગટ-પ્રગટપણે-દેખાય છે

એ જે લક્ષણો કહ્યા તે ફરી ફરી વિચારી 'જીવ નિ[illegible] જાણ્યો જાય છે જે જાણવાથી 'જીવ' જાણ્યો છે, તે લક્ષણો એ પ્રમાણે તીર્થંકરાદિએ કહ્યા છે

(૪૫)

સત્સગ.

સવ પરમાર્થના સાધનમા પરમ સાધન તે સત્સગ છે-સત્પુરૂષના ચરણ સમીપનો નિવાસ છે બધા કાળમા તેનુ દુર્લભપણુ છે અને આવા વિષમકાળમા તેનુ અત્યત દુર્લભપણુ જ્ઞાની પુરૂષોએ જાણ્યુ છે

જ્ઞાનીપુરૂષોની પ્રવૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ જેવી હોતી નથી જેમ પાણીને વિષે જેમ અગ્નિપણાને મુખ્ય ગુણ કહી શકાતો નથી તેમ, જ્ઞાનીની પ્રવૃત્તિ છે, તથાપિ જ્ઞાનીપુરૂષ પણ નિવૃત્તિને કોઇ પ્રકાર પણ ઇચ્છે છે પૂર્વે આરાધન કરેલા એવાં નિવૃત્તિના ક્ષેત્રો, વન, ઉપવન, જોગ, સમાધી અને સત્સગાદિ જ્ઞાનીપુરૂષને પ્રવૃત્તિમા બેઠા વારવાર સાભરી આવે છે, તથાપિ ઉદયપ્રાપ્ત પ્રારબ્ધને જ્ઞાની અનુસરે છે સત્સગની રુચી રહે છે તેનો લક્ષ રહે છે પણ તે વખત અત્ર વખત નિયમિત નથી.

કલ્યાણને વિષે પ્રતિબંધરૂપ જે જે કારણો છે, તે જીવે વારવાર વિચારવા ઘટે છે, તે તે કારણોને વારવાર વિચારી મટાડવા ઘટે છે, અને એ માર્ગે અનુસર્યા વિના કલ્યાણની પ્રાપ્તિ ઘટતી નથી મળ, વિક્ષેપ અને અજ્ઞાન એ, અનાદિના જીવના ત્રણ દોષ છે જ્ઞાની પુરૂષોના વચનની પ્રાપ્તિ થયે, તેનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ હોય છે તે અજ્ઞાનની સતતિ બળવાન હોવાથી તેનો રોધ થવાને અર્થે અને જ્ઞાનીપુરૂષના વચનોનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાને અર્થે મળ અને વિક્ષેપ મટાડવા ઘટે છે સરળપણું ક્ષમા, પોતાના દોષનુ જોવુ, અલ્પારંભ, અલ્પ પરિગ્રહ એ આદિ મળ મટવાના સાધન છે જ્ઞાનીપુરૂષની અત્યત ભક્તિ, તે વિક્ષેપ મટવાનુ સાધન છે

જ્ઞાનીપુરૂષના સમાગમનો અતરાય રહેતો હોય, તે તે પ્રસગમા વારવાર તે જ્ઞાનીપુરૂષની દશા, ચેષ્ટા અને વચનો સભારવા, નિરખવા અને વિચારવા યોગ્ય છે વળી તે સમાગમના અતરાયમા,-પ્રવૃત્તિના પ્રસગોમા અત્યત સાવધાનપણ રાખવુ ઘટે છે, કારણ કે એક તો સમાગમનુ બળ નથી, અને બીજો અનાદિ અભ્યાસ છે જેનો, એવી સહજાકાર પ્રવૃત્તિ છે જેથી જીવ આવરણપ્રાપ્ત હોય છે ઘરનુ, જ્ઞાતિનુ કે બીજા તેવા કામોનુ કારણ પડયે ઉદાસીન ભાવે, પ્રતિબધરૂપ જાણી પ્રવર્તન ઘટે છે તે કારણોને મુખ્ય કરી કોઈ પ્રવર્તન કરવુ ઘટતુ નથી અને એમ થયા વિના પ્રવૃત્તિનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય નહીં

આત્માને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની કલ્પના વડે વિચારવામા લોકસજ્ઞા ઓઘસજ્ઞા અને અસત્સગ એ કારણો છે -જે કારણોમા ઉદાસીન થયા વિના નિ:સત્વ એવી લોકસબધી જપતપાદિ ક્રિયામા સાક્ષાત્ મોક્ષ નથી -પરપરા મોક્ષ નથી,-એમ માન્યા વિના, નિ:સત્વ એવા અસત્શાસ્ત્ર અને અસદ્ગુરૂ જે આત્મસ્વરૂપને આવરણના મુખ્ય કારણો છે, તેને, સાક્ષાત્ આત્મઘાતી જાણ્યા વિના, જીવને જીવના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થવો બહુ દુર્લભ છે -અત્યત દુર્લભ છે જ્ઞાનીપુરૂષના પ્રગટ આત્મસ્વરૂપને કહેતા એવા વચનો પણ તે કારણોને લીધે જીવને સ્વરૂપનો વિચાર કરવાને બળવાન થતા નથી હવે એવો નિશ્ચય કરવો ઘટે છે, કે જેને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત છે, પ્રગટ છે, તે પુરૂષવિના બીજો કોઈ તે આત્મસ્વરૂપ યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી અને તે પુરૂષથી આત્મા

જાણ્યાવિના બીજો કોઈ કલ્યાણનો ઉપાય નથી તે પુરૂષથી આત્મા જાણ્યા વિના આત્મા જાણ્યો છે એવી કલ્પના, મુમુક્ષુ જીવે સર્વથા ત્યાગ કરવી ઘટે છે તે આત્મારૂપ પુરૂષના સત્સંગની નિરંતર કામના રાખી, ઉદાસીનપણે લોકધર્મસંબંધી અને કર્મસંબંધી પરિણામે છૂટી શકાય એવી રીતે વ્યવહાર કરવો, જે વ્યવહાર કર્યામાં જીવને પોતાના મહત્તાદિની ઇચ્છા હોય, તે વ્યવહાર કરવા યથાયોગ્ય નથી

સમાગમની કામના રાખી પરસ્પર મુમુક્ષુભાઇઓનો સમાગમ બને તેટલો કરવો. જેટલું બને તેટલું પ્રવૃત્તિમાંથી વિરક્તપણું રાખવું સત્પુરૂષના ચરિત્રો, અને માર્ગાનુસારી (સુંદરદાસ, પ્રીતમ અખા, કબીર આદિ) જીવોના વચનો, અને જેનો ઉદ્દેશ આત્માને મુખ્ય કહેવા વિષે છે, એવા ગ્રંથોનો પરિચય રાખવો, અને સૌ સાધનોમાં મુખ્ય સાધન એવો શ્રી સત્પુરૂષનો સમાગમ ગણવો.

શારીરિક વેદના.

શારીરિક વેદનાને દેહનો ધર્મ જાણી અને બાંધેલા એવા કર્મોનું ફળ જાણી સમ્યક્ પ્રકારે અભ્યાસયોગ્ય છે ઘણીવાર શારીરિક વેદનાનું બળ વિશેષ વર્તતું હોય છે, ત્યારે ઉપર જે કહ્યો છે તે સમ્યક્ પ્રકાર ડાહ્યા જીવોને પણ સ્થિર રહેવો કઠણ થાય છે તથાપિ હૃદયને વિષે વારંવાર તે વાતનો વિચાર કરતા અને આત્માને નિત્ય, અછેદ્ય, જરામરણાદિ ધર્મથી રહિત ભાવતા-વિચારતા-કેટલીક રીતે તે સમ્યક્પ્રકારનો નિશ્ચય આવે છે મોટા પુરૂષોએ અભ્યાસેલા એવા ઉપસર્ગ, તથા પરિસહના પ્રસંગોની જીવમાં સ્મૃતિ કરી, તે વિષે તેમનો રહેલો અખંડ નિશ્ચય, તે ફરી ફરી હૃદયમાં સ્થિર કરવાયોગ્ય જાણવાથી જીવને તે સમ્યક્ પરિણામ ફળીભૂત થાય છે અને વેદના, વેદનાના ક્ષયકાળે નિવૃત્ત થયે ફરી તે વેદના કોઇ કર્મનું કારણ થતી નથી વ્યાધિરહિત શરીર હોય તેવા સમયમાં જીવે જો તેનાથી પોતાનું જૂદાપણું જાણી, તેનું અનિત્યાદિ સ્વરૂપ જાણી, તે પ્રત્યેથી મોહ, મમત્વાદિ ત્યાગ્યા હોય, તો તે મોટું શ્રેય છે તથાપિ તેમ ન બન્યું હોય, તો કંઇ પણ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયે, તેવી ભાવના ભાવતા જીવને નિષ્ફળ એવું, ઘણું કરી, કર્મબંધન થતું નથી અને મહા વ્યાધિની ઉત્પત્તિકાળે તો દેહનું મમત્વ જીવે જરૂર ત્યાગી જ્ઞાનીપુરૂષના માર્ગની વિચારણાએ વર્તવું, એ રૂડો ઉપાય

છે જો કે દેહનું તેવું મમત્વ ત્યાગવું કે ઓછું કરવું એ મહા દુષ્કર વાત છે, તથાપિ જેનો તેમ કરવા નિશ્ચય છે, તે વહેલે મોડે ફળીભૂત થાય છે

જ્યાંસુધી દેહાદિકથી કરી જીવને આત્મકલ્પનાનું સાધન કરવું છે, ત્યાંસુધી તે દેહને વિષે અપરિણામિક એવી મમતા ભજવી યોગ્ય છે એટલે કે આ દેહના કોઈ ઉપચાર કરવા પડે તો તે ઉપચાર દેહના મમત્વાર્થે કરવાની ઇચ્છાએ નહીં, પણ તે દેહે કરી જ્ઞાનીના માર્ગનું આરાધન થઈ શકે છે એવો કોઈ પ્રકારે તેમાં રહેલો લાભ, તે લાભને અર્થે અને તેવી જ બુદ્ધિએ તે દેહની વ્યાધિના ઉપચારે પ્રવર્તવામાં બાધ નથી જે કંઈ મમતા છે તે અપરિણામિક મમતા છે એટલે પરિણામે સમતા સ્વરૂપ છે પણ તે દેહની પ્રિયતાર્થે, સાંસારિક સાધનમાં પ્રધાનભોગનો એ હેતુ છે તે ત્યાગવો પડે છે એમાં આર્તધ્યાને કોઈ પ્રકારે પણ તે દેહમાં બુદ્ધિ ન કરવી એવી જ્ઞાનીપુરુષોના માર્ગની શિક્ષા જાણી આત્મકલ્યાણનો તેવા પ્રસંગે લક્ષ રાખવો યોગ્ય છે

સર્વ પ્રકારે જ્ઞાનીના શરણમાં બુદ્ધિ રાખી નિર્ભયપણાને, નિઃખેદપણાને ભજવાની શિક્ષા શ્રી તીર્થંકર જેવાએ કહી છે અને અમે પણ એ જ કહીએ છીએ કોઈ પણ કારણે આ સંસારમાં ક્લેશિત થવું યોગ્ય નથી અવિચાર અને અજ્ઞાન એ સર્વ ક્લેશનું, મોહનું અને માઠી ગતિનું કારણ છે સદ્‌વિચાર અને આત્મજ્ઞાન તે આત્મગતિનું કારણ છે તેનો પ્રથમ સાક્ષાત્ ઉપાય જ્ઞાની પુરુષની આજ્ઞાને વિચારવી એ જ જણાય છે

---

(૪૭)

એક આશ્ચર્ય.

જવાહીરી લોકોનું એમ માનવું છે કે, એક સાધારણ સોપારી જેવું, સારા રંગનું, પાણીનું અને ઘાટનું માણેક (પત્થર) એબ રહિત હોય તો તેની કરોડો રૂપૈયા કીંમત ગણીએ તો તે પણ ઓછું છે જો વિચાર કરીએ તો તેમાં માત્ર આંખનું ઠરવું, અને મનની ઇચ્છાની કલ્પિત માન્યતા સિવાય બીજું કંઈ નથી તથાપિ એક આંખના ઠરવાની એમાં મોટી ખુબીને માટે, અને દુર્લભ પ્રાપ્તિને કારણે જીવો તેનું અદ્‌ભૂત માહાત્મ્ય કહે છે

અને અનાદિ દુર્લભ-જેમા આત્મા ઠરી રહે છે, એવુ જે સત્સગરૂપ સાધન તેને વિષે કઇ આગ્રહ, રૂચિ નથી, તે આશ્ચર્ય વિચારવા યોગ્ય છે

---

(૪૮)

જ્ઞાની પુરૂષ તથા અજ્ઞાની પુરૂષનુ વિલક્ષણપણુ.

અનાદિકાળથી વિપરીતબુદ્ધિ હોવાથી અને કેટલીક જ્ઞાનીપુરૂષની ચેષ્ટા અજ્ઞાની પુરૂષના જેવી જ દેખાતી હોવાથી જ્ઞાનીપુરૂષને વિષે વિભ્રમબુદ્ધિ થઇ આવે છે, અથવા જીવથી જ્ઞાનીપુરૂષપ્રત્યે તે તે ચેષ્ટાનો વિકલ્પ આવ્યા કરે છે બીજી બાજુએથી જ્ઞાનીપુરૂષનો જો યથાર્થ નિશ્ચય થયો હોય તે કોઇ વિકલ્પ ઉત્પન્ન કરનારાઓ એવી જ્ઞાનીની ઉન્મત્તાદિ ભાવવાળી ચેષ્ટા પ્રત્યક્ષ દીઠામા આવે તો પણ બીજી બાજુના નિશ્ચયના બળને લીધે ચેષ્ટા અવિકલ્પ પણાને ભજે છે અથવા જ્ઞાનીપુરૂષની ચેષ્ટાનુ કોઇ અગમ્યપણુ જ એવુ છે, કે અધુરી અવસ્થાએ કે અધુરા નિશ્ચયે જીવને વિભ્રમ તથા વિકલ્પનુ કારણ થાય છે પણ વાસ્તવપણે તથા પુરા નિશ્ચયે તે વિભ્રમ અને વિકલ્પ ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય નથી, માટે આ જીવનો અધુરો જ્ઞાનીપુરૂષપ્રત્યેનો નિશ્ચય છે, એ જ આ જીવનો દોષ છે જ્ઞાનીપુરૂષ બધી રીતે અજ્ઞાનીપુરૂષથી ચેષ્ટાપણે સરખા હોય નહી, અને જો હોય તો પછી જ્ઞાની નથી, એવો નિશ્ચય કરવો તે યથાર્થ કારણ છે, તથાપિ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પુરૂષમા કોઇ એવા વિલક્ષણ કારણોનો ભેદ છે, કે જેથી જ્ઞાનીનુ અજ્ઞાનીનુ એકપણુ કોઇ પ્રકારે થાય નહી અજ્ઞાની છતા જ્ઞાનીનુ સ્વરૂપ જે જીવ મનાવતો હોય તે તે વિલક્ષણ પણાદ્વારાએ નિશ્ચયમા આવે છે માટે જ્ઞાનીપુરૂષનુ જે વિલક્ષણપણુ છે, તે તો પ્રથમ નિશ્ચય વિચારવાયોગ્ય છે, અને જો તેના વિલક્ષણ કારણનુ સ્વરૂપ જાણી જ્ઞાનીનો નિશ્ચય થાય છે, તો પછી અજ્ઞાની જેવી કવચિત્ જે જે જ્ઞાનીપુરૂષની ચેષ્ટા તો વિષે નિર્વિકલ્પપણુ પ્રાપ્ત હોય છે તેમ નહી, તો જ્ઞાનીપુરૂષની તે ચેષ્ટા તેને વિશેષ ભકિત અને સ્નેહનુ કારણ થાય છે

પ્રત્યેક જીવ—એટલે જ્ઞાની, અજ્ઞાની જો બધી અવસ્થામાં સરખા જ હોય તો પછી જ્ઞાની અજ્ઞાની એ નામ માત્ર થાય છે, પણ તેમ હોવાયોગ્ય નથી

જ્ઞાનીપુરૂષ અને અજ્ઞાનીપુરૂષને વિષે અવશ્ય વિલક્ષણપણુ યથાર્થ નિશ્ચય થયે જીવને સમજવામા આવે છે, જેનુ કઇક સ્વરૂપ અત્રે જણાવવાયોગ્ય છે, જ્ઞાનીપુરૂષ અને અજ્ઞાનીપુરૂષનુ વિલક્ષણપણુ મુમુક્ષુ જીવને તેમની એટલે જ્ઞાની અજ્ઞાનીપુરૂષની દશાદ્વારા સમજાય છે તે દશાનુ વિલક્ષણપણુ જે પ્રકારે થાય છે, તે જણાવવાયોગ્ય છે એક તો મૂળદશા, અને બીજી ઉત્તરદશા એવા બે ભાગ જીવની દશાના થઇ શકે છે

---

(૪૮)

જ્ઞાન

જે જ્ઞાનીપુરૂષે સ્પષ્ટ એવો આત્મા કોઇ અપૂર્વ લક્ષણે ગુણે અને વેદનપણે અનુભવ્યો છે, અને તે જ પરિણામ જેના આત્માનુ થયુ છે, તે જ્ઞાનીપુરૂષે, જો તે સુધારસ સબધી જ્ઞાન આપ્યુ હોય તો તેનુ પરિણામ પરમાર્થે પરમાર્થ સ્વરૂપ છે અને જે પુરૂષ તે સુધારસને જ આત્મા જાણે છે તેનાથી તે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઇ હોય તો તે વ્યવહારે પરમાર્થસ્વરૂપ છે તે જ્ઞાન કદાપિ પરમાર્થ-પરમાર્થસ્વરૂપ એવા જ્ઞાનીએ ન આપ્યુ હોય, તો પણ તે જ્ઞાનીપુરૂષે, સન્માર્ગ સન્મુખ આકર્ષે એવો જે જીવને ઉપદેશ કર્યો હોય તે જીવનુ જ્ઞાન, તે પરમાર્થ વ્યવહારસ્વરૂપ છે અને તે સિવાય શાસ્ત્રાદિ જાણનાર સામાન્ય પ્રકારે માર્ગાનુસારી જેવી ઉપદેશક વાત કરે, તેની શ્રદ્ધા તે વ્યવહારે વ્યવહારસ્વરૂપ છે સુગમપણે સમજવા એમ ચાર પ્રકાર થાય છે પરમાર્થ-પરમાર્થસ્વરૂપ એ નિકટ મોક્ષનો ઉપાય છે પરમાર્થ-વ્યવહારસ્વરૂપ એ અનતર-પરપર સબધે મોક્ષનો ઉપાય છે વ્યવહાર-પરમાર્થસ્વરૂપ તે, ઘણા કાળે કોઇ પ્રકારે પણ મોક્ષના સાધનના કારણભૂત થવાનો ઉપાય છે વ્યવહાર-વ્યવહારસ્વરૂપનુ ફળ આત્મપ્રત્યયી નથી સભવતુ આ વાત હજુ કોઇ પ્રસગે વિશેષપણે લખીશુ એટલે વિશેષપણે સમજાશે પણ આટલી સક્ષેપતાથી વિશેષ ન સમજાય તો મુઝાશો નહીં લક્ષણથી, ગુણથી અને વેદનથી જેને આત્મસ્વરૂપ જણાયુ છે તેને ધ્યાનનો એ એક ઉપાય છે, કે જેથી આત્મપ્રદેશની સ્થિરતા થાય છે અને પરિણામ પણ સ્થિર થાય છે લક્ષણથી, ગુણથી, અને વેદનથી

જેણે આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું નથી, એવા મુમુક્ષુ તો તે જ્ઞાનીપુરુષે બતાવેલું જો આ જ્ઞાન હોય, તો અનુક્રમે નિર્મળતાનો બોધ સુગમપણે થાય છે સુધારસ અને તેનું ઉપલક્ષણ એ કોઈ અપાર કારણરૂપ છે, એમ તમે નિશ્ચયપણે નિધારજો જ્ઞાનીપુરુષના તે પછીનો જે માર્ગ તે ન સુઝાય એવો તમને પ્રસંગ થયો કે તેવા તેવા વિચાર ન લખવા જણાવ્યું છે પછીના માર્ગ જો સુઝાતો હોય અને તેના વિષે કોઈ તે અપૂર્વ કારણરૂપ નિર્ણય થયો હોય તો તે કોઈ પ્રકારે પાકો નિશ્ચય કરવાનો જ ઉપકાર થાય છે એવો અમારા આત્મામાં લક્ષ રહે છે એક અજ્ઞાનપણે પવનની સ્થિરતા કરે છે, પણ શ્વાસોચ્છ્વાસરોધ, નથી તેને કલ્યાણનો હેતુ થતો, નથી અને એક જ્ઞાનીની આજ્ઞાપૂર્વક શ્વાસોચ્છ્વાસનો રોધ કરે છે તો તેને તે કારણથી જે સ્થિરતા આવે છે, તે આત્માને પ્રગટવાનો હેતુ થાય છે શ્વાસોચ્છ્વાસની સ્થિરતા થવી એ એક પ્રકારે ઘણી કઠણ વાત છે તેનો સુગમ ઉપાય સુધારસ એકતાન કરવાથી થાય છે, માટે તે વેગે સ્થિરતાનું સાધન છે સુધારસ સ્થિરતા પણ તે અજ્ઞાનપણે કલ્યાણરૂપ થતી નથી, એટલે કલ્યાણરૂપ થતી નથી તેમ તે બીજજ્ઞાનનું ધ્યાન પણ અજ્ઞાનપણે કલ્યાણરૂપ થતું નથી, એવો વિશેષ નિશ્ચય અમને ભાસ્યા કરે છે જેણે વેદનરૂપે આત્મા જાણ્યો છે તે જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાએ તે કલ્યાણરૂપ થાય છે અને આત્મા પ્રગટવાનો અત્યંત સુગમ ઉપાય થાય છે એક બીજી અપૂર્વ વાત પણ આ સ્થળે લખવાનું સુઝે છે —આત્મા છે તે ચંદનવૃક્ષ છે તેની સમીપે જે જે વસ્તુઓ વિશેષપણે રહી હોય તે તે વસ્તુ તેની સુગંધના (?) વિશેષ બોધ કરે છે જે વૃક્ષ ચંદનથી વિશેષ સમીપ હોય તે વૃક્ષમાં ચંદનની ગંધ વિશેષપણે સ્ફુરે છે જેમ જેમ આઘેનાં વૃક્ષ હોય તેમ તેમ સુગંધ મંદ પરિણામને ભજે છે અને અમુક મર્યાદા પછી અસુગંધરૂપ વૃક્ષોનું વન આવે છે અર્થાત્ ચંદન, પછી તે સુગંધપરિણામ કરતું નથી તેમ આ આત્મા વિભાવપરિણામને ભજે છે ત્યાંસુધી, તેને ચંદનવૃક્ષ કહીએ છીએ, અને સૌથી તેને અમુક અમુક સૂક્ષ્મ વસ્તુનો સંબંધ છે, તેમાં તેની છાયા (?) રૂપ સુગંધ વિશેષ પડે છે, જેનું ધ્યાન જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ થવાથી આત્મા પ્રગટે છે પવન કરતાં પણ સુધારસ છે તેમાં, આત્મા વિશેષ સમીપપણે વર્તે છે માટે તે આત્માની વિશેષ છાયા (?) સુગંધનો ધ્યાન કરવાયોગ્ય ઉપાય છે આ પણ વિશેષપણે સમજવાયોગ્ય છે

નીતિ છે, એ નીતિ મૂકતાં પ્રાણ જાય એવી દશા આવ્યે ત્યાગ, વૈરાગ્ય ખરા સ્વરૂપમાં પ્રગટે છે અને તે જ જીવને સત્પુરુષનાં વચનનું તથા આજ્ઞાધર્મનું અદ્ભુત સામર્થ્ય, માહાત્મ્ય અને રહસ્ય સમજાય છે અને સર્વ વૃત્તિઓ નિજપણે વર્તવાનો માર્ગ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે

જે જીવ કલ્યાણની આકાંક્ષા રાખે છે, અને જેને પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષનો નિશ્ચય છે તેને પ્રથમ ભૂમિકામાં એ નીતિ મુખ્ય આધાર છે જે જીવ સત્પુરુષનો નિશ્ચય થયો છે એમ માને છે, તેને ઉપર કહી તે નીતિનું જો બળવાનપણું ન હોય અને કલ્યાણની યાચના કરે તથા વાતો કરે તો એ નિશ્ચય માત્ર સત્પુરુષને છેતરવા બરોબર છે જો કે સત્પુરુષ તો નિરાકાંક્ષી છે એટલે તેને છેતરાવાપણું કંઈ છે નહીં પણ એવા પ્રકારના જીવ, તે અપરાધયોગ્ય થાય છે આ વાત પર વારંવાર તમારે તથા તમારા સમાગમને ઇચ્છતા હોય તે મુમુક્ષુઓએ લક્ષ કર્તવ્ય છે કહેવા યોગ્ય વાત છે, માટે ન બને, એ કહેતા, મુમુક્ષુને આત્મકારી છે, અને છોડી દેવાયોગ્ય છે

---

(૫૪)

જીવની ભૂલ

વિચારની ઉત્પત્તિ થયા પછી વર્દ્ધમાનસ્વામી જેવા મહાત્માપુરુષે ફરી ફરી વિચાર્યું કે આ જીવનું અનાદિ કાળથી ચારે ગતિ વિષે અનંતથી અનંતવાર જન્મવું મરવું થયા છતા, હજુ તે જન્મ મરણાદિ સ્થિતિ ક્ષીણ થતી નથી, તે હવે કેવ પ્રકારે ક્ષીણ કરવા? અને એવી કઈ ભૂલ આ જીવની રહી છે કે જે ભૂલનું આજસુધી પરિણમવું થયું છે? આ પ્રકારે ફરી ફરી અત્યંત એકાગ્રપણે સદ્બોધના વર્દ્ધમાનપરિણામે વિચારતાં વિચારતાં જે ભૂલ ભગવાને દીઠી છે, તે જિનાગમમાં ઠામ ઠામ કહી છે—કે જે ભૂલ જાણીને તેથી રહિત મુમુક્ષુ જીવ થાય જીવની ભૂલ જોતા તો અનંતવિશેષ લાગે છે પણ સર્વ ભૂલની બીજભૂત ભૂલ તે હવે પ્રથમમાં પ્રથમ વિચારવી ઘટે છે, કે જે ભૂલનો વિચાર કર્યાથી સર્વે ભૂલનો વિચાર થાય છે અને જે ભૂલના

મહનાથી સર્વે બન મટે છે કોઈ જીવ કદાપિ નાના પ્રકારની ભૂનનો વિચાર કરી તે ભૂતથી છુટવા ઈચ્છે, તોપણ તે કર્ત્તવ્ય છે, અને તેવી અનેક ભૂનથી છુટવા ઈચ્છા, મૂળ ભૂનથી છુટવાનુ સહેજે કારણ થાય છે

---

(૫૫)

બધ વૃત્તિઓનુ ઉપશમન તથા નિવર્ત્તન કરવુ

બધવૃત્તિઓને ઉપશમાવવાનો તથા નિવૃત્તાવવાનો જીવને અભ્યાસ-સતત અભ્યાસ કર્ત્તવ્ય છે, કારણ કે વિના વિચાર, વિના પ્રયાસે, તે વૃત્તિઓનુ ઉપશમનુ, અથવા નિવર્ત્તનુ કયા પ્રકારથી થાય? કારણવિના કોઇ કાર્ય સભવતુ નથી તો આ જીવે તે વૃત્તિઓના ઉપશમન કે નિવર્ત્તનનો કોઇ ઉપાય કર્યો ન હોય એટલે તેનો અભાવ ન થાય, એ સ્પષ્ટ સભવરૂપ છે ઘણીવાર, પૂર્વકાળે વૃત્તિઓના ઉપશમનનુ તથા નિવર્ત્તનનુ જીવે અભિમાન કર્યું છે, પણ તેવુ કઇ સાધન કર્યું નથી અને હજુ સુધી તે પ્રકારમા જીવ કઇ ઠેકાણુ કરતો નથી અર્થાત્ હજુ તેને તે અભ્યાસમા કઈ રસ દેખાતો નથી, તેમ કડવાશ લાગતા છતા, તે કડવાશ ઉપર પગ દઇ આ જીવ ઉપશમન, નીવર્ત્તનમા પ્રવેશ કરતો નથી આ વાત વારવાર આ દુષ્ટ-પરિણામી જીવે વિચારવાયોગ્ય છે-વિસર્જન કરવાયોગ્ય કોઇ રીતે નથી

પુત્રાદિ સપત્તિમા જે પ્રકારે આ જીવને મોહ થાય છે તે પ્રકાર કેવળ નીરસ અને નિદવાયોગ્ય છે જીવ જો જરાય વિચાર કરે, તો સ્પષ્ટ દેખાય એવુ છે કે કોઇને વિષે પુત્રપણુભાવી, આ જીવે માઠુ કર્યામા મણા રાખી નથી, અને કોઇને વિષે પિતાપણુ માનીને પણ તેમજ કર્યું છે અને કોઇ જીવ હજુસુધી તો પિતા, પુત્ર થઇ શક્યા દીઠા નથી સૌ કહેતા આવે છે કે આનો આ પુત્ર, અથવા આનો આ પિતા પણ વિચારતા આ વાત કોઇ પણ કાળે ન બની શકે તેવી, સ્પષ્ટ લાગે છે અનુત્પન્ન એવો આ જીવ તેને પુત્રપણે ગણવો કે ગણાવવાનુ ચિત્ત રહેવુ, એ સૌ જીવની મૂઢતા છે,-અને તે મૂઢતા કોઈ પણ પ્રકારે સત્સગની ઇચ્છાવાળા જીવને ઘટતી નથી

(૫૬)

જ્ઞાની પુરૂષની આજ્ઞાનું આરાધન એ સિદ્ધિપદનો સર્વ શ્રેય ઉપાય છે

જે જે સાધન આ જીવે પૂર્વકાળે કર્યા છે, તે તે સાધન જ્ઞાનીપુરૂષની આજ્ઞાથી થયા જણાતા નથી એ વાત અંદેશારહિત લાગે છે જો એમ થયુ હોત તો જીવો સંસારપરિભ્રમણ હોય નહીં જ્ઞાનીપુરૂષની આજ્ઞા છે તે, ભવમાં જવાને આડા પ્રતિબંધ જેવી છે કારણ જેને આત્માર્થ સિવાય બીજો કોઈ અર્થ નથી અને આત્માર્થ પણ સાધી પ્રારબ્ધવશાત્ જેનો દેહ છે એવા જ્ઞાનીપુરૂષોની આજ્ઞા તે ફક્ત આત્માર્થમાં જ સામા જીવોને પ્રેરે છે અને આ જીવે તો પૂર્વકાળે કંઇ આત્માર્થ જાણ્યા નથી ઉલટો આત્માર્થ વિસ્મરણપણે ચાલ્યો આવ્યો છે તે પોતાની કલ્પના કરી સાધન કરે તેથી આત્માર્થ ન થાય અને ઉલટું 'આત્માર્થ સાધુ છું" એવું દુષ્ટ અભિમાન ઉત્પન્ન થાય કે જે જીવને સંસારનો મુખ્ય હેતુ છે જે વાત સ્વપ્ને પણ આવતી નથી તે જીવ માત્ર અમરથી કલ્પનાથી સાક્ષાત્કાર જેવી ગણે, તો તેથી કલ્યાણ ન થઇ શકે તેમ આ જીવ પૂર્વકાળથી અંધ ચાલ્યો આવતા છતાં પોતાની કલ્પનાએ આત્માર્થ માને તો તેમાં સફળપણું ન હોય, એ સાવ સમજી શકાય એવો પ્રકાર છે એટલે એમ તો જણાય છે, કે જીવના પૂર્વકાળના બધા માઠા સાધન–કલ્પિત સાધન–મટવા અપૂર્વ જ્ઞાન સિવાય બીજો કોઇ ઉપાય નથી અને તે અપૂર્વ વિચારવિના ઉત્પન્ન થવા સંભવ નથી, અને તે અપૂર્વ વિચાર, અપૂર્વ પુરૂષના આરાધનવિના બીજા કયા પ્રકારે જીવને પ્રાપ્ત થાય એ વિચારતા એમ જ સિદ્ધાંત થાય છે, કે જ્ઞાનીપુરૂષની આજ્ઞાનું આરાધન એ સિદ્ધિપદનો સર્વશ્રેય ઉપાય છે, અને એ વાત જ્યારથી જીવથી મનાય છે, ત્યારથી જ બીજા દોષનું ઉપશમવું–નિવૃત્તવું–શરૂ થાય છે

(૫૭)

ઉત્તમ સાધન

સત્સંગ છે તે, કામ બાળવાનો બળવાન ઉપાય છે સર્વ જ્ઞાનીપુરૂષે કામનું જીતવું તે અત્યંત દુષ્કર કહ્યું–છે તે, સાવ સિદ્ધ છે, અને જેમ જેમ જ્ઞાનીના

વચનોનું અવગાહન થાય છે, તેમ તેમ કટુક કટુક [illegible] છો હતા [illegible] જીવનું વીર્ય બળવાન થઈ કામનું સામર્થ્ય જીવથી નાશ કરાય છે [illegible] સ્વરૂપજ્ઞાનીપુરુષના વચન આગળ જીવે જાણ્યું નથી, અને જો જાણ્યું હોત, તો તેને ફરી સંસાર નીરસતા થઈ હોત

પ્રભુભક્તિમાં જેમ બને તેમ તત્પર રહેવું મોક્ષનો એ ધુરંધર [illegible] મને લાગ્યો છે ગમે તો મનથી પણ સ્થિર થઈને બેસી પ્રભુભક્તિ [illegible] કરવી યોગ્ય છે

મનની સ્થિરતા થવાનો મુખ્ય ઉપાય હમણાં તો પ્રભુભક્તિ [illegible] આગળ પણ તે, અને તેવું જ છે, તથાપિ સ્થૂળપણે એને લખી [illegible] વધારે યોગ્ય લાગે છે

શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્થા અને અનુકંપા [illegible] યોગ્યતા મેળવવી અને તો કોઈ વેળા મહાત્માના યોગે ધર્મ મળી [illegible] સત્શાસ્ત્ર, અને સદ્‌વર્તન એ, ઉત્તમ સાધન છે

જે વડે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય તે વાચન વિશેષ કરીને [illegible] નરનો ત્યાગ કરવો, અને જેથી મતમતાંતરની વૃદ્ધિ [illegible] નહીં અસત્સમાગમમાં રુચિ ઉત્પન્ન થતી મટવાનો [illegible] યોગ્ય છે

---

(૫૯)

આર્તધ્યાન.

શ્રી જિન આત્મપરિણામની સ્વસ્થતાને 'સમાધિ' [illegible] અસ્વસ્થતાને 'અસમાધિ' કહે છે, તે અનુભવજ્ઞાને [illegible] અસ્વસ્થ કાર્યની પ્રવૃત્તિ કરવી, અને આત્મપરિણામ [illegible] પ્રવૃત્તિ શ્રી તીર્થંકર જેવા [illegible]

વિષે તે વાત સંમતિ કરવી કઠણ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી કોઇ પણ પરપદાર્થને વિષે ઇચ્છાની પ્રવૃત્તિ છે, અને કોઇ પણ પરપદાર્થના વિયોગની ચિંતા છે, તેને શ્રી જિન આર્તધ્યાન કહે છે—તેમાં સંદેહ ઘટતો નથી

જેટલી સંસારને વિષે સારપરિણતિ મનાય તેટલી આત્મજ્ઞાનની ન્યૂનતા શ્રી તીર્થંકરે કહી છે પરિણામ જડ હોય એવો સિદ્ધાંત નથી ચેતનને ચેતન પરિણામ હોય અને અચેતનને અચેતન પરિણામ હોય એવો જિને અનુભવ કર્યો છે કોઇ પણ પદાર્થ પરિણામ કે પર્યાયવિના હોય નહીં એમ શ્રી જિને કહ્યું છે—અને તે સત્ય છે શ્રી જિને જે આત્માનુભવ કર્યો છે અને પદાર્થના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી જે નિરૂપણ કર્યું છે તે સર્વ મુમુક્ષુ જીવે પરમ કલ્યાણને અર્થે નિશ્ચય કરી વિચારવાયોગ્ય છે જિને કહેલા સર્વ પદાર્થના ભાવો એક આત્મા પ્રગટ કરવાને અર્થે છે અને મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ બેની ઘટે છે એક આત્મજ્ઞાનીની અને એક આત્મજ્ઞાનીના આશ્રયવાનની એમ શ્રી જિને કહ્યું છે

આત્મા સાંભળવો, વિચારવો નિદિધ્યાસવો અનુભવવો એવી એક વેદની શ્રુતિ છે અર્થાત્ જો એક એજ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો જીવ તરી પાર પામે એવું લાગે છે બાકી તો માત્ર કોઇ શ્રી તીર્થંકર જેવા જ્ઞાની વિના,સર્વને આ પ્રવૃત્તિ કરતાં કલ્યાણનો વિચાર કરવો અને નિશ્ચય થવો તથા આત્મસ્વસ્થતા થવી દુર્લભ છે

---

(૬૦)

સત્પુરૂષની ઓળખાણ

જીવને જ્ઞાનીપુરૂષનું ઓળખાણ થયે, તથાપ્રકારે અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ મોળા પડવાનો પ્રકાર બનવાયોગ્ય છે, કે જેમ બની અનુક્રમે તે પરિક્ષીણપણાને પામે છે સત્પુરૂષનું ઓળખાણ જેમ જેમ જીવને થાય છે તેમ તેમ મતાભિગ્રહ દુરાગ્રહતાદિ ભાવ મોળા પડવા લાગે છે, અને પોતાના

ેષ જેનાલણી ચિત્ત વળી આવે છે, વિકથાદિ ભાવમા નિરસપણ લાગે છે, કે જુગુપ્સા ઉત્પન્ન થાય છે, જીવને અનિત્યાદિ ભાવના ચિતવવા પ્રત્યે બળ વીર્ય સ્ફુરવા વિષે જે પ્રકારે જ્ઞાનીપુરુષ સમીપે સાભળ્યુ છે, તેથી પણ વિશેષ બળવાન પરિણામથી તે પચવિષયાદિને વિષે અનિત્યાદિ ભાવ દૃઢ કરે છે, અર્થાત્ સત્પુરુષ મળ્યે, આ સત્પુરુષ છે એટલુ જાણી, સત્પુરુષને જાણ્યા પ્રથમ જેમ આત્મા પચવિષયાદિને વિષે રક્ત હતો તેમ, રક્ત, ત્યાર પછી નથી રહેતો અને અનુક્રમે તે રક્તભાવ મોળો પડે એવા વૈરાગ્યમા જીવ આવે છે અથવા સત્પુરુષનો યોગ થયા પછી આત્મજ્ઞાન કાંઇ દુર્લભ નથી તથાપિ સત્પુરુષને વિષે, તેના વચનને વિષે તે વચનના આશયને વિષે, પ્રીતિ-ભક્તિ થાય નહી ત્યાસુધી, આત્મવિચાર પણ જીવમા ઉદય આવવાયોગ્ય નથી અને સત્પુરુષનો જીવને યોગ થયો છે, એવુ ખરેખર તે જીવને ભાસ્યુ છે એમ પણ કહેવુ કઠણ છે જીવને સત્પુરુષનો યોગ થયે તો એવી ભાવના થાય કે અત્યારસુધી જે મારા પ્રયત્નો કલ્યાણને અર્થે હતા તે સૌ નિષ્ફળ હતા, લક્ષવગરના બાણની પેઠે હતા, પણ હવે સત્પુરુષનો અપૂર્વ યોગ થયો છે,તો તે મારા સર્વ સાધન સફળ થવાનો હેતુ છે લોકપ્રસગમા રહીને જે નિષ્ફળ-નિર્લક્ષ-સાધન કર્યાં તે પ્રકારે, હવે સત્પુરુષને યોગે ન કરતા, જરૂર અતરાત્મામા વિચારીને, દૃઢ પરિણામ રાખીને જીવે આ યોગને, વચનને વિષે જાગૃત થવુ યોગ્ય છે જાગૃત રહેવુ યોગ્ય છે, અને તે તે પ્રકારે ભાવીજીવને દૃઢ કરવો, કે જેથી તેને પ્રાપ્ત જોગ અફળ ન જાય, અને સર્વ પ્રકારે એજ બળ આત્મામા વર્દ્ધમાન કરવુ કે, આ યોગથી જીવને અપૂર્વ ફળ થવા યોગ્ય છે તેમા, અતરાય કરનાર હુ જાણુ છુ' એ મારુ અભિમાન છે કુળધર્મને અને કરતા આવ્યા છીયે તે ક્રિયાને, કેમ ત્યાગી શકાય એવો લોકભય સત્પુરુષની ભક્તિ આદિને વિષે પણ લૌકિક ભાવ, અને કદાપિ કોઇ પચવિષયાકાર એવા કર્મ જ્ઞાનીને ઉદયમા દેખી તેવો ભાવનુ પોતે આરાધવાપણુ, એ આદિ પ્રકાર છે તે જ, અનતાનુબંધી ક્રોધ માન, માયા, લોભ છે એ પ્રકાર વિશેષ પણે સમજવાયોગ્ય છે

(૬૧)

આત્મ-અનાત્મ વિવેક

આ આત્મભાવ છે, અને આ અન્યભાવ છે, એવુ બોધબીજ આત્મ

તેવિષે પરિણમિત થવાથી અસ્વભાવનો વિરોધ સહેજે ઉદાસીનતા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે ઉદાસીનતા અનુક્રમે તે અસ્વભાવથી સર્વથા મુક્તપણું કરે છે.

નિજ સ્વભાવ જેણે જાણ્યો છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષને ત્યાર પછી પ્રારબ્ધના યોગે જે કંઈ પ્રસંગ વર્તે છે તે પ્રસંગમાં વર્તતાં પ્રવર્તતાં પણ તેથી તે જ્ઞાનીનો સંબંધ છૂટ્યા કરે છે, પણ તેમાં હિતબુદ્ધિ થઈ પ્રતિબંધ થતો નથી. પ્રતિબંધ થતો નથી એ વાત એકાંત નથી, કેમકે જ્ઞાનનું વિશેષ બળવાનપણું જ્યાં હોય નહીં ત્યાં પરભાવનો વિશેષ પરિચય તે પ્રતિબંધરૂપ થઈ આવવો પણ સંભવે છે. અને તેટલા માટે પણ જ્ઞાનીપુરુષોએ પણ શ્રી જિને નિજજ્ઞાનના પરિચયપુરુષાર્થને વખાણ્યો છે. તેને પણ પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી અથવા પરભાવનો પરિચય કરવાયોગ્ય નથી. કેમકે કોઈ અંશે પણ આત્મધારાને તે પ્રતિબંધરૂપ કહેવા યોગ્ય છે.

જ્ઞાનીને ભ્રમબુદ્ધિ સંભવતી નથી, એમ જોકે સામાન્યપણે શ્રી જિનાદિ મહાત્માઓએ કહ્યું છે, તોપણ તે પદ ચોથે ગુણસ્થાનેથી સંભવિત ગણ્યું નથી, આગળ જતાં સંભવિત ગણ્યું છે. જેથી વિચારવાન જીવને તો અવશ્ય કર્તવ્ય છે કે, જેમ બને તેમ પરભાવના પરિચિત કાર્યથી દૂર રહેવું—નિવૃત્ત થવું. ઘણું કરીને વિચારવાન જીવને તો એજ બુદ્ધિ રહે છે. તથાપિ કોઈ પ્રારબ્ધવશાત્ પરભાવનો પરિચય બળવાનપણે ઉદય હોય ત્યાં, નિજપદબુદ્ધિમાં સ્થિર રહેવું વિકટ છે એમ ગણી, નિત્ય નિવૃત્તબુદ્ધિની વિશેષ ભાવના કરવી એમ મોટા પુરુષોએ કહ્યું છે.

અલ્પકાળમાં અવ્યાબાધ સ્થિતિ થવાને અર્થે તો અત્યંત પુરુષાર્થ કરી જીવે પરપરિચયથી નિવર્તવું જ ઘટે છે. ઉદયે ઉદયે નિવૃત્ત થવાના કારણો ઉપર ભાર દેવા કરતાં જે પ્રકારે ત્વરાએ નિવૃત્તિ થાય તે વિચાર કર્તવ્ય છે, અને તેમ કરતાં અસાતાદિ આપત્તિયોગ વેદવા પડતા હોય તો તેને વેદીને પણ પરપરિચયથી શીઘ્રપણે દૂર થવાનો પ્રકાર કરવો યોગ્ય છે. એ વાત વિસ્મરણ થવા દેવા યોગ્ય નથી. જ્ઞાનનું બળવાન તારતમ્યપણું થયે તો જીવને પરપરિચયમાં કદાપિ આત્મબુદ્ધિ થવી સંભવતી નથી, અને તેની નિવૃત્તિ થયે પણ જ્ઞાનબળે તે એકાંતપણે વિહાર કરવા યોગ્ય છે. પણ તેથી જેની ઓછી દશા છે એવા જીવને તો અવશ્ય પરપરિચયને છેદીને સત્સંગ કર્તવ્ય છે કે જે સત્સંગથી સહેજે અવ્યાબાધ સ્થિતિનો અનુભવ થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષ, કે જેને એકાંતે વિચરતા પણ પ્રતિબંધ સંભવતો નથી, તે પણ સત્સંગની નિરંતર ઇચ્છા રાખે છે, કેમ કે જીવને જો અવ્યાબાધ સમાધિની ઇચ્છા હોય, તો સત્સંગ જેવો કોઇ સરલ ઉપાય નથી

(૯૨)

અહંવૃત્તિનો પ્રતિકાર

'યોગવાસિષ્ઠાદિ' જે જે સત્પુરુષોના વચનો છે, તે સૌ અહંવૃત્તિનો પ્રતિકાર કરવા અર્થે જ પ્રવર્તે છે જે જે પ્રકારે પોતાની ભ્રાંતિ કલ્પાઇ છે તે તે પ્રકારે તે ભ્રાંતિ સમજી તે સંબંધી અભિમાન નિવૃત્ત કરવું એ જ સર્વ તીર્થંકરાદિ મહાત્માનું કહેવું છે અને તે જ વાક્ય ઉપર જીવે વિશેષ કરી સ્થિર થવાનું છે-વિશેષ વિચારવાનું છે અને તેજ વાક્ય અનુપ્રેક્ષાયોગ્ય મુખ્યપણે છે તે કારની સિદ્ધિને અર્થે સર્વ સાધન કહ્યા છે અહંતાદિ વધવાને માટે બાહ્યક્રિયા કે મતના આગ્રહ માટે, સંપ્રદાય ચલાવવા માટે પૂજાશ્લાઘાદિ પામવા અર્થે, કોઇ મહાપુરુષનો કંઇ ઉપદેશ છે નહીં અને તે જ કાર્ય કરવાની સર્વથા આજ્ઞા જ્ઞાનીપુરુષની છે પોતાને વિષે ઉત્પન્ન થયેલો હોય એવા મહિમાયોગ્ય ગુણથી ઉત્કર્ષ પામવું ઘટતું નથી પણ અલ્પ પણ નિજદોષ જોઇને ફરી ફરી પશ્ચાત્તાપમાં પડવું ઘટે છે, અને વિનાપ્રમાદે તેથી પાછું ફરવું ઘટે છે, એ ભાવામણ જ્ઞાનીપુરુષના વચનોમાં સર્વત્ર રહી છે અને તે ભાવ આવવા માટે સત્સંગ સદ્ગુરુ અને સત્શાસ્ત્રાદિ સાધન કહ્યા છે,-જે અનન્ય નિમિત્ત છે તે સાધનની આરાધના જીવને નિજસ્વરૂપ કરવાના હેતુપણેજ છે, તથાપિ જીવ જો ત્યાં પણ વચનાબુદ્ધિએ પ્રવર્તે, તો કોઇ દિવસ કલ્યાણ થાય નહીં વચનાબુદ્ધિ એટલે સત્સંગ, સદ્ગુરુ આદિને વિષે ખરા આત્મભાવે મહાત્મ્યબુદ્ધિ ઘટે તે મહાત્મ્યબુદ્ધિ નહીં, અને પોતાના આત્માને અજ્ઞાનપણું જ વર્ત્યા કર્યું છે, માટે તેની અલ્પજ્ઞતા-લઘુતા-વિચારી અમહાત્મ્યબુદ્ધિ નહીં,-તે સત્સંગ, સદ્ગુરુ આદિને વિષે આરાધના નહીં પણ વચનાબુદ્ધિ છે, ત્યાં પણ જીવ લઘુતા ધારણ ન કરે તો પ્રત્યક્ષપણે જીવ ભવપરિભ્રમણથી ભય નથી પામતો એમ જ વિચારવાયોગ્ય છે, વધારે લક્ષ તો પ્રથમ જીવને જો આ થાય તો સર્વ શાસ્ત્રાર્થ અને આત્માર્થ સહેજે સિદ્ધ થવા સંભવે છે

કલ્પનાના હેતુ છે અને તેની નિવૃત્તિ થઈ ત્યા સહજ મોક્ષ છે, અને એજ નિવૃત્તિને અર્થે સત્સગ-સત્પુરૂષાદિ સાધન કહ્યા છે અને તે સાધન પણ જીવ જો પોતાના પુરૂષાર્થ તેમા ગોપવ્યા સિવાય પ્રવર્તાવે તોજ સિધ્ધ છે ત્યારે શુ કહીએ ? એટલોજ સક્ષેપ જીવમા પરિણામ પામે તો તે સર્વ વ્રત યમ, નિયમ, જપ યાત્રા, ભક્તિ શાસ્ત્રજ્ઞાન આદિ કરી છૂટયો એમા કઈ સશય નથી

(૬૫)

વિચાર દશા અને સ્થિતપ્રજ્ઞદશા

બે પ્રકારની દશા મુમુક્ષુ જીવને વર્તે છે એક 'વિચારદશા' અને બીજી 'સ્થિતપ્રજ્ઞદશા' સ્થિતપ્રજ્ઞદશા વિચારદશા લગભગ પુરી થયે અથવા સપૂર્ણ થયે પ્રગટે છે, તે સ્થિતપ્રજ્ઞદશાની પ્રાપ્તિ આ કાળમા કઠણ છે, કેમકે આત્મ પરિણામને વ્યાઘાતરૂપ યોગ આ કાળમાં પ્રધાનપણે વર્તે છે અને તેથી વિચારદશાનો યોગ પણ સદ્ગુરુ-સત્સગના અતરાયથી પ્રાપ્ત થતો નથી

આશ્રયભક્તિમાર્ગ

(૬૬)

તે પચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા કરવાનુ જીવનુ બળ ન ચાલતુ હોય ત્યારે ક્રમે ક્રમે -દેશે દેશે-તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે છે પરિગ્રહ તથા ભોગોપભોગના પદાર્થનો અલ્પ પરિચય કરવો ઘટે એમ કરવાથી અનુક્રમે તે ભાવ મોળા પડે અને આશ્રયભક્તિ દૃઢ થાય તથા જ્ઞાનીના વચનોનુ આત્મામા પરિણામ થઈ 'તીવ્રજ્ઞાનદશા' પ્રગટી જીવ મુક્ત થાય

જીવ કોઈકવાર આવી વાતનો વિચાર કરે તેથી અનાદિ-અભ્યાસનુ બળ ઘટવુ કઠણ પડે, પણ દિન દિન પ્રત્યે પ્રસગે પ્રસગે અને પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિએ, ફરી ફરી વિચાર કરે તો અનાદિ અભ્યાસનુ બળ ઘટી અપૂર્વ અભ્યાસની સિદ્ધિ થઈ સુલભ એવો આશ્રયભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થાય

(૬૭)

ગ્રંથીભેદ

આત્મા અત્યંત-સહજ-સ્વસ્થતા પામે એ જ સર્વ જ્ઞાનનો સાર શ્રી સર્વજ્ઞે કહ્યો છે

અનાદિ કાળથી જીવે અસ્વસ્થતા નિરંતર આરાધી છે જેથી સ્વસ્થતા પ્રત્યે આવવું તેને દુર્ગમ પડે છે, શ્રી જિને એમ કહ્યું છે, કે યથાપ્રવૃત્તિ કરણસુધી જીવ અનંતીવાર આવ્યો છે, પણ જે સમયે ગ્રંથીભેદ થવાસુધી આવવાનું થાય ત્યારે ક્ષોભ પામી પાછો સંસાર પરિણામી થયા કર્યો છે ગ્રંથીભેદ થવામાં જે વીર્યગતિ જોઇએ તે થવાને અર્થે જીવે નિત્યપ્રત્યે સત્સમાગમ, સદ્વિચાર અને સદ્ગ્રંથનો પરિચય નિરંતરપણે કરવો શ્રેયભૂત છે

(૬૮)

સમ્યગ્ દર્શનના છ સ્થાનક.

અનન્ય શરણના આપનાર એવા સદ્ગુરૂ દેવને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા જ્ઞાનીપુરૂષોએ નીચે કહ્યા છે તે છ પદને સમ્યગ્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યા છે

પ્રથમ પદ — "**આત્મા છે**" જેમ ઘટપટઆદિ પદાર્થો છે તેમ આત્મા પણ છે અમુક ગુણ હોવાને લીધે જેમ ઘટપટઆદિ હોવાનું પ્રમાણ છે, તેમ સ્વપરપ્રકાશક એવી ચૈતન્ય-સત્તાનો પ્રત્યક્ષ ગુણ જેને વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણ છે

બીજું પદ —"**આત્મા નિત્ય છે**" ઘટપટઆદિ પદાર્થો અમુક કાળવર્તિ છે આત્મા ત્રિકાળવર્તિ છે ઘટપટાદિ 'સંયોગેકરી' પદાર્થ છે આત્મા 'સ્વભાવે કરીને' પદાર્થ છે, કેમકે તેની ઉત્પત્તિ માટે કોઇ પણ સંયોગો અનુભવ યોગ્ય થતા નથી કોઇ પણ સંયોગી દ્રવ્યથી ચેતન-સત્તા પ્રગટ થવા યોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે અસંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે, કેમકે જેની કોઇ સંયોગથી ઉત્પત્તિ ન હોય તેનો કોઇને વિષે લય પણ હોય નહીં

સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે કેમકે જેનો પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે એવો પરમાત્વભાવ તે જેણે કંઈ પણ ઇચ્છાવિના માત્ર નિષ્કારણ કરુણાશીલતાથી આપ્યો, એમ છતાં પણ જેણે અન્ય જીવને વિષે 'આ મારો શિષ્ય છે અથવા ભક્તિનો કર્તા છે માટે 'મારો છે, એમ કદી જોયું નથી એવા જે સત્પુરુષ તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરી ફરી નમસ્કાર હો

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરુપણ કરી છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કલ્યાણને અર્થે કહી છે, જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની ચેષ્ટાને વિષે વૃત્તિ રહે અપૂર્વ ગુણ દૃષ્ટિગોચર થઈ અન્ય સ્વચ્છંદ મટે, અને સહેજે આત્મબોધ થાય એમ જાણીને જે ભક્તિનું નિરુપણ કર્યું છે, તે ભક્તિને અને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ત્રિકાળ નમસ્કાર હો!

જો કદી પ્રગટપણે વર્તમાનમાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ નથી પણ જેના વચનના વિચારયોગે શક્તિપણે કેવળજ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યું છે, શ્રદ્ધાપણે કેવળજ્ઞાન થયું છે વિચાર દશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે ઇચ્છા દશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે, મુખ્ય નયના હેતુથી કેવળજ્ઞાન વર્તે છે તે કેવળજ્ઞાન-સર્વ અવ્યાબાધ સુખનું પ્રગટ કરનાર જેના યોગે સહજમાત્રમાં જીવ પામવાયોગ્ય થયો તે સત્પુરુષના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ ભક્તિએ નમસ્કાર હો! નમસ્કાર હો!

---

(૬૯)

અનંતાનુબંધી કષાય

જે કષાય-પરિણામથી અનંત સંસારનો સંબંધ થાય તે કષાય -પરિણામને જિનપ્રવચનમાં 'અનંતાનુબંધી' સંજ્ઞા કહી છે જે કષાયમાં તન્મયપણે અપ્રશસ્ત (માઠા) ભાવે તીવ્રોપયોગે આત્માની પ્રવૃત્તિ છે, ત્યાં અનંતાનુબંધીનો સંભવ છે મુખ્ય કરીને અહીં કહ્યા છે તે સ્થાનકે તે કષાયનો વિશેષ સંભવ છે સદ્દેવ સદ્ગુરુ અને સદ્ધર્મનો જે પ્રકારે દ્રોહ થાય, અવજ્ઞા થાય તથા વિમુખભાવ થાય એ આદિ પ્રવૃત્તિથી તેમજ અસત્દેવ, અસદ્ગુરુ તથા અસદ્ધર્મનો જે પ્રકારે આગ્રહ થાય, તે સંબંધી

કૃતકૃત્યતા મા ય થાય, એ આદિ પ્રવૃત્તિથી પ્રવર્તતા અનતાનુબધી- કષાય સભવે છે, અથવા જ્ઞાનીના વચનમા સ્ત્રીપુત્રાદિ ભાવોને જે મયા । પછી ઇચ્છના નિર્ધ સપરિણામ કહ્યા છે, તે પરિણામે પ્રવર્તતાં પણ 'અનતાનુબ ધી' હોવાયોગ્ય છે સક્ષેપમા 'અનતાનુબધી કષાય' ની વ્યાખ્યા એ પ્રમાણે જણાય છે

જે પુરૂષની જ્ઞાન દશા સ્થિર રહેવા યોગ્ય છે, એવા જ્ઞાનીપુરૂષને પણ સસારપ્રસ ગનો ઉદય હોય, તો જાગ્રતપણે પ્રવર્તવુ ઘટે છે, એમ વીતરાગે કહ્યુ છે, તે અન્યથા નથી અને આપણે સૌએ જાગ્રતપણે નવર્ત્તવુ કરવા મા કઇ શિથિલતા રાખીએ, તોતે સસારપ્રસગથી બાધ થતા વાર ન લાગે, એવો ઉપદેશ એ વચનોથી આત્મામા પરિણામી કરવા યોગ્ય છે એમા સશય ઘટતો નથી પ્રસગની 'સાવ નિવૃત્તિ' અશક્ય થતી હોય, તો પ્રસગ સક્ષેપ કરવો ઘટે, અને ક્રમે કરીને 'સાવ નિવૃત્તિરૂપ' પરિણામ આણવુ ઘટે એ મુમુક્ષુપુરૂષનો ભૂમિકાધર્મ છે સત્સગ-સત્શાસ્ત્રના યોગથી તે ધર્મનુ આરાધન વિશેષ કરી સભવે છે

---

(૭૦)

શ્રી મહાવીરનુ મૌન વ્રત

જન્મથી જેને મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતા, અને આત્મોપયોગી એવી વૈરાગ્યદશા હતી, અલ્પકાળમા ભોગકર્મ ક્ષીણ કરી સયમને ગ્રહણ કરતા મન પર્યવ નામનુ જ્ઞાન પામ્યા હતા, એવા શ્રીમદ્ મહાવીરસ્વામી, તે છતા પણ બાર વર્ષ અને સાડાછ માસ સુધી મૌનપણે વિચર્યા આ પ્રકારનુ તેમનુ પ્રવર્તન તે ઉપદેશમાર્ગ પ્રવર્તાવતા કોઈ પણ જીવે અત્યતપણે વિચારી પ્રવર્તવાયોગ્ય છે એવી અખડ શિક્ષા પ્રતિબોધ છે તેમજ જિન જેવાએ એ પ્રતિબધની નિવૃત્તિ માટે પ્રયત્ન કર્યું, તે પ્રતિબધમા અજાગૃત રહેવાયોગ્ય કોઇ જીવ ન હોય એમ જણાવ્યુ છે તથા અનત આત્માર્થનો તે પ્રવર્તનથી પ્રકાશ કર્યો છે જેવા પ્રકાર પ્રત્યે વિચારવુ વિશેષ સ્થિરપણ વર્તે છે—વર્ત્તાવુ ઘટે છે

મની છે એટલે આ મા આત્મપરિણામી થયો છે. તેવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ જ્યાંસુધી આ દેહનો સંબંધ છે, ત્યાંસુધી જાગૃતિમાં રહેવું યોગ્ય છે, કેમકે અવકાશ પામ્યે અનાદિ વિપર્યાસ ભયનો હેતુ થાય એમ અમે જાણ્યો છે. ચાર ઘનઘાતી કર્મ જ્યાં છિન્ન થયાં છે એવા સહજસ્વરૂપ પરમાત્માને વિષે સંપૂર્ણ જ્ઞાન, અને સંપૂર્ણ જાગૃતિરૂપ તુર્યાવસ્થા છે એટલે ત્યાં અનાદિ વિપર્યાસ નિર્બીજપણાને પ્રાપ્ત થવાથી કોઈ પણ પ્રકારે ઉદ્ભવ થવા યોગ્ય જ નથી. તથાપિ તેથી ન્યૂન એવા વિરત્યાદિ ગુણસ્થાનકે વર્તતા એવા જ્ઞાનીને તો કાર્યે કાર્યે અને ક્ષણે ક્ષણે આત્મજાગૃતિ યોગ્ય છે. પ્રમાદનો યોગ દૂર કરી ન્યૂન જાગ્યા છે એવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ અનંતકાળ પરિભ્રમણ થયું છે માટે જેની વ્યવહારને વિષે અનાસક્તબુદ્ધિ થઈ તેવા પુરુષ જો તેવા ઉદયનો આરંભ હોય તો તેની સાથે ક્ષણે નિવૃત્તિ ચિંતવી અને નિજ ભાવની જાગૃતિ રાખવી. આ પ્રકારે જ્ઞાની પુરુષને મહાત્મા એવા શ્રી તીર્થંકરે ઉપદેશ્યું દીસે છે તો પછી જેને માર્ગાનુસારી અવસ્થામાં હજુ પ્રવેશ થયો નથી એવા જીવને તો આ સંસારવ્યવહારને વિષે વિશેષ નિયમભાવ રાખવો અને વિચારજાગૃતિ રાખવી યોગ્ય છે એમ જણાવવા જેવું પણ રહેતું નથી, કેમકે તે તો સમજવામાં સહજ આવી શકે એવું છે.

---

(૭૧)

મુમુક્ષુ જીવના લક્ષણો

—આત્મભાવના ભાવતા જીવ લહે કેવળજ્ઞાન રે

શ્રી રાજાને નિરૂપણ કરેલા એવા મુમુક્ષુ જીવના લક્ષણો તથા શ્રી જિને નિરૂપણ કરેલ એવા સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવના લક્ષણો [illegible] છે,–[illegible] ન [illegible] તો વાંચવાયોગ્ય છે [illegible] ૧૮ –આત્માર્થી પુરુષે [illegible] સૌભાગ્યમાં [illegible], [illegible] નો પ્રભાવ થવાને નિશ્ચે [illegible] અનુપમ દેખું [illegible] [illegible] ॥ ૧ ॥

વર્ષ ૨૯ મું.

(૯)

---

(૭૬)

અણગારત્વ

શુભેચ્છા, વિચાર, જ્ઞાન એ આદિ સર્વ ભૂમિકાને વિષે સર્વસંગપરિત્યાગ બળવાન ઉપકારી છે એમ જાણીને, જ્ઞાનીપુરુષોએ 'અણગારત્વ' નિરૂપણ કર્યું છે. યદ્યપિ પરમાર્થથી સર્વસંગપરિત્યાગ યથાર્થ બોધ થયે પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે એમ જાણતા છતા પણ સત્સંગમાં નિત્ય નિવાસ થાય તો તેવો સમય પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે એમ જાણી, સામાન્ય રીતે બાહ્યસર્વસંગપરિત્યાગ જ્ઞાનીપુરુષોએ ઉપદેશ્યો છે કે જે નિવૃત્તિને યોગે શુભેચ્છાવાન એવો જીવ સદ્ગુરુ, સત્પુરુષ અને સત્શાસ્ત્રની યથાયોગ્ય ઉપાસના કરી યથાર્થ બોધ પામે.

---

(૭૭)

બે અભિનિવેશ.

બે અભિનિવેશ આડા આવી ઉભા રહેતા હોવાથી જીવ 'મિથ્યાત્વ' નો ત્યાગ કરી શકતો નથી તે આ પ્રમાણે લૌકિક અને શાસ્ત્રીય ક્રમે કરીને સત્સમાગમયોગે જીવ જો તે અભિનિવેશ છોડે, તો 'મિથ્યાત્વ' નો ત્યાગ થાય છે એમ વારંવાર જ્ઞાનીપુરુષોએ શાસ્ત્રાદિ દ્વારાએ ઉપદેશ્યું છતાં જીવ તે છોડવાપ્રત્યે ઉપેક્ષિત શા માટે થાય છે? તે વાત વિચારવાયોગ્ય છે.

(૭૮)

દુઃખનું મૂળ

સર્વ દુઃખનું મૂળ સંયોગ (સંબંધ) છે એમ જ્ઞાનવંત એવા તીર્થંકરે કહ્યું છે સમસ્ત જ્ઞાનીપુરુષોએ એમ દીઠું છે જે સંયોગ બે પ્રકારે

(૮૨)

ત્યાગનો લક્ષ રાખવો

ઉત્કૃષ્ટ સંપત્તિના ઠેકાણાં જે ચક્રવર્ત્યાદિ પદ તે સર્વ અનિત્ય દેખીને વિચારવાન પુરુષો તેને છોડીને ચાલી નીકળ્યા છે, અથવા પ્રારબ્ધોદયે વાસ થયો તો પણ અમૂર્છિતપણે અને ઉદાસીનપણે તેને પ્રારબ્ધોદય સમજીને વર્ત્યા છે, અને ત્યાગનો લક્ષ રાખ્યો છે

(૮૩)

ભક્તિમાર્ગ

મહાત્મા બુદ્ધ (ગૌતમ), જરા દારિદ્ર, રોગ અને મૃત્યુ એ ચારને એક આત્મજ્ઞાનવિના અન્ય સર્વ ઉપાયે અજીત દેખી, જેનેવિષે તેની ઉત્પત્તિનો હેતુ છે એવા સંસારને છોડીને ચાલ્યા જતા હવા શ્રી ઋષભાદિ અનંત જ્ઞાની પુરુષોએ એજ ઉપાય ઉપાસ્યો છે, અને સર્વ જીવોને તે ઉપાય ઉપદેશ્યો છે તે આત્મજ્ઞાન દુર્લભ-પ્રાયે-દેખીને નિષ્કારણ કરૂણાશીલ એવા તે સત્પુરુષોએ ભક્તિમાર્ગ પ્રકાશ્યો છે જે સર્વ અશરણને નિશ્ચળ શરણરૂપ છે, અને સુગમ છે

(૮૪)

સદ્દગુરૂ દેવ

સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપાય 'આત્મજ્ઞાન'ને કહ્યો છે તે જ્ઞાનીપુરુષોના વચનો 'સાચાં છે'—અત્યંત સાચા છે જ્યાંસુધી જીવોને તથારૂપ આત્મજ્ઞાન ન થાય, ત્યાંસુધી આત્યંતિક બંધનની નિવૃત્તિ ન હોય એમાં સંશય નથી તે આત્મજ્ઞાન થતા સુધી જીવે 'મૂર્તિમાન આત્મજ્ઞાન સ્વરૂપ' એવા સદ્દગુરૂદેવનો નિરંતર આશ્રય અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે એમાં સંશય નથી તે આશ્રયનો વિયોગ હોય, ત્યારે, આશ્રયભાવના નિત્ય કર્તવ્ય છે

(૮૫)

જ્ઞાની કે વીતરાગની ઓળખાણ

મનુષ્યાદિને જગતવાસી જીવો જાણે છે, તે દૈહિક સ્વરૂપથી તથા દૈહિક ચેષ્ટાથી જાણે છે. એક બીજાની મુદ્રામાં, આકારમાં, તથા ઇંદ્રિયોમાં જે ભેદ છે, તે ચક્ષુઆદિ ઇંદ્રિયોથી જગતવાસી જીવ જાણી શકે છે. અને કેટલાક તે જીવોના અભિપ્રાય પણ અનુમાનપરથી જગતવાસી જીવ જાણી શકે છે કેમકે તે તેના અનુભવનો વિષય છે. પણ જ્ઞાનદશા અથવા વીતરાગદશા છે, તે મુખ્યપણે દૈહિક સ્વરૂપ તથા દૈહિક ચેષ્ટાનો વિષય નથી. અંતરાત્મગુણ છે અને અંતરાત્મ બાહ્યજીવોના અનુભવનો વિષય ન હોવાથી તેમજ તથારૂપ અનુમાન પણ પ્રવર્તે એવા જગતવાસી જીવોને ઘણું કરીને સંસ્કાર નહિ હોવાથી, જ્ઞાની કે વીતરાગને તે ઓળખી શકતા નથી. કોઈ જીવ સત્સમાગમના યોગથી સહજ શુભકર્મના ઉદયથી, તથારૂપ કંઈ સંસ્કાર પામીને, જ્ઞાની કે વીતરાગને યથાશક્તિ ઓળખી શકે, તથાપિ ખરેખર ઓળખાણ તો દૃઢ મુમુક્ષુતા પ્રગટ્યે તથારૂપ સત્સમાગમથી પ્રાપ્ત થયેલ ઉપદેશને અવધારણ કર્યે, અંતરાત્મવૃત્તિ પરિણમ્યે, જીવ જ્ઞાની, કે વીતરાગને ઓળખી શકે. જગતવાસી એટલે જગત્ દૃષ્ટિજીવો છે તેની દૃષ્ટિએ ખરેખર જ્ઞાની કે વિતરાગનું ઓળખાણ ક્યાંથી થાય? અંધકારને વિષે પડેલા પદાર્થને મનુષ્ય ચક્ષુ દેખી શકે નહી, તેમ દેહને વિષે રહ્યા એવા જ્ઞાની કે વીતરાગને જગત્ દૃષ્ટિજીવ ઓળખી શકે નહી. જેમ અંધકારને વિષે પડેલો પદાર્થ મનુષ્ય ચક્ષુથી જોવાને બીજા કોઈ પ્રકારની અપેક્ષા રહે છે, તેમ જગત્ દૃષ્ટિજીવોને જ્ઞાની કે વીતરાગની ઓળખાણ માટે, વિશેષ શુભ સંસ્કાર અને સત્સમાગમની અપેક્ષા યોગ્ય છે, જો તે યોગ પ્રાપ્ત ન હોય તો જેમ અંધકારમાં પડેલો પદાર્થ અને અંધકાર એ બેય એકાકાર ભાસે છે, ભેદ ભાસતો નથી, તેમ તથારૂપ યોગવિના જ્ઞાની, કે વીતરાગ અને અન્ય સંસારીજીવોનું એકાકારપણું ભાસે છે. દેહાદિ ચેષ્ટાથી ઘણું કરીને ભેદ ભાસતો નથી.

જે દેહધારી સર્વ અજ્ઞાન અને સર્વ કષાય રહિત થયા છે, તે દેહધારી મહાત્માને ત્રિકાળ પરમભક્તિથી નમસ્કાર હો! નમસ્કાર હો!! તે મહા

ત્મા વર્તે છે તે દેહને, ભૂમીને, ઘરને માર્ગને, આસનાદિ સર્વને નમસ્કાર હો! નમસ્કાર હો!

(૮૬)

જીવને અપૂર્વ ગુણ કેમ ઉત્પન્ન થાય?

સર્વ સંગપરિત્યાગ કરીને ચાલી નીકળવાથી પણ જીવ ઉપાધિરહિત થતો નથી કેમકે જ્યાં સુધી અંતર્પરિણતિપર દૃષ્ટિ ન થાય અને તથારૂપ માર્ગે ન પ્રવર્તાય ત્યાંસુધી, સર્વસંગપરિત્યાગપણું નામ માત્ર થાય છે, અને તેવા અવસરમાં પણ અંતર્પરિણતિપર દૃષ્ટિ દેવાનું ભાન જીવને આવવું કઠણ છે, તો પછી આવા ગૃહવ્યવહારને વિષે લૌકિક અભિનિવેશપૂર્વક રહી અંતર્પરિણતિપર દૃષ્ટિ દેવાનું બનવું કેટલું દુઃસાધ્ય હોવું જોઈએ તે વિચારવા યોગ્ય છે વળી તેવા વ્યવહારમાં રહી જીવે અંતર્પરિણતિપર કેટલું બળ રાખવું જોઈએ તે પણ વિચારવાયોગ્ય છે, અને અવશ્ય તેમ કરવાયોગ્ય છે

જેટલી પોતાની શક્તિ હોય તે સર્વ શક્તિથી એક લક્ષ રાખીને લૌકિક અભિનિવેશને સંક્ષેપ કરીને કંઈ પણ અપૂર્વ નિરાવરણપણું દેખાતું નથી માટે સમજ્યાનું માન અભિમાન છે એમ જીવને સમજાવીને, જે પ્રકારે જીવ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રનેવિષે સતત જાગૃત થાય તે જ કરવામાં વૃત્તિ જોડવી, અને રાત્રિદિવસ તે જ ચિંતામાં પ્રવર્તવું એજ વિચારવાન જીવનું કર્તવ્ય છે અને તેને માટે સત્સંગ સત્શાસ્ત્ર અને સરળતાદિ નિજગુણો ઉપકારભૂત છે એમ વિચારીને તેનો આશ્રય કરવો યોગ્ય છે જ્યાંસુધી લૌકિક અભિનિવેશ એટલે દ્રવ્યાદિ લોભ, તૃષ્ણા, દૈહિક માન, કુળ, જાતિ આદિ સંબંધી મોહ કે વિશેષત્વ માનવું હોય તે વાત ન છોડી હોય, પોતાની બુદ્ધિએ-સ્વેચ્છાએ-અમુક ગચ્છાદિનો આગ્રહ રાખવો હોય ત્યાંસુધી, જીવને અપૂર્વ ગુણ કેમ ઉત્પન્ન થાય? તેનો વિચાર સુગમ છે

(૮૭)

જ્ઞાનીની અને શુષ્કજ્ઞાનીની વાણી

૧ જે જ્ઞાનમા દેહાદિ અધ્યાસ મટયો છે, અને અન્ય પદાર્થને વિષે અહતા મમતા વર્તતા નથી, તથા ઉપયોગ સ્વભાવમા પરિણમે છે, અર્થાત જ્ઞાનસ્વરૂપપણુ ભજે છે, તે જ્ઞાનને 'નિરાવરણ જ્ઞાન' કહેવા યોગ્ય છે

૨ સર્વ જીવોને એટલે, સામાન્ય મનુષ્યોને, જ્ઞાની અજ્ઞાનીની વાણીનો ભેદ સમજાવો કઠણ છે, એ વાત યથાર્થ છે, કેમકે કેટલાક શુષ્કજ્ઞાની શીખી લઇને જ્ઞાનીના જેવો ઉપદેશ કરે એટલે તેમા વચનનુ સમતુલ્યપણુ જોવાથી શુષ્કજ્ઞાનીને પણ સામાન્ય મનુષ્યો જ્ઞાની માને, મદદશાવાન મુમુક્ષુ જીવો પણ તેવા વચનથી ભ્રાંતિ પામે, પણ ઉત્કૃષ્ટ દશાવાન મુમુક્ષુ પુરુષ શુષ્ક જ્ઞાનીની વાણી જ્ઞાનીની વાણીજેવી શબ્દે જોઇ પ્રાયે ભ્રાંતિ પામવાયોગ્ય નથી કેમકે શુષ્કજ્ઞાનીની વાણીમા આશયે જ્ઞાનીની વાણીની તુલના હોતી નથી જ્ઞાનીની વાણી પૂર્વાપર અવિરુદ્ધ, આત્માર્થઉપદેશક અપૂર્વ અર્થનુ નિરૂપણ કરનાર હોય છે અને અનુભવસહિતપણુ હોવાથી આત્માને સતત જાગૃત કરનાર હોય છે શુષ્કજ્ઞાનીની વાણીમા તથારૂપ ગુણો હોતા નથી સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ ગુણ જે પૂર્વાપર અવિરોધપણુ તે શુષ્ક જ્ઞાનીની વાણીને વિષે વર્તવા યોગ્ય નથી, કેમકે યથાસ્થિત પદાર્થદર્શન તેને હોતુ નથી, અને તેથી ઠામ ઠામ કલ્પનાથી યુક્ત તેની વાણી હોય છે એ આદિ નાના પ્રકારના ભેદથી જ્ઞાની અને શુષ્કજ્ઞાનીની વાણીનુ ઓળખાણ ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુને થવાયોગ્ય છે જ્ઞાની પુરુષને તો સહજ સ્વભાવે તેનુ ઓળખાણ છે, કેમકે પોતે ભાનસહિત છે, અને ભાનસહિત પુરુષવિના આ પ્રકારનો આશય ઉપદેશી શકાય નહી, એમ સહેજે તે જાણે છે અજ્ઞાન અને જ્ઞાનનો ભેદ જેને સમજાયો છે, તેને અજ્ઞાની અને જ્ઞાનીનો સહેજ ભેદ સમજાવાયોગ્ય છે અજ્ઞાન પ્રત્યેનો જેનો મોહ વિરામ પામ્યો છે, એવા જ્ઞાની પુરુષને શુષ્કજ્ઞાનીના વચનો ભ્રાંતિ કેમ કરી શકે? બાકી સામાન્ય જીવોને અથવા મદદશા અને મધ્યમદશાના મુમુક્ષુને શુષ્કજ્ઞાનીના વચનો સાદૃશ્યપણે જોવામા આવ્યાથી બન્ને જ્ઞાનીના વચનો છે એમ ભ્રાંતિ થવાનો સભવ છે ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુને ઘણુ કરીને તેવી ભ્રાંતિનો

સંભવ નથી, કેમકે જ્ઞાનીના વચનોની પરીક્ષાનું બળ તેને વિશેષપણે સ્થિર થયું છે. પૂર્વકાળે જ્ઞાની થઈ ગયા હોય, અને માત્ર તેની મુખવાણી રહી હોય તો પણ વર્તમાનકાળે જ્ઞાનીપુરુષ એમ જાણી શકે, 'કે આ વાણી જ્ઞાની પુરુષની છે. કેમકે રાત્રિદિવસના ભેદની પેઠે અજ્ઞાની જ્ઞાનીની વાણીને વિષે આશયભેદ હોય છે, અને આત્મદશાના તારતમ્ય પ્રમાણે આશયવાળી વાણી નીકળે છે.

---

(૮૮)

સંબંધીના મૃત્યુ પ્રસંગે કરવા યોગ્ય વિચારણા,

વિશેષ કાંઈ માંદગી વિના યુવાન-અવસ્થામાં અકસ્માત્ દેહ છોડવાનું બન્યાથી સામાન્યપણે ઓળખતા માણસોને પણ તે વાતથી ખેદ થયા વિના ન રહે, તો પછી જેણે કુટુંબાદિક સંબંધને લઈ મૂર્છા કરી હોય, સહવાસમાં રહ્યા હોય, તે પ્રત્યે કંઈ આશ્રય ભાવના રાખી હોય તેને ખેદ થયા વિના કેમ રહે? આ સંસારમાં મનુષ્યપ્રાણીને જે ખેદના અકથ્ય પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે, તે અકથ્ય પ્રસંગોમાંનો એક આ મોટો ખેદકારક પ્રસંગ છે. તે પ્રસંગમાં યથાર્થ વિચારવાન પુરુષો સિવાય સર્વ પ્રાણી ખેદ-વિશેષને પ્રાપ્ત થાય છે અને યથાર્થ વિચારવાન પુરુષોને વૈરાગ્ય વિશેષ થાય છે. સંસારનું અશરણપણું, અનિત્યપણું અને અસારપણું વિશેષ દૃઢ થાય છે. વિચારવાન પુરુષોને તે ખેદકારક પ્રસંગનો મૂર્છાભાવે ખેદ કરવો તે માત્ર કર્મબંધનો હેતુ ભાસે છે અને વૈરાગ્યરૂપ ખેદથી કર્મસંગની નિવૃત્તિ ભાસે છે-અને તે સત્ય છે. મૂર્છાભાવે ખેદ કર્યાથી પણ જે સંબંધીનો વિયોગ થયો છે તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને જે મૂર્છા થાય છે તે પણ અવિચારનું ફળ છે એમ વિચારી, વિચારવાન પુરુષો તે મૂર્છાભાવપ્રત્યયી ખેદને શમાવે છે, અથવા ઘણું કરીને તેવો ખેદ તેમને થતો નથી-કોઈ રીતે તેવા ખેદનું હિતકારીપણું દેખાતું નથી અને બનેલો પ્રસંગ ખેદનું નિમિત્ત છે, એટલે તેવે અવસરે વિચારવાન પુરુષોને જીવને હિતકારી એવો ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વ સંગનું અશરણપણું, અબંધવપણું, અનિત્યપણું અને તુચ્છપણું, તેમજ અન્યત્વપણું

ખાને પોતાને વિષે પ્રતિબોધ થાય છે કે 'હે જીવ! તારે વિષે કંઈ પણ આ સંસારને વિષે ઇત્યાદિ ભાવે પણ મૂર્છા વર્ત્તતી હોય, તો તે ત્યાગ કર ત્યાગ કર, તે મૂર્છાનું કંઈ ફળ નથી, સંસારમાં ક્યારેય પણ શરણત્વાદિ પ્રાપ્ત થવું નથી, અને અવિચારપણા વિના તે સંસારને વિષે મોહ થવાયોગ્ય નથી, જે મોહ અનંત જન્મ મરણનો અને પ્રત્યક્ષ ખેદનો હેતુ છે, દુઃખ અને ક્લેશનું બીજ છે, તેને શાંત કર, તેનો ક્ષય કર, હે જીવ! એ વિના બીજો કોઈ હિતમાર્ગી ઉપાય નથી" એ વગેરે અનિત્યાદિ ભાવનાથી વૈરાગ્યને શુદ્ધ અને નિશ્ચળ કરે છે જે કોઈ જીવ યથાર્થ વિચારથી જુએ છે, તેને આ જ પ્રકારે ભાસે છે

આ જીવને દેહસંબંધ હોઈને મૃત્યુ ન હોત તો આ સંસાર સિવાય બીજે તેની વૃત્તિ જોડવાનો અભિપ્રાય થાત નહિ મુખ્યકરીને મૃત્યુને ભયે પરમાર્થરૂપ બીજે સ્થાનકે વૃત્તિ પ્રેરી છે તે પણ કોઈક વીરલા જીવને પ્રેરીત થઇ છે ઘણા જીવોને તો બાહ્ય નિમિત્તથી મૃત્યુભયપરથી બાહ્ય ક્ષણિક વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થઇ, વિશેષ કાર્યકારી થયાવિના નાશ પામે છે માત્ર કોઈક વિચારવાન અથવા સુલભબોધી, કે લઘુ કર્મિ જીવને તે ભયપરથી અવિનાશી, નિઃશ્રેય સત્પદપ્રત્યે વૃત્તિ થાય છે મૃત્યુભય હોત પણ તે મૃત્યુ વૃદ્ધાવસ્થાએ નિયમિત પ્રાપ્ત થતું હોત તો પણ જેટલા પૂર્વે વિચારવાનો થયા છે તેટલા ન થાત, અર્થાત્ વૃદ્ધાવસ્થાસુધી તો મૃત્યુનો ભય નથી એમ દેખીને, પ્રમાદસહિત વર્ત્તત મૃત્યુનું અવશ્ય આવવું દેખીને, તથા તેનું અનિયમિતપણે આવવું દેખીને, તે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે, સ્વજનાદિ સૌથી અશરણપણું દેખીને, પરમાર્થ વિચારવામાં અપ્રમત્તપણું જ હિતકારી લાગ્યું, અને સર્વ સંગનું અહિતકારીપણું લાગ્યું વિચારવાન પુરુષોનો તે નિશ્ચય નિઃસંદેહ સત્ય છે ત્રણે કાળ સત્ય છે મૂર્છાભાવનો ખેદ ત્યાગીને અસંગભાવપ્રત્યયિ ખેદ વિચારવાનને કર્ત્તવ્ય છે

જો આ સંસારને વિષે આવા પ્રસંગોનો સંભવ ન હોત, પોતાને અથવા પરને તેવા પ્રસંગની અપ્રાપ્તિ દેખાતી હોત, અશરણતાદિ ન હોત, તો પંચવિષયના સુખસાધનનું કંઈ ન્યૂનપણું પ્રાયે નહોતું એવા શ્રી ઋષભદેવાદિ પરમપુરુષો, અને ભરતાદિ ચક્રવત્યાદિઓ તેનો શા કારણે ત્યાગ કરત? એકાંત અસંગપણું શા કારણે ભજત?

હે આર્ય! યથાર્થ વિચારના ઓછાપણાને લીધે, પુરાતિ બાતની કરતા અને મૂર્છાને લીધે તમને કંઇ પણ ખેદ વિશેષ પ્રાપ્ત થયો સંભવિત છે તોપણ તે ખેદનું બેવડું કંઇ પણ હિતકારી ફળ નહીં હોવાથી ફક્ત રીપણ માત્ર અસંગવિચારવિના કોઇ અન્ય ઉપાયે નથી એમ વિચારી થતો ખેદ યથાશક્તિ વિચારથી, જ્ઞાનીપુરુષોના વચનામૃતથી, તથા સાધુપુરુષના આશ્રય સમાગમાદિથી, અને નિવૃત્તિથી ઉપગત કરવો એ જ કર્તવ્ય છે

---

(૮૯)

જ્ઞાન માર્ગ, ક્રિયા માર્ગ, અને ભક્તિ માર્ગ

જેને મૃત્યુની સાથે મિત્રતા હોય, અથવા જે મૃત્યુથી નાસી છૂટી શકે એમ હોય, અથવા 'હું નહીં જ મરું' એમ જેને નિશ્ચય હોય તે ભલે સુખે સુએ —શ્રી તીર્થંકર-છજીવનિકાય અધ્યયન

જ્ઞાનમાર્ગ દુરારાધ્ય છે પરમાવગાઢદશા પામ્યા પહેલાં તે માર્ગે પડવાના ઘણા સ્થાનક છે સંદેહ, વિકલ્પ, સ્વચ્છંદતા, અતિપરિણામીપણું એ આદિ કારણો વારંવાર જીવને તે માર્ગે પડવાના હેતુઓ થાય છે અથવા ઊર્ધ્વભૂમિકા પ્રાપ્ત થવા દેતા નથી ક્રિયામાર્ગે અસદ્ અભિમાન, વ્યવહાર, આગ્રહ, સિદ્ધિ મોહ પૂજાસત્કારાદિ યોગ અને દૈહિક ક્રિયામાં આત્મનિષ્ઠાદિ દોષોનો સંભવ રહ્યો છે કોઇક મહાત્માને બાદ કરતાં ઘણા વિચારવાન જીવોએ ભક્તિમાર્ગનો તે જ કારણોથી આશ્રય કર્યો છે, અને આજ્ઞાંકિતપણું અથવા પ સદ્ગુરુ વિષે સર્વાર્પણ સ્વાધીનપણું શિરસાવંદ્ય દીઠું છે, અને તેમજ વર્ત્યા છે, તથાપિ તેવો યોગ પ્રાપ્ત થવો જોઇએ નહીંતો ચિંતામણી જેવો જેનો એક સમય છે એવો મનુષ્યદેહ ઉલટો પરિભ્રમણવૃદ્ધિનો હેતુ થાય

---

(૯૦)

જ્ઞાનનામુખ્ય હેતુ વૈરાગ્ય તથા ઉપશમ છે

૧ જાતિઆદિ સંબંધી અભિમાનપૂર્વક વર્તન હોય તોપણ કરવો પડે વિશેષતા એટલી કે તે અભિમાનપર નિરંતર ખેદ રાખવો તેમ બને તો ક્રમે કરીને જાતિઆદિનો સંક્ષેપ થાય, અને તે સંબંધી અભિમાનપણું સંક્ષેપ થાય

૨ વળી ત્યજે વિચારવાન પુરૂષોએ એમ કહ્યુ છે કે, જ્ઞાન થયે કામ, ક્રોધ, તૃષ્ણાદિ ભાવ નિર્મૂળ થાય, તે સત્ય છે, તથાપિ તે વચનોનો એવો પરમાર્થ નથી કે જ્ઞાન થવા પ્રથમ તે મોળા ન પડે, કે ઓછા ન થાય મૂળ સહિત છેદ તો જ્ઞાને કરીને થાય, પણ કષાયાદિનુ મોળાપણુ કે ઓછાપણુ ન થાય ત્યા સુધી જ્ઞાન ઘણુ કરીને ઉત્પન્ન જ ન થાય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામા વિચાર મુખ્ય સાધન છે, અને તે વિચારને વૈરાગ્ય (ભોગ પ્રત્યે અનાસક્તિ), તથા ઉપશમ (કષાયાદિનુ ઘણુ જ મદપણુ તે પ્રત્યે વિશેષ ખેદ) બે મુખ્ય આધાર છે, એમ જાણી તેનો નિરતર લક્ષ રાખી તેવી પરિણતિ કરવી ઘટે સત્પુરૂષના વચનના યથાર્થ ગ્રહણવિના વિચાર ઘણુ કરીને ઉદ્ભવ થતો નથી, અને સત્પુરૂષના વચનનુ યથાર્થ ગ્રહણ-સત્પુરૂષની પ્રતીતિ-એ કલ્યાણ થવામા સર્વોત્કૃષ્ટ નિમિત્ત હોવાથી તેમની અનન્ય આશ્રયભક્તિ પરિણામ પામ્યેથી થાય છે ઘણુ કરી એક બીજા કારણોને અન્યોન્યાશ્રય જેવુ છે ક્યાક કોઈનુ મુખ્યપણુ છે, ક્યાક કોઈનુ મુખ્યપણુ છે તથાપિ એમતો અનુભવમા આવે છે,કે ખરેખરો મુમુક્ષુ હોય તેને, સત્પુરૂષની આશ્રયભક્તિ, અહ ભાવાદિ છેદવાને માટે અને અલ્પકાળમા વિચારદશા પરિણામ પામવાને માટે, ઉત્કૃષ્ટ કારણરૂપ થાય છે ભોગમા અનાસક્તિ થાય, તથા લૌકિક વિશેષતા દેખાડવાની બુદ્ધિ ઓછી કરવામા આવે તો તૃષ્ણા નિર્બળ થતી જાય છે લૌકિક માનઆદિનુ તુચ્છપણુ સમજવામા આવે તો તેની વિશેષતા ન લાગે અને તેથી તેની ઇચ્છા સહેજે મોળી પડી જાય, એમ યથાર્થ ભાસે છે માડમાડ આજીવિકા ચાલતી હોય તોપણ મુમુક્ષુને તે ઘણુ છે, કેમકે વિશેષનો કઈ અવશ્ય ઉપયોગ (કારણ) નથી એમ જ્યાસુધી નિશ્ચયમા ન આણવામા આવે ત્યાસુધી, તૃષ્ણા નાના પ્રકારે આવરણ કર્યા કરે લૌકિક વિશેષતામા કઈ સારભૂતતા જ નથી એમ નિશ્ચય કરવામા આવે, તો માડ-આજીવિકા જેટલુ મળતુ હોય તોપણ તૃપ્તિ રહે માડ આજીવિકા જેટલુ મળતુ ન હોય તોપણ મુમુક્ષુ જીવ આર્તધ્યાન ઘણુ કરીને થવા ન દે, અથવા થયે તે પર વિશેષ ખેદ કરે, અને આજીવિકામા ત્રુટતુ, યથાધર્મ ઉપાર્જન કરવાની મદ કલ્પના કરે, એ આદિ પ્રકારે વર્તતા તૃષ્ણાનો પરાભવ ક્ષીણ થવા યોગ્ય દેખાય છે

૩ ઘણુ કરીને સત્પુરૂષને વચને આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર પણ આત્મજ્ઞાનનો હેતુ થાય છે કેમકે 'પરમાર્થઆત્મા' શાસ્ત્રમા વર્તતો નથી, સત્પુરૂષમા

[illegible]

> ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન
> અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજભાન

જેના અંતઃકરણમાં ત્યાગ વૈરાગ્યાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થયા નથી [illegible] આ મતાગ્રહ ન થાય, [illegible] પણ પ્રગટ નથી તેમજ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઉત્પન્ન [illegible] [illegible] ત્યાગ વૈરાગ્યાદિનું [illegible] ઉત્પન્ન [illegible] [illegible] [illegible] પણ આ મતાગ્રહને પામે નહી એમ [illegible] અને તે સાધનનું જેથી સફળપણું થાય છે, એવા [illegible] અને ગુરુઆજ્ઞાથી ત્યાગ વિરાગાદિ સાધનનો ઉપદેશ કરી [illegible] [illegible] એમ કહ્યું.

> જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, તહાં સમજવું તેહ
> ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન એહ

જે જે કાળે જે જે યોગ્ય છે એટલે જ્યાં જ્યાં [illegible]

ત્યા વૈરાગ્યાદિ સમજે, જ્યા આત્મજ્ઞાન યોગ્ય હોય ત્યા આત્મજ્ઞાન સમજે એમ જે જ્યા જોઇએ તે ત્યા સમજવુ અને ત્યા ત્યા તે પ્રમાણે વર્તવુ એ આત્માર્થી જીવનુ લક્ષણ છે અર્થાત્ મતાર્થી હોય કે માનાર્થી હોય તે યોગ્ય માર્ગને ગ્રહણ ન કરે, અથવા ક્રિયામાજ જેને દુરાગ્રહ થયો છે, અથવા શુષ્ક જ્ઞાનમાજ અભિમાનમા જેણે જ્ઞાનીપણુ માની લીધુ છે, તે ત્યા વૈરાગ્યાદિ સાધનને અથવા આત્મજ્ઞાનને ગ્રહણ ન કરી શકે જે આત્માર્થી હોય તે જ્યા જ્યા જે જે કરવુ ઘટે છે તે તે કરે, અને જ્યા જ્યા જે જે સમજવુ ઘટે છે તે તે સમજે અથવા જ્યા જ્યા જે જે સમજવુ ઘટે છે તે સમજે, અને જ્યા જે જે આચરવુ ઘટે છે તે તે આચરે તે આત્માર્થી કહેવાય અત્રે 'સમજવુ' અને 'આચરવુ' એ બે સામાન્ય પદે છે પણ વિભાગપદે કહેવાનો આશય એવો પણ છે કે, જે જે જ્યા સમજવુ ઘટે તે તે ત્યા સમજવાની કામના જેને છે, અને જે જે જ્યા આચરવુ ઘટે તે તે ત્યા આચરવાની જેને કામના છે તે પણ આત્માર્થી કહેવાય

---

(૯૩)

આ કાળમાં પરમાર્થમાર્ગની દુર્લભતાના કારણો

જિનાગમમા આ કાળને 'દુસમ' એવી સજ્ઞા કહી છે, તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, કેમકે 'દુસમ' શબ્દનો અર્થ 'દુખે કરીને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય," એવો થાય છે તે દુખેકરીને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય તો એવો એક પરમાર્થમાર્ગ મુખ્યપણે કહી શકાય અને તેવી સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે, જો કે પરમાર્થમાર્ગનુ દુર્લભપણુ તો સર્વ કાળને વિષે છે, પણ આવા કાળને વિષે તો વિશેષકરીને કાળ પણ દુર્લભપણાના કારણરૂપ છે

અત્ર કહેવાનો હેતુ એવો છે કે, ઘણું કરીને આ ક્ષેત્રે વર્તમાનકાળમા પૂર્વે જેણે પરમાર્થમાર્ગ આરાધ્યો છે, તે દેહ ધારણ ન કરે,–અને તે સત્ય છે, કેમકે જો તેવા જીવનો સમૂહ દેહધારીપણે આ ક્ષેત્રે વર્તતો હોત, તો તેમને તથા તેમના સમાગમમા આવનારા એવા ઘણા જીવોને પરમાર્થમાર્ગની પ્રાપ્તિ સુખે કરીને

થ I શકતી હોત અને તેથી આ કાળને 'દુષમ' કહેવાનુ કારણ રહેત નહિ આ રીતે પૂર્વારાધક જીવોનુ અ પપણુ એ આદિ છતા પણ વર્ત્તમાનકાળને વિષે જે કોઇ પણ જીવ પરમ ર્થમાર્ગ આરાધવા ઇચ્છે તો અવશ્ય આરાધી શકે, કેમકે દુ ખેકરીને પણ આ કાળને વિષે પરમાર્થમાર્ગ પ્રાપ્ત થાય એમ પૂર્વ જ્ઞાનીઓનુ કથન છે

સર્વ જીવને વર્ત્તમાનકાળમા, માર્ગ દુ ખે કરીનેજ પ્રાપ્ત થાય, એવો એકાત અભિપ્રાય વિચારવા યોગ્ય નથી ઘણુ કરીને તેમ બને એવો અભિપ્રાય સમજવાયોગ્ય છે તેના ઘણા કારણો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે પ્રથમ કારણ ઉપર દર્શાવ્યુ તે કે, ઘણુ કરીને આરાધકપણુ નહી

બીજુ કારણ તેવુ આરાધકપણુ નહી તેને લીધે વર્ત્તમાનદેહે તે આરાધક માર્ગની રીતિ પણ પ્રથમ સમજવામા ન હોય તેથી અનારાધકમાર્ગને આરાધકમાર્ગ માની લઇ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી હોય છે

ત્રીજુ કારણ ઘણુ કરીને ક્યાક સત્સમાગમ અથવા સદ્ગુરુનો યોગ બને અને તે પણ ક્વચિત્ બને

ચોથુ મા યુ અસત્સગ આદિ કારણોથી જીવને અસદ્ગુરુઆદિનુ ઓળખાણુ થવુ પણ દુષ્કર વર્ત્તે છે, અને ઘણુ કરીને અસદ્ગુરુઆદિને વિષે સત્ય પ્રતીતિ માની જીવ ત્યાજ રોકાઇ રહે છે

પાચમુ કારણ ક્વચિત્ સત્સમાગમાદિનો યોગ બને તોપણ બળ વીર્યાદિનુ એવુ શિથિલપણુ કે જીવ તથારૂપ માર્ગ ગ્રહણ ન કરી શકે અથવા ન સમજી શકે, અથવા અસત્સમાગમાદિ કે પોતાની કલ્પનાથી મિથ્યાને વિષે સત્યપણે પ્રતીતિ કરી લેય

ઘણુ કરીને વર્ત્તમાનમા મા તો શુષ્કક્રિયાપ્રધાનપણામા જીવે મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે અથવા બાહ્યક્રિયા અને શુદ્ધવ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામા મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે અથવા સ્વમતિકલ્પનાએ અધ્યાત્મ ગ્રથો વાચી કથનમાત્ર અધ્યાત્મ પામી મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે એમ કલ્પાથી જીવને સત્સમાગમાદિ હેતુમા તે તે મતાનો આગ્રહ આડો આવી પરમાર્થ પામવામાં સ્થભભૂત થાય છે

જે જીવો શુષ્કક્રિયાપ્રધાનપણામા મોક્ષમાર્ગ કલ્પે છે, તે જીવોને તથારૂપ ઉપદેશનુ પોષણ પણ મળ્યા કરે છે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એમ

મોક્ષમાર્ગ ચાર પ્રકારે કહ્યો છતા પ્રથમના બે પદ તો તેમણે વીસાર્યા જેવુ હોય છે, અને 'ચારિત્ર' શબ્દનો અર્થ વેષ તથા માત્ર બાહ્યવિરતિમા સમજ્યા જેવુ હોય છે 'તપ' શબ્દનો અર્થ માત્ર ઉપવાસાદિ વ્રતનુ કરવુ,—તે પણ બાહ્યસંજ્ઞાથી—તેમા સમજ્યા જેવુ હોય છે, વળી ક્વચિત્ જ્ઞાન-દર્શનપદ કહેવા પડે, તો ત્યા 'લૌકિક કથન જેવા ભાવોના કથનને' જ્ઞાન અને 'તેની પ્રતીતિ અથવા 'તે કહેનારની પ્રતીતિને વિષે' 'દર્શન' શબ્દનો અર્થ સમજવા જેવુ રહે છે જે જીવો બાહ્યક્રિયા (એટલે દાનાદિ) અને શુદ્ધ વ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામા મોક્ષમાર્ગ સમજે છે, તે જીવો શાસ્ત્રોના કોઇએક વચનને અણસમજણભાવે ગ્રહણ કરીને સમજે છે દાનાદિ ક્રિયા જે કાઇ અહંકારાદિથી નિદાનબુદ્ધિથી, કે જ્યા તેવી ક્રિયા ન સભવે એવા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનાદિ સ્થાને કરે તો તે સસારહેતુ છે, એમ શાસ્ત્રોનો મૂળ આશય છે, પણ સમૂળગા દાનાદિ ક્રિયા ઉત્થાપવાનો શાસ્ત્રોનો હેતુ નથી તે માત્ર પોતાની મતિકલ્પનાથી નિષેધે છે તેમજ વ્યવહાર બે પ્રકારના છે એક પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર, અને બીજો વ્યવહારરૂપ વ્યવહાર પૂર્વે આ જીવે અનતીવાર કર્યા છતા આત્માર્થ થયો નહીં એમ શાસ્ત્રોમા વાક્યો છે, તે વાક્ય ગ્રહણ કરી સઘળો વ્યવહાર ઉત્થાપનારા પોતે સમજ્યા એવુ માને છે પણ શાસ્ત્રકાર તો તેવુ કશુ કહ્યુ નથી જે વ્યવહાર પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર નથી, અને માત્ર વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર છે, તેના દુરાગ્રહને શાસ્ત્રકારે નિષેધ્યો છે જે વ્યવહારનુ ફળ ચાર ગતિ થાય તે વ્યવહારહેતુ કહી શકાય, અથવા જે વ્યવહારથી આત્માની વિભાવદશા જવા યોગ્ય ન થાય, તે વ્યવહારને વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર કહેવાય એનો શાસ્ત્રકારે નિષેધ કર્યો છે, તે પણ એકાંતે નહીં, કેવળ દુરાગ્રહથી અથવા તેમા જ મોક્ષમાર્ગ માનનારને એ નિષેધથી સાચા વ્યવહાર ઉપર લાવવા કર્યો છે અને પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર શમ સવેગ, નિર્વેદ, અનુકપા, આસ્થા, અથવા સદ્ગુરુ, સત્શાસ્ત્ર અને મન વચનાદિ સમિતિ તથા ગુપ્તિ તેનો નિષેધ કર્યો નથી અને તેનો જો નિષેધ કરવાયોગ્ય હોય, તો શાસ્ત્રો ઉપદેશીને બાકીનુ શુ સમજવાજેવુ હેતુ હતુ, કે શુ સાધનો કરવાનુ જણાવવુ બાકી રહેતુ હતુ, કે શાસ્ત્રો ઉપદેશ્યા? અર્થાત્ તેવા વ્યવહારથી પરમાર્થ પમાય છે, અને અવશ્ય જીવે તેવો વ્યવહાર ગ્રહણ કરવો કે જેથી પરમાર્થ પામશે એમ શાસ્ત્રોનો આશય છે, શુષ્કઅધ્યાત્મી, અથવા તેના પ્રસંગી તે આશય સમજ્યા વિના તે વ્યવહારને ઉત્થાપી પોતાને તથા પરને દુર્લભબોધીપણુ કરે છે

શમ, સંવેગાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થયે અથવા વૈરાગ્યવિશેષ નિષ્પક્ષપાતતા થયે, કષાયાદિ પાતળા પડયે, તથા કંઈપણ પ્રજ્ઞાવિશેષથી સમજવાની યોગ્યતા થયે, જે સદ્ગુરુગમે સમજવાયોગ્ય અધ્યાત્મ ગ્રંથો છે–ત્યાંસુધી ઘણુંકરી શસ્ત્ર જેવા છે–તે પોતાની કલ્પનાએ જેમ તેમ વાચી લઈ, નિર્ધારી લઈ તેવો અંતર્ભેદ થયા વિના, અથવા દશા પ્રગટ્યા વિના, વિભાવ ગયા વિના પોતાને વિષે જ્ઞાન કલ્પે છે અને ક્રિયારહિત તથા શુદ્ધ વ્યવહારરહિત થઈ વર્તે છે એવો ત્રીજો પ્રકાર શુષ્કઅધ્યાત્મીનો છે ઠામ ઠામ જીવને આવા યોગ બાઝે તેવું રહ્યું છે અથવા તો જ્ઞાનરહિત ગુરુઓ કે પરિગ્રહાદિ ઇચ્છક ગુરુઓ, માત્ર પોતાના માન પૂજાદિની કામનાએ ફરતા એવા જીવોને અનેક પ્રકાર અવળે રસ્તે ચડાવી દે છે અને ઘણુંકરીને કવચિત જ એવું નહિ હોય જેથી એમ જણાય છે કે, કાળનું દુસમપણું છે

આ દુસમપણું લખ્યું છે, તે જીવને પુરુષાર્થરહિત કરવા અર્થે લખ્યું નથી, પણ પુરુષાર્થજાગ્રતિ અર્થ લખ્યું છે અનુકૂળ સંયોગમાં તો જીવને કંઈક ઓછી જાગ્રતિ હોય તોપણ વખતે હાનિ ન થાય પણ જ્યાં આવા પ્રતિકૂળ યોગ વર્તતા હોય, ત્યાંજ અવશ્ય મુમુક્ષુ જીવે વધારે જાગૃત રહેવું જોઈએ કે જેથી તથારૂપ પરાભવ ન થાય અને તેવા કોઈ પ્રવાહમાં ન તણાઈ જવાય વર્તમાનકાળ દુસમ કહ્યો છે, છતાં તેને વિષે અનંત ભવને છેદી માત્ર એક ભવ બાકી રાખે એવું એકાવતારીપણું પ્રાપ્ત થાય એવું પણ છે, માટે વિચારવાન જીવે તે લક્ષ રાખી, ઉપર કહ્યા તેવા પ્રવાહોમાં ન પડતા, યથાશક્તિ વૈરાગ્યાદિ અવશ્ય આરાધી, સદ્ગુરુનો યોગ પ્રાપ્ત કરી, કષાયાદિ દોષ છેદ કરવાના એવો અને અજ્ઞાનથી રહિત થવાનો સત્ય માર્ગ પ્રાપ્ત કરવો મુમુક્ષુ જીવમાં શમાદિ કહ્યા તે ગુણો અવશ્ય સંભવે છે અથવા તે ગુણો વિના મુમુક્ષુતા ન કહી શકાય નિત્ય તેવો પરિચય રાખતા, તે તે વાત શ્રવણ કરતા વિચારતા, ફરી ફરીને પુરુષાર્થમાર્ગ કરતા તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થાય છે તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થયે જીવને પરમાર્થમાર્ગ અવશ્ય સમજાય છે

---

(૮૪)

મનુષ્ય દેહની કૃતાર્થતા.

દુર્લભ એવો મનુષ્યદેહ પણ પૂર્વે અનંતવાર પ્રાપ્ત થયા છતાં કંઈપણ સફળપણું થયું નહીં, પણ આ મનુષ્યદેહની કૃતાર્થતા છે, કે જે મનુષ્ય દેહે આ જીવે જ્ઞાનીપુરુષને ઓળખ્યા, તથા તે મહાભાગ્યનો આશ્રય કર્યો, જે પુરુષના આશ્રયે અનેક પ્રકારના મિથ્યા આગ્રહાદિની મંદતા થઈ, તે પુરુષને આશ્રયે આ દેહ છૂટે એજ સાર્થક છે. જન્મ, જરા મરણાદિને નાશ કરવાવાળું આત્મજ્ઞાન જેમને વિષે વર્તે છે, તે પુરુષનો આશ્રય જ જીવને જન્મ જરા મરણાદિનો નાશ કરી શકે, કેમકે તે યથાસંભવ ઉપાય છે. સંયોગસંબંધે આ દેહપ્રત્યે આ જીવને જે પ્રારબ્ધ હશે તે વ્યતીત થયે તે દેહનો પ્રસંગ નિવૃત્ત થશે. તેનો ગમે ત્યારે વિયોગ નિશ્ચયે છે, પણ આશ્રયપૂર્વક દેહ છૂટે એ જ જન્મ સાર્થક છે, કે જે આશ્રયને પામીને જીવ તે ભવે અથવા ભાવિ એવા થોડા કાળે પણ સ્વસ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરે.

---

(૮૫)

સ્થિરતાના હેતુ

—જેમ નિર્મળતા રે રત્ન સ્ફટિકતણી, તેમ જ જીવ સ્વભાવરે,
તે જિનવરે ધર્મ પ્રકાશિયો, પ્રબળ કષાય અભાવ રે.

સહજ દ્રવ્ય અત્યંત પ્રકાશિત થયે એટલે સર્વ કર્મનો ક્ષય થયે જ અસંગતા કહી છે, અને સુખસ્વરૂપતા કહી છે. જ્ઞાની પુરુષનાં તે વચન અત્યંત સાચાં છે, કેમકે સત્સંગથી પ્રત્યક્ષ—અત્યંત પ્રગટ—તે વચનોનો અનુભવ થાય છે.

નિર્વિકલ્પઉપયોગનો લક્ષ, સ્થિરતાનો પરિચય કર્યાથી થાય છે. સદ્વિચાર અને વૈરાગ્ય ઉપશમ એ સૌ સ્થિરતાના હેતુ છે.

---

(૯૬)

આર્ય આચાર વિચાર

અત્રેથી 'આય અચારવિચાર' સાચવવા સબધી લખ્યુ હતુ તે આવ ભાવાર્થમા લખ્યુ હતુ, આર્ય વિચાર એટલે મુખ્ય કરીને દયા, સત્ય, ક્ષમાદિ ગુણોનુ આચરવુ તે અને 'આર્ય આચાર' એટલે, મુખ્ય કરીને આત્માનુ અસ્તિત્વ, નિત્યત્વ, વર્ત્તમાનકાળસુધીમા તે સ્વરૂપનુ અજ્ઞાન, તથા તે અજ્ઞાન અને અભાનના કારણો, તે કારણોની નિવૃત્તિ, અને તેમ થઇ અવ્યાબાધ આન સ્વરૂપ અભાન એવા નિજપદને વિષે સ્વાભાવિક સ્થિતિ થવી તે એમ સક્ષેપ મુખ્ય અર્થથી તે શબ્દો લખ્યા છે વર્ણાનમાદિ, વર્ણાશ્રમાદિપૂર્વક આચાર તે સદાચારના અગભૂત જેવા છે વર્ણાનમાદિપૂર્વક વિશેષ પારમાર્થિક હેતુવિના તો વર્તવુ યોગ્ય છે, એમ વિચારસિદ્ધ છે, જો કે વર્ણાશ્રમધર્મ વર્ત્તમાનમા ઘ્ણ નિર્બળ સ્થિતિને પામ્યો છે તોપણ આપણે તો જ્યા સુધી Ut[?]ટ ત્યાગદશા ન પામીએ અને જ્યાસુધી ગૃહાશ્રમમા વાસ હોય ત્યાસુધી, તો વાણીઆરૂપ વર્ણધર્મને અનુસરવો તે યોગ્ય છે કેમકે અભક્ષાદિ ગ્રહણનો તેનો વ્યવહાર નથી ત્યારે એમ આશકા થવાયોગ્ય છે, 'લુહાણા પણ તે રીતે વર્ત્તે છે, તો તેના અન્નાહારાદિ ગ્રહણ કરતા શુ હાનિ? તો તેના ઉત્તરમા એટનુ જણવવુ યોગ્ય થાય નકે કે વગર કારણે તેવી રીતિ પણ પ્રવર્ત્તાવવી ઘટતી નથી, કેમકે તેથી બીજા સમાગમવાસી, પ્રસગાદિ આપણી રીતિ જોનાર ગમે તે વર્ણનુ ખાતા બાધ નથી એવા ઉપદેશના નિમિત્તને પામે લુહાણાને ત્યા અન્નાહાર લેવાથી વર્ણધર્મ હાનિ પામતો નથી પણ મુસલમાનને ત્યા અન્નાહાર લેતા તો વર્ણધર્મની હાનિનો વિશેષ સભવ છે, અને વર્ણધર્મ લોપવારૂપ દોષ કરવા જેવુ થાય છે આપણે કઇ લોકના ઉપકારાદિ હેતુથી તેમ વર્ત્તતુ થતુ હોય અને રસલુબ્ધબુદ્ધિથી તેમ વર્ત્તવુ ન થતુ હોય તોપણ બીજા તેનુ અનુકરણ, તે હેતુ સમજ્યાવિના ઘણુકરીને કરે, અને અતે અભક્ષાદિ ગ્રહણ કરવામા પ્રવૃત્તિ કરે એવા નિમિત્તનો હેતુ આપણુ તે આચરણ છે માટે તેમ નહીં વર્ત્તવુ તે એટલે મુસલમાનોના અન્નાહારાદિનુ ગ્રહણ નહીં કરવુ તે ઉત્તમ છે તમારી વૃત્તિની ઝ્હીક પ્રતીતિ આવે છે, પણ તેથી ઉતરતી વૃત્તિ તો તેજ પોતે અભક્ષાદિ

આહારના યોગને ગ્રહણ કરીને તે રસ્તે પામે માટે એ પ્રસંગથી દૂર રહે વાય તેમ વિચારવું કર્તવ્ય છે. દયાની લાગણી વિશેષ રહેવા દેવી હોય તો જ્યાં હિંસાના સ્થાનકો છે, તથા તેવા પદાર્થો લેવાય દેવાય છે, ત્યાં રહેવાનો અથવા જવા આવવાનો પ્રસંગ ન થવા દેવો જોઈએ, નહીંતો જેવી જોઈએ તેવી ઘણું કરીને દયાની લાગણી ન રહે. તેમ જ અભક્ષપર વૃત્તિ ન જવા દેવા અર્થે, અને તે માર્ગની ઉન્નતિના નહીં અનુમોદનને અર્થે અભક્ષાદિ ગ્રહણ કરનારનો આહારાદિ અર્થે પરિચય ન રાખવો જોઈએ.

જ્ઞાનદૃષ્ટિએ જોતા જાત્યાદિ ભેદનું વિશેષાદિપણું જણાતું નથી પણ ભક્ષાભક્ષ્યભેદનો તો ત્યાં પણ વિચાર કર્તવ્ય છે અને તે અર્થે મુખ્યકરીને આ વૃત્તિ રાખવી ઉત્તમ છે. કેટલાક કાર્યો એવા હોય છે, કે તેમાં પ્રત્યક્ષ દોષ હોતો નથી, અથવા તેથી દોષ થતો હોતો નથી, પણ તેને અનુસરી બીજા દોષાનો આશ્રય હોય છે, તે પણ વિચારવાનને લક્ષ રાખવો ઉચિત છે. નાનાતના લોકોના ઉપકાર અર્થે કદાપિ તમારે એમ પ્રવર્તવું થાય છે એમ પણ નિશ્ચય ન ગણાય. જો બીજે કાંઈ પણ સ્થળે તેવું વર્તન કરતાં બાધ આવે, અને વર્તવાનું ન બને તો માત્ર તે હેતુ ગણાય. વળી તે લોકોના ઉપકાર અર્થે વર્તવું જોઈએ એમ વિચારવામાં પણ કંઈક તમારા સમજવા ફેર થતું હશે એમ લાગ્યા કરે છે. તમારી સદ્‌વૃત્તિને કંઈક પ્રતીતિ છે, એટલે આ પત્ર વધારે લખવું યોગ્ય દેખાતું નથી. જેમ સદાચાર અને સદ્વિચારનું આરાધન થાય તેમ પ્રવર્તવું યોગ્ય છે.

બીજી ઉતરતી જાતિઓ અથવા મુસલમાન કે તેવા કોઈ તેવા નિમિત્તોમાં અન્નાહારાદિને બદલે નહીં ખપે એવો ફળાહાર આદિ લેતા તે લોકોનો ઉપકાર આચરવાનો સંભવ રહેતો હોય, તો તેમ અનુસરો તો સારૂં છે.

— —

(૮૭)

સતત જાગૃતિ

અંતર્મુખ વૃત્તિ જે પુરુષાની થઈ છે, તે પુરુષાને પણ સતત જાગૃતિરૂપ ભલામણ શ્રી વીતરાગે કરી છે કેમકે અનંતકાળના અધ્યાસવાળા પદાર્થોનો

સગ છે, તે કઇપણ દષ્ટિને આકરે એવો ભય રાખવાયોગ્ય છે આવી ભૂમિકામા આ પ્રમારે ભલામણ ઘટે છે એમ છે તો પછી વિચારદશા જેની છે એવા મુમુક્ષુ જીવે સતત જાગૃતિ રાખવી ઘટે એમ કહેવામા ન આવ્યુ હોય, તોપણ સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે કે મુમુક્ષુ જીવે જે જે પ્રકારે પરઅધ્યાસ થવાયોગ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ થાય તે તે પ્રકારે અવશ્ય કરવો ઘટે જો કે આરભ પરિગ્રહનો ત્યાગ એ સ્થૂલ દેખાય છે, તથાપિ અતર્મુખવૃત્તિનો હેતુ હોવાથી વારવાર તેનો ત્યાગ ઉપદેશ્યો છે

---

(૯૮)

અન્ય સબધી તાદાત્મ્યપણાની નિવૃત્તિ

અન્યસબધી જે તાદાત્મ્યપણુ ભાસ્યુ છે તે તાદાત્મ્યપણુ નિવૃત્ત થાય, તો સહજસ્વભાવે આત્મા મુક્ત જ છે, એમ શ્રી ઋષભાદિ અનત જ્ઞાનીપુરુષો કહી ગયા છે યાવત્ તથારૂપમા સમાયા છે

---

(૯૯)

વિષયભોગ અને જ્ઞાનદશા

વિષયાદિ ઇન્દ્રિયજન્ય પદાર્થ ભોગવી તેથી નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા રાખવી, અને તે ક્રમે પ્રવર્તવાથી આગળપર તે વિષયમૂર્ચ્છા ઉત્પન્ન થવી ન સભવે એમ થવુ કઠણ છે, કેમકે જ્ઞાનદશા વિના વિષયનુ નિર્મળપણુ થવુ સભવતુ નથી માત્ર ઉદય વિષયો ભોગવ્યાથી નાશ થાય, પણ જો જ્ઞાનદશા ન હોય તો ઉત્સુક પરિણામ વિષય આરાધના ઉત્પન્ન થયાવિના ન રહે અને તેથી વિષય પરાજિત થવાને બદલે વિશેષ વર્દ્ધમાન થાય જેને જ્ઞાનદશા છે તેવા પુરુષો વિષયાકાક્ષાથી અથવા વિષયનો અનુભવ કરી તેથી વિરક્ત થવાની ઇચ્છાથી તેમા પ્રવર્તતા નથી અને એમ જો પ્રવર્તના જાય,

તો જ્ઞાનને પણ આવરણ આવવા યોગ્ય છે માત્ર પ્રારબ્ધ સબધી ઉદય હોય એટલે છૂટી ન શકાય તેથી જ જ્ઞાની પુરૂષની ભોગપ્રવૃત્તિ છે તે પણ પૂર્વપશ્ચાત્ પશ્ચાત્તાપવાળી અને મદમા મદ પરિણામ સયુક્ત હોય છે સામાન્ય મુમુક્ષુ જીવ વૈરાગ્યના ઉદ્ભવને અર્થે વિષય આરાધવા જતા તો ઘણુંકરી બધાવા સભવ છે, કેમકે જ્ઞાની પુરુષ પણ તે પ્રસગોને માડ માંડ છુતી શકયા છે, તો જેની માત્ર વિચાર દશા છે એવા પુરુષોનો ભાર નથી કે તે વિષયને એ પ્રકારે છતી શકે

---

(૧૦૦)

ઉદય કર્મ ભોગવવામાં જ્ઞાની તથા અજ્ઞાનીના વર્ત્તનના ભેદ

જ્ઞાની પુરૂષને જે સુખ વર્તે છે તે નિજસ્વભાવમા સ્થિતિનુ વર્તે છે બાહ્યપદાર્થમા તેને સુખબુદ્ધિ નથી, માટે તે તે પદાર્થથી જ્ઞાનીને સુખદુ ખાદિનુ વિશેષ ઓછાપણું કહી શકાતુ નથી જો કે સામાન્યપણે શરીરના સ્વાસ્થ્યાદિથી સાતા, અને જ્વરાદિથી અસાતા જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બન્નેને થાય છે, તથાપિ જ્ઞાનીને તે પ્રસગ હર્ષ વિષાદનો હેતુ નથી, અથવા જ્ઞાનના તારતમ્યમા ન્યૂનપણુ હોય, તો કઇક હર્ષ વિષા તેથી થાય છે, તથાપિ કેવળ અજાગૃતતાને પામવાયોગ્ય એવા હર્ષ વિષાદ થતા નથી ઉદયબળે કઇક તેવા પરિણામ થાય છે, તોપણ વિચારજાગૃતિને લીધે તે ઉદય ક્ષીણ કરવા પ્રત્યે જ્ઞાનીપુરુષના પરિણામ વર્ત્તે છે વાયુ ફેર હોવાથી વહાણનુ બીજી તરફ ખેચાવુ થાય છે તથાપિ વહાણ ચલાવનાર જેમ પહોંચવા યોગ્ય માર્ગ ભણી તે વહાણને રાખવાના પ્રયત્નમાજ વર્ત્તે છે, તેમ જ્ઞાનીપુરૂષ મન વચનાદિ યોગને નિજભાવમા સ્થિતિ થવા ભણી જ પ્રવર્ત્તાવે છે, તથાપિ ઉદય વાયુયોગે યત્કિંચિત્ દશા ફેર થાય છે, તોપણ પરિણામ–પ્રયત્ન સ્વધર્મને વિષે છે

જ્ઞાની નિર્ધન હોય, અથવા ધનવાન હોય, અજ્ઞાની નિર્ધન હોય, અથવા ધનવાન હોય એવો કઇ નિયમ નથી પૂર્વનિષ્પન્ન શુભ અશુભ

કર્મ પ્રમાણે જ તેને ઉદય વર્તે છે જ્ઞાની ઉદયમા સમ વર્તે છે અજ્ઞાની
દશાને પ્રાપ્ત થાય છે

જ્યા સપૂર્ણ જ્ઞાન છે ત્યા ક્રિયાદિ પરિગ્રહનો પણ અપ્રસગ છે
તેથી ન્યૂનભૂમિકાની જ્ઞાનદશામા (ચોથે પાચમે ગુણસ્થાનકે) જ્યા તે તેને
નો પ્રસગ સભવે છે, તે દશામા વર્તતા જ્ઞાની-સમ્યક્ દૃષ્ટિ ને ક્રિયા
પરિગ્રહની પ્રાપ્તિ થાય છે

વર્ષ ૩૦ મું

(૧૦)

---

(૧૦૧)

મુમુક્ષુ જીવ અને આજીવિકા.

દેહનુ અને પ્રારબ્ધોદય જ્યાસુધી બળવાન હોય ત્યાસુધી દેહસબધી કુટુબ કે જેનુ ભરણપોષણ કરવાનો સબધ છૂટે તેવો ન હોય, અર્થાત્ અગારવાસપર્યન્ત જેનુ ભરણપોષણ કરવુ ઘટતુ હોય તેનુ ભરણપોષણ માત્ર મળતુ હોય તો તેમા સતોષ પામીને મુમુક્ષુ જીવ આત્મહિતનો જ વિચાર કરે તથા પુરુષાર્થ કરે દેહ અને દેહસબધી કુટુબના મહાત્મ્યાદિ અર્થે પરિગ્રહાદિ પરિણામપૂર્વક સ્મૃતિ પણ ન થવા દે, કેમકે તે પરિગ્રહાદિની પ્રાપ્તિ આદિ કાર્ય એવા છે, કે આત્મહિતનો અવસરજ પ્રાપ્ત કરીને પ્રાપ્ત થવા ન દે

(૧૦૨)

માર્ગપ્રાપ્તિની દુષ્કરતા.

આયુષ્ય અલ્પ અને અનિયત પ્રવૃત્તિ અસીમ બળવાન અસત્સંગ, પૂર્વનુ ઘણુ કરીને અનારાધકપણુ, બળવીર્યની હીનતા એવા કારણોથી રહિત કોઈક જીવ હશે એવા આ કાળને વિષે પૂર્વે ક્યારે પણ નહીં જાણેલો, નહીં પ્રતીત કરેલો નહીં આરાધેલો તથા નહીં સ્વભાવસિદ્ધ થયેલો એવો 'માર્ગ' પ્રાપ્ત કરવો દુષ્કર હોય એમા આશ્ચર્ય નથી તથાપિ જેણે તે પ્રાપ્ત કરવા સિવાય બીજો કોઈ લક્ષ રાખ્યો જ નથી, તે આ કાળને વિષે પણ અવશ્ય તે માર્ગ પામે છે લૌકિક કારણોમા અધિક હર્ષ વિષાદ મુમુક્ષુ જીવ કરે નહીં

૧૦૩

દેહના મમત્વની નિવૃતિ.

સર્વ દેહધારી જીવો મરણ પાસે શરણરહિત છે માત્ર તે દેહનુ યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણી તેનુ મમત્વ છેદીને નિજસ્થિરતાને અથવા જ્ઞાનીના માર્ગની યથાર્થ પ્રતીતિને પામ્યા છે, તેજ જીવ તે મરણકાળે શરણસહિત હતા ઘણુ કરીને ફરી દેહ ધારણ કરતા નથી અથવા મરણ કાળે દેહના મમત્વભાવનુ અલ્પત્વ હોવાથી, પણ નિર્ભય વર્તે છે દેહ છૂટવાનો કાળ અનિયત હોવાથી વિચારવાન પુરુષો અપ્રમાદપણે પ્રથમથી જ તેનુ મમત્વ નિવૃત્ત કરવાનો અવિરુદ્ધ ઉપાય સાધે છે, અને એજ તમારે અમારે સૌએ લક્ષ રાખવાયોગ્ય છે પ્રીતિબંધનથી ખેદ યથાયોગ્ય છે તથાપિ એમા બીજો કોઈ ઉપાય નહી હોવાથી તે ખેદને વૈરાગ્યસ્વરૂપમા પરિણમન કરવો, એ જ વિચારવાનને કર્તવ્ય છે

(૧૦૪)

લૌકિક વાતો તથા વસ્તુઓ પ્રત્યે ઝેર દષ્ટી લાવવી.

લોકદૃષ્ટિમા જે જે વાતો, કે વસ્તુઓ મોટાઈવાળી મનાય છે, તે તે

રોગાદિના હેતુો સમબંધ કર્મ પણ તેવા પ્રકારનો હોય છે ઔષધાદિ નિમિત્તથી તે પુદ્ગલ વિસ્તારમાં પ્રસરી જાય અથવા બધી જાતને વેદનીયના ઉદયનું નિમિત્તપણું ટાળી દે છે તેવી રીતે વિહત થવા યોગ્ય તે રોગાદિ સબંધી કર્મબંધન હોય તો તેના પર ઔષધિની અસર થતી નથી, અથવા ઔષધાદિ પ્રાપ્ત થતા નથી કે સમ્યક્ ઔષધાદિ પ્રાપ્ત થતા નથી

અમુક કર્મ બંધ કેવા પ્રકારના છે, તે તથારૂપ જ્ઞાનદૃષ્ટિવિના જાણવું કઠણ છે, એટલે ઔષધાદિ વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ એકાંતે નિષેધી ન શકાય પોતાના દેહના સબંધમાં કોઈ એક પરમ આત્મદૃષ્ટિવાળા પુરુષ તેમ વર્તે તો-એટલે ઔષધાદિ ગ્રહણ ન કરે તો તે યોગ્ય છે પણ બીજા સામાન્ય જીવો તેમ વર્તવા જાય તો તે એકાંતિક દૃષ્ટિથી કેટલીક હાનિ કરે તેમા પણ જ્ઞાનને આશ્રિત રહેવા એવા ઉપાશ્રયે અથવા બીજા કોઈ જીવને રોગાદિક એમા તેનો ઉપચાર કરવાના વ્યવહારમાં વર્તી શકે તેનું જ જીવના ઉપચારાદિ કરવાની ઉપેક્ષા કરે તો અનુકંપામાર્ગ છોડી દેવા જેવું થાય કોઈ જીવ મરે તેવો પીડાતો રોગ તોપણ તેની અસમાધાનના કારણ, તથા ઔષધિ વ્યવહાર, છોડી દેવામા આવે તો તેને અનર્થકારી હેતુ થવા જેવું થાય ગૃહસ્થવ્યવહારમા એવી એકાંતિક દૃષ્ટિ કરતાં ઘણા વિરોધ ઉત્પન્ન થાય ત્યાગવ્યવહારમાં પણ એકાંત ઉપચારાદિનો નિષેધ જ્ઞાનીએ કર્યો નથી નિર્ગ્રંથને સ્વપરિગ્રહિત શરીરે રોગાદિ થાય ત્યારે ઔષધાદિ ગ્રહણ કરવામા એવી આજ્ઞા છે કે, જ્યાંસુધી આર્તધ્યાન ન ઉપજવાયોગ્ય દૃષ્ટિ રહે ત્યાં સુધી ઔષધાદિ ગ્રહણ ન કરવું, અને તેવું વિશેષ કારણ દેખાય તો નિરવદ્ય ઔષધાદિ ગ્રહણ કરતા આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી, અને બીજા નિર્ગ્રંથને શરીરે રોગાદિ થયું હોય ત્યારે તેની વૈયાવચ્ચાદિ કરવાનો પ્રકાર જ્યાં દર્શાવ્યો છે ત્યાં પણ વિશેષ અનુકંપાદિ દૃષ્ટિ રહે એવી રીતે દર્શાવ્યો છે એટલે ગૃહસ્થવ્યવહારમા એકાંતે તેનો ત્યાગ અશક્ય છે એમ સમજાશે

તે ઔષધાદિ કંઈ પણ પાપક્રિયાથી થયાં હોય તોપણ તેથી પોતાના આરોગ્યાદિપણાનો ગુણ દેખાડ્યા વિના ન રહે, અને તેમા થયેલી પાપક્રિયા પણ પોતાનો ગુણ દેખાડ્યા વિના ન રહે અર્થાત્ જેમ ઔષધાદિના પુદ્ગલમા રોગાદિ પુદ્ગલને પરાભવ કરવાનો ગુણ છે, તેમ તે કરતાં કરવામાં આવેલી

પાપક્રિયામાં પણ પાપપણે પરિણમવાનો ગુણ છે, અને તેથી કર્મબંધ થઈ યથા અવસર તે પાપક્રિયાનું ફળ ઉદયમાં આવે, તે પાપક્રિયાવાળા ઔષધાદિ કરવામાં કરાવવામાં, તથા અનુમોદન કરવામાં ગ્રહણ કરનાર જીવની જેવી જેવી દેહાદિ પ્રત્યે મૂર્છા છે, મનનું આકુળવ્યાકુળપણું છે, આર્ત્તધ્યાન છે, તથા તે ઔષધાદિની પાપક્રિયા છે, તે સર્વ પોતપોતાના સ્વભાવે પરિણામીને યથાઅવસરે ફળ આપે છે જેમ રોગાદિના કારણરૂપ કર્મબંધ પોતાનો જેવો સ્વભાવ છે તેવો દર્શાવે છે, જેમ ઔષધાદિના પુદ્ગલ પોતાનો સ્વભાવ દર્શાવે છે, તેમ ઔષધાદિની ઉત્પત્તિ આદિમાં થયેલી ક્રિયા તેના કર્તાની જ્ઞાનાદિ વૃત્તિ તથા તે ગ્રહણકર્તાના જેવા પરિણામ છે-તેના જેવા જ્ઞાનાદિ છે વૃત્તિ છે-તેને પોતાનો સ્વભાવ દર્શાવવાને યોગ્ય છે તથારૂપ શુભ શુભસ્વરૂપે અને અશુભ અશુભસ્વરૂપે સફળ છે

ગૃહસ્થ વ્યવહારમાં પણ પોતાના દેહે રોગાદિ થયે જેટલી મુખ્ય આત્મદૃષ્ટિ રહે તેટલી રાખવી, અને આર્ત્તધ્યાનનું યથાદૃષ્ટિએ જોતા અવશ્ય પરિણામ, આવવાયોગ્ય દેખાય, અથવા આર્ત્તધ્યાન ઉપજતું દેખાય, તો ઔષધાદિ વ્યવહાર ગ્રહણ કરતાં નિર્વંદ્ય [નિષ્પાપ] ઔષધાદિની વૃત્તિ રાખવી કવચિત્ પોતાને અર્થે અથવા પોતાના આશ્રિત એવા, અથવા અનુકંપાયોગ્ય એવા જીવને અર્થે સાવદ્ય ઔષધાદિનું ગ્રહણ થાય તો તેનું સાવદ્યપણું નિર્ધ્વંસ (ક્રૂર) પરિણામના હેતુ જેવું, અથવા માર્ગને ઉથાપે તેવું હોવું ન જોઈએ, એ લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે

સર્વ જીવને હિતકારી એવી જ્ઞાનીપુરુષની વાણીને કંઈ પણ એકાંત દૃષ્ટિ ગ્રહણ કરીને અહિતકારી અર્થમાં ઉતારવી નહીં, એ ઉપયોગ નિરંતર સ્મરણમાં રાખવાયોગ્ય છે

---

[૧૧૦]

અનિત્ય દેહમાં એક વિશેષપણું.

'પરમયોગી એવા શ્રી ઋષભદેવાદિ પુરુષો પણ જે દેહને રાખી શક્યા નથી, તે દેહમાં એક વિશેષપણું રહ્યું છે તે એ કે તેનો સંબંધ વર્તે ત્યાંસુધી

(૧૧૯)

સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ સેવો

શુભેચ્છાથી માંડીને ક્ષીણમોહપર્યંત સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ સેવવા યોગ્ય છે. સર્વ કાળમાં એ સાધનનું દુર્લભપણું છે. તેમાં આવા કાળમાં દુર્લભપણું વર્તે તે યથાસંભવ છે. દુષમકાળ અને હુંડાવસર્પિણી નામે આશ્ચર્યભાવ અનુભવથી પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટિગોચર થાય એવું છે. આત્મશ્રેયેચ્છક પુરુષ તેથી ક્ષોભ ન પામતાં વારંવાર તે યોગ પર પગ દઈ સત્શ્રુત, સત્સમાગમ, અને સદ્વૃત્તિ બળવાન કરવા યોગ્ય છે.

---

(૧૨૦)

અડગ નિશ્ચયથી માર્ગ પ્રાપ્ત

દુષમકાળનું પ્રબળ રાજ્ય વર્તે છે, તોપણ અડગ નિશ્ચયથી, સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વૃત્તિનું અનુસંધાન કરી જે પુરુષો અગુપ્ત વીર્યથી સમ્યક્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને ઉપાસવા ઇચ્છે છે, તેને પરમશાંતિનો માર્ગ હજી પણ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે.

---

(૧૨૧)

સ્વસ્વરૂપ ભાવના

સર્વથી સર્વ પ્રકારે હું ભિન્ન છું, એક કેવળ શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપ પરમોત્કૃષ્ટ અચિંત્ય સુખસ્વરૂપ માત્ર એકાંત શુદ્ધઅનુભવરૂપ હું છું ત્યાં વિક્ષેપ શો? વિકલ્પ શો? ભય શો? ખેદ શો? બીજી અવસ્થા શી? હું માત્ર નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ શુદ્ધ, પ્રકૃષ્ટ શુદ્ધ પરમશાંત ચૈતન્ય છું હું માત્ર નિર્વિકલ્પ છું હું નિજસ્વરૂપમય ઉપયોગ કરું છું તન્મય થાઉં છું

શાંતિ શાંતિ શાંતિ

(૧૨૨)

પરમ પુરુષ દશા.

સર્વ દ્રવ્ય, સર્વ ક્ષેત્રથી, સર્વ કાળથી અને સર્વ ભાવથી જે સર્વ પ્રકારે અપ્રતિબદ્ધ થઈ નિજસ્વરૂપમાં સ્થિત થાય તે પરમ પુરુષોને નમસ્કાર.

જેને કંઈ પ્રિય નથી, જેને કંઈ અપ્રિય નથી, જેને કોઈ શત્રુ નથી, જેને કોઈ મિત્ર નથી, જેને માન અપમાન લાભ અલાભ હર્ષ શોક જન્મ મૃત્યુ આદિ દ્વંદ્વનો અભાવ કરી શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ પામ્યા છે પામે છે અને પામશે, તેમનું અતિ ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમ સાનંદાશ્ચર્ય ઉપજાવે છે

દેહપ્રત્યે જેવો વસ્ત્રનો સંબંધ છે, તેવો આત્માપ્રત્યે જેણે દેહનો સંબંધ યથાતથ્ય દીઠો છે, મ્યાનપ્રત્યે તરવારનો જેવો સંબંધ છે, તેવો દેહપ્રત્યે જેણે આત્માનો સંબંધ દીઠો છે અબદ્ધ-સ્પષ્ટ-આત્મા જેણે અનુભવ્યો છે, તે મહત્ પુરુષોને જીવન અને મરણ બન્ને સમાન છે

---

(૧૨૩)

આત્મ સ્વરૂપ

જે અચિંત્ય દ્રવ્યની શુદ્ધચિતિસ્વરૂપ કાંતિ પરમ પ્રગટ થઈ અચિંત્ય કરે છે, તે અચિંત્ય દ્રવ્ય સહજ સ્વાભાવિક નિજસ્વરૂપ છે. એવો નિશ્ચય જે પરમકૃપાળુ સત્પુરુષોએ પ્રકાશ્યો તેનો અપાર ઉપકાર છે.

ચંદ્ર ભૂમિને પ્રકાશે છે, તેના કિરણની કાંતિના પ્રભાવથી સમસ્ત ભૂમિ શ્વેત થઈ જાય છે, પણ કંઈ ચંદ્ર ભૂમિરૂપ કોઈ કાળે તેમ થતો નથી, એમ

(૧૨૫)

વીતરાગ ધર્મનો આશ્રય સદૈવ કર્ત્તવ્ય છે.

શ્રીમત્ વીતરાગભગવતોએ નિશ્ચિતાર્થ કરેલો એવો અચિંત્ય ચિંતામણિ સ્વરૂપ પરમહિતકારી પરમઅદ્‌ભુત, સર્વ દુઃખનો નિ:સંશય આત્યંતિક ક્ષય કરનાર પરમઅમૃતસ્વરૂપ એવો સર્વોત્કૃષ્ટ શાશ્વત ધર્મ જયવંત વર્તો, ત્રિકાળ જયવંત વર્તો.

તે શ્રીમત્ અનંતચતુષ્ટય સ્થિત ભગવંતનો અને તે જયવંત ધર્મનો આશ્રય સદૈવ કર્ત્તવ્ય છે. જેને બીજું કંઈ સામર્થ્ય નથી એવા અબુધ અને અશક્ત મનુષ્યો પણ તે આશ્રયના બળથી પરમસુખહેતુ એવા અદ્‌ભુત ફળને પામ્યા છે, પામે છે, અને પામશે, માટે નિશ્ચય અને આશ્રય જ કર્ત્તવ્ય છે અધીરજથી ખેદ કર્ત્તવ્ય નથી

ચિત્તમાં દેહાદિ ભયનો વિક્ષેપ પણ કરવો યોગ્ય નથી

દેહાદિસંબંધી જે પુરુષો હર્ષ, વિષાદ કરતા નથી તે પુરુષો પૂર્ણ દ્વાદશાંગને સંક્ષેપમાં સમજ્યા છે એમ સમજો, એજ દૃષ્ટિ કર્ત્તવ્ય છે

'હું ધર્મ પામ્યો નથી,' 'હું ધર્મ કેમ પામીશ?' એ આદિ ખેદ નહીં કરતાં વીતરાગ પુરુષોનો ધર્મ, જે દેહાદિ સંબંધીથી હર્ષવિષાદવૃત્તિ દૂર કરી આત્મા અસંગ શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપ છે એવી વૃત્તિનો નિશ્ચય અને આશ્રય ગ્રહણ કરી તે જ વૃત્તિનું બળ રાખવું, અને મંદવૃત્તિ થાય ત્યાં વીતરાગ પુરુષોની દશાનું સ્મરણ કરવું તે અદ્‌ભુત ચરિત્રપર દૃષ્ટિ પ્રેરીને વૃત્તિને અપ્રમત્ત કરી, એ સુગમ અને સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપકારક તથા કલ્યાણસ્વરૂપ છે

---

(૧૨૬)

ભગવાનનું સ્વરૂપ તેનુંજ સર્વ જીવનું સ્વરૂપ

જે સ્વરૂપજિજ્ઞાસુ પુરુષો છે, તે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામ્યા છે એવા

સમસ્ત વિશ્વનો પ્રકાશક એવો આ આત્મા તે ક્યારે પણ વિશ્વરૂપ થતો નથી સદા-સર્વદા-ચૈતન્યસ્વરૂપ જ રહે છે વિશ્વમા જીવ અભેદતા માને છે એજ ભ્રાંતિ છે

જેમ આકાશમા વિશ્વનો પ્રવેશ નથી સર્વ ભવની વાસનાથી આકાશ રહિત જ છે, તેમ સમ્યક્દ્રષ્ટિપુરુષોએ પ્રત્યક્ષ સર્વ દ્રવ્યથી ભિન્ન, સર્વ અ ય પર્યાયથી રહિત જ આત્મા દીઠો છે જેની ઉત્પત્તિ કોઈ પણ અન્ય દ્રવ્યથી થતી નથી તેના આત્માનો નાશ પણ ક્યાથી હોય?

અજ્ઞાનથી અને સ્વસ્વરૂપપ્રત્યેના પ્રમાદથી આત્માને માત્ર મૃત્યુની ભ્રાંતિ તેજ ભ્રાંતિ નિવૃત્ત કરી શુદ્ધચૈતન્ય નિજઅનુભવપ્રમાણસ્વરૂપમા પરમ જાગ્રત થઈ જ્ઞાની સદાય નિર્ભય છે

એજ સ્વરૂપના લક્ષથી સર્વ જીવ પ્રત્યે સામ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અ પરદ્રવ્ય વૃત્તિ વાવૃત્ત કરી આત્મા અક્લેશ સમાધિને પામે છે,

પરમસુખસ્વરૂપ, પરમોત્કૃષ્ટ શાંત, શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપ સમાધિને સર્વકાળ માટે પામ્યા તે ભગવતને નમસ્કાર તે પદમાં નીરતર લક્ષરૂપ પ્રવાહ છે જે સત્પુરુષોને નમસ્કાર

શાંતિ　　　　શાંતિ　　　　શાંતિ

---

(૧૨૪)

સત્ સમાગમની દુર્લભતા.

મનની વૃત્તિ શુદ્ધ અને સ્થિર થાય એવો સત્સમાગમ પ્રાપ્ત થવો અ દુર્લભ છે વળી તેમા આ દુષમકાળ હોવાથી જીવને તેનો વિશેષ અતરા છે જે જીવને પ્રત્યક્ષ સમાગમનો વિશેષ લાભ પ્રાપ્ત થાય તે મહત્પુ રૂપણ છે સત્સમાગમના વિયોગમાં સત્શાસ્ત્રનો સદાચારપૂર્વક પરિચ અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે

(૧૨૫)

વીતરાગ ધર્મનો આશ્રય સદૈવ કર્ત્તવ્ય છે.

શ્રીમત્ વીતરાગભગવતોએ નિશ્ચિતાર્થ કરેલો એવો અચિંત્ય ચિંતામણિ રૂપ પરમહિતકારી પરમઅદ્ભુત સર્વ દુ:ખનો નિ:સંશય આત્યંતિક ક્ષય કરનાર પરમઅમૃતસ્વરુપ એવો સર્વોત્કૃષ્ટ શાશ્વત ધર્મ જયવંત વર્તો ત્રિકાળ જયવંત વર્તો

તે શ્રીમત્ અનંતચતુષ્ટય સ્થિત ભગવતનો અને તે જયવંત ધર્મનો આશ્રય સદૈવ કર્ત્તવ્ય છે જેને બીજુ કંઈ સામર્થ્ય નથી એવા અબુધ અને અશક્ત મનુષ્યો પણ તે આશ્રયના બળથી પરમસુખહેતુ એવા અદ્ભુત ફળને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે, માટે નિશ્ચય અને આશ્રયજ કર્ત્તવ્ય છે અધીરજથી ખેદ કર્તવ્ય નથી

ચિત્તમાં દેહાદિ ભયનો વિક્ષેપ પણ કરવો યોગ્ય નથી

દેહાદિસંબંધી જે પુરુષો હર્ષ, વિષાદ કરતા નથી તે પુરુષો પૂર્ણ દ્વાદશાંગને સંક્ષેપમાં સમજ્યા છે એમ સમજો, એજ દૃષ્ટિ કર્ત્તવ્ય છે

'હું ધર્મ પામ્યો નથી,' 'હું ધર્મ કેમ પામીશ?' એ આદિ ખેદ નહીં કરતા વીતરાગ પુરુષોનો ધર્મ, જે દેહાદિ સંબંધીથી હર્ષવિષાદવૃત્તિ દૂર કરી આત્મા અસંગ શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપ છે એવી વૃત્તિનો નિશ્ચય અને આશ્રય ગ્રહણ કરી તે જ વૃત્તિનું બળ રાખવું, અને મંદવૃત્તિ થાય ત્યાં વીતરાગ પુરુષોની દશાનું સ્મરણ કરવું તે અદ્ભુત ચરિત્રપર દૃષ્ટિ પ્રેરીને વૃત્તિને અપ્રમત્ત કરવી, એ સુગમ અને સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપકારક તથા કલ્યાણસ્વરૂપ છે

---

(૧૨૬)

ભગવાનનું સ્વરૂપ તેનુંજ સર્વ જીવનું સ્વરૂપ

જે સ્વરૂપજિજ્ઞાસુ પુરુષો છે, તે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ પામ્યા છે એવા

ભગવાનના સ્વરૂપમા પોતાની વૃત્તિ તન્મય કર છે, જેથી પોતાની સ્વરૂપ દશા જાગ્રત થતી જાય છે, અને સર્વોત્કૃષ્ટ યથાખ્યાતચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે જેવુ ભગવાનનુ સ્વરૂપ છે, તેવુજ શુદ્ધનયની દ્રષ્ટિથી આત્માનુ સ્વરૂપ છે આ આત્મા અને સિદ્ધ ભગવાનના સ્વરૂપમા ઔપાધિક ભેદ છે સ્વાભાવિક સ્વરૂપથી જોઈએ તો આત્મા સિદ્ધભગવાનનો તુલ્ય જ છે સિદ્ધ ભગવાનનુ સ્વરૂપ નિરાવરણ છે અને વર્તમાનમા આ આત્માનુ સ્વરૂપ આવરણસહિત છે, અને એજ ભેદ છે વસ્તુતાએ ભેદ નથી તે આવરણ ક્ષીણ થવાથી આત્માનુ સ્વાભાવિક સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટે છે અને જ્યાસુધી તેવુ સ્વાભાવિક સ્વરૂપ પ્રગટ્યુ નથી, ત્યા સુધી સ્વાભાવિક શુદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા સિદ્ધ ભગવાની ઉપાસના કર્તવ્ય છે તેમજ અર્હત ભગવાનની ઉપાસના પણ કર્તવ્ય છે કેમકે તે ભગવાન્ સયોગીસિદ્ધ છે સયોગીરૂપ પ્રારબ્ધને લઇ તેઓ દેહધારી છે, પણ તે ભગવાન્ સ્વરૂપસમવસ્થિત છે સિધ્ધભગવાન્ અને તેમના જ્ઞાનમા, દર્શનમા ચારિત્રમા, કે વીર્યમા કઈ પણ ભેદ નથી એથી અર્હતભગવાનની ઉપાસનાથી પણ આ આત્મા સ્વરૂપનયને પામી શકે છે

---

(૧૨૭)

ન્યાય સપન્ન આજીવિકાદિ વ્યવહાર

ગૃહવાસીને જેને ઉદય વર્તે છે તે જો કંઇપણ શુભધ્યાનની પ્રાપ્તિ ઇચ્છતા હોય તો તેના મૂળહેતુભૂત એવા અમુક સદ્વર્તનપૂર્વક રહેવુ યોગ્ય છે જે અમુક નિયમમા 'ન્યાયસપન્ન આજીવિકા વ્યવહાર' તે પહેલો નિયમ સાધ્ય કરવો ઘટે છે એ નિયમ સાધ્ય થવાથી ઘણા આત્મ ગુણો પ્રાપ્ત થવાનો અધિકાર ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રથમ નિયમ ઉપર જો ધ્યાન આપવામા આવે, અને તે નિયમને સિદ્ધ જ કરવામા આવે તો કષાયાદિ સ્વભાવથી મદ પડવા યોગ્ય થાય છે, અથવા જ્ઞાનીનો માર્ગ આત્મપરિણામી થાય છે જે પર ધ્યાન આપવુ યોગ્ય છે

---

(૧૨૮)

બે મૂખ્ય અવલંબન

શુધ્ધાત્મસ્થિતિના પારમાર્થિ શ્રત અને ઇંદ્રિયજય બે મુખ્ય અવલંબન છે સુ ટપણે ઉપાસતા તેની સિધ્ધિ થાય છે હે આર્ય ! નિરાશા વખતે મહાત્મા પુરૂષોનુ અદ્ભુત આચરણ સભારવુ યોગ્ય છે ઉ નાસિનીર્યમાન પરમતત્વ ઉપાસવાના મુખ્ય અધિકારી છે

---

(૧૨૯)

જ્ઞાનીની મૂખ્ય આજ્ઞા.

પરમપુરૂષની મખ્ય ભક્તિ ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃધ્ધિ થાય એવા સદ્વર્તનથી પ્રાપ્ત થાય છે ચરણપ્રતિપત્તિ-(શુધ્ધ આચરણની ઉપાસના)-રૂપ સદ્વર્તન જ્ઞાનીની મુખ્ય આજ્ઞા છે જે આજ્ઞા પરમપુરૂષની મુખ્ય ભક્તિ છે ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થવામા ગ્રહવાસી જનોએ "સદ્ધમરૂપ આજીવિકા વ્યવહાર' સહિત પ્રવર્તન કરવુ યોગ્ય છે

ઘણા શાસ્ત્રો અને વાક્યોના અભ્યાસ કરતા પણ જો જ્ઞાની પુરૂષોની એકેક આજ્ઞા જીવ ઉપાસે તો ઘણાં શાસ્ત્રથી થતુ ફળ સહજમા પ્રાપ્ત થાય

---

(૧૩૦)

પરમ પુરૂષના વચનામૃતનુ મનન

વણુ યોગની અપ્રવૃત્તિ, તે પણ સમ્યક્-પ્રવૃત્તિ હોય ત્યારે મહત્ પુરૂષના વચનામૃતનુ મનન પરમૌષધનુ મૂળ ગીભૂત કરે છે, ક્રમે કરીને પરમપદ સપ્રાપ્ત કરે છે

ચિત્ત અવિક્ષેપ રાખી પરમશાંત શ્રુતનુ અનુપ્રેક્ષન કર્તવ્ય છે

પડી પડી તુજ પદપંકજે ફરિ ફરિ માગું એજ;
સદ્ગુરુ, સંત, સ્વરૂપ તુજ, એ દૃઢતા કરિ દેજ. ૨૦

ભાદરવા શુદ ૮

---

(૧૩૪)

મુક્ત દશા

સર્વ અન્યભાવથી આત્મા રહિત છે,' કેવળ એમ જેને અનુભવ વર્તે છે તે મુક્ત છે. બીજાં સર્વ દ્રવ્યથી અસંગપણું, ક્ષેત્રથી અસંગપણું, કાળથી અસંગપણું, અને ભાવથી અસંગપણું સર્વથા જેને વર્તે છે તે મુક્ત છે. અટળ અનુભવસ્વરૂપ આત્મા સર્વ દ્રવ્યથી પ્રત્યક્ષ જુદો ભાસવો ત્યાંથી મુક્તદશા વર્તે છે. તે પુરુષ મૌન થાય છે, તે પુરુષ અપ્રતિબદ્ધ થાય છે, તે પુરુષ અસંગ થાય છે, તે પુરુષ નિર્વિકલ્પ થાય છે, અને તે પુરુષ મુક્ત થાય છે. જેણે ત્રણે કાળને વિષે દેહાદિથી પોતાનો કંઈ પણ સંબંધ નહોતો એવી અસંગ દશા ઉત્પન્ન કરી તે ભગવાનરૂપ સત્પુરુષોને નમસ્કાર છે.

---

(૧૩૫)

સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ

આત્મસ્વભાવની નિર્મળતા થવાને માટે મુમુક્ષુ જીવે બે સાધન અવશ્ય કરીને સેવવા યોગ્ય છે; સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ. પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષોનો સમાગમ ક્વચિત્ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે, પણ જો જીવ સદ્દૃષ્ટિવાન હોય તો સત્શ્રુતનો ઘણા કાળના સેવનથી થતો લાભ પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષના સમાગમથી બહુ અલ્પ કાળમાં પ્રાપ્ત કરી શકે છે; કેમકે પ્રત્યક્ષ ગુણાતિશયવાન નિર્મળ ચેતનના પ્રભાવવાળાં વચન અને વૃત્તિ ક્રિયાચેષ્ટિતપણું છે. જીવને તેવો સમાગમયોગ પ્રાપ્ત થાય એવો તે વિશેષ પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે. તેવા યોગના અભાવે સત્શ્રુતનો પરિચય અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય છે. શાંતરસનું જેમાં મુખ્યપણું છે,

માનમના હેતુએ જેનો સમસ્ત ઉપદેશ છે, અને રસ ગર્ભિત જેમા નપુ ન્યા છે એવા શાસ્ત્રનો પરિચય તે સત્શ્રુતનો પરિચય છે

(૧૩૬)

દુર્લભ સંયોગો

મનુષ્યપણુ, આર્યતા, જ્ઞાનીના વચનોનુ શ્રવણ, તે પ્રત્યે આસ્તિકપણુ સયમ, તે પ્રત્યે વીર્યપ્રવૃત્તિ, પ્રતિકૂળ યોગોએ પણ સ્થિતિ, અ તપર્યંત સપૂર્ણ માર્ગરૂપ સમુદ્ર તરી જવો એ ઉત્તરોત્તર દુર્લભ અને અત્યત કઠણ છે, એ નિ સદેહ છે

(૧૩૭)

મુક્તિની સમ્યક્ પ્રતીતિના સાધન

નિગ્ર થ મહાત્માઓના દર્શન અને સમાગમ મુક્તિની સમ્યક્ પ્રતીતિ કરાવે છે

તથારૂપ મહાત્માના એક આર્ય વચનનુ સમ્યક્ પ્રકારે અવધારણ થવાથી યાવત મોક્ષ થાય એમ શ્રીમાન તીર્થંકરે કહ્યુ છે તે યથાર્થ છે, આ જીવમા તથારૂપ યોગ્યતા જોઈએ પરમકૃપાળુ મુનિવરોને ફરી નમસ્કાર કરીએ છીએ

(૧૩૮)

મનુષ્યદેહ

ચક્રવર્તિની સમસ્ત સપત્તિ કરતા પણ જેનો એક સમયમાત્ર પણ વિશેષ મૂલ્યવાન છે એવો આ મનુષ્યદેહ અને પરમાર્થને અનુકૂળ એવા યોગ સપ્રાપ્ત છતા જો જન્મ મરણથી રહિત એવા પરમપદનુ ધ્યાન રહ્યુ નહી તો આ મનુષ્યત્વને અધિષ્ઠિત એવા આત્માને અનતવાર ધિક્કાર હો ! જેમણે પ્રમાદનો જય કર્યો તેમણે પરમપદનો જય કર્યો

(૧૩૯)

પ્રમત્તભાવ

પ્રમત્તભાવે આ જીવનું ભૂંડું કરવામાં કાંઈ ન્યૂનતા રાખી નથી, તથાપિ જીવને નિજહિતનો ઉપયોગ નથી એ જ અતિશય ખેદકારક છે. હે આત્મા! હાલ તે પ્રમત્તભાવને ઉલ્લસિત વીર્યથી મોળો પાડી સુરીતિસહિત સદ્‌શ્રુતનું અધ્યયન કરી નિવૃત્તિએ આત્મભાવને પોષજે.

(૧૪૦)

સત્પુરુષના વચનામૃત

અહો, સત્પુરુષના વચનામૃત! મુદ્રા અને સત્સમાગમથી સુષુપ્ત એવા ચૈતનને જાગ્રત કરનાર, પડતી વૃત્તિને સ્થિર રાખનાર, દર્શનમાત્રથી નિર્દોષ અપૂર્વ સ્વભાવને પ્રેરક, સ્વસ્વરૂપ પ્રતીતિ, અપ્રમત્ત સંયમ, અને પૂર્ણવીતરાગ નિર્વિકલ્પ સ્વભાવના કારણભૂત—છેલ્લે અયોગી સ્વભાવ પ્રગટ કરી અનંત અવ્યાબાધ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરાવનાર, ત્રિકાળ જયવંત વર્તો.

(૧૪૧)

સ્વરૂપસ્થિરતા

પરમ વીતરાગોએ આત્મસ્થ કરેલું યથાખ્યાતચારિત્રથી પ્રગટેલું એવું પરમ અસંગપણું નિરંતર વ્યક્તાવ્યક્તપણે સંભારું છું. આ દુષમ કાળમાં સત્સમાગમનો યોગ પણ અતિ દુર્લભ છે, ત્યાં પરમ સત્સંગ અને પરમ અસંગપણાનો યોગ ક્યાંથી બને?

એવા ક્ષેત્રે વિચરવું યોગ્ય છે કે જે ક્ષેત્રે આત્મસાધન સુલભપણે થાય. પરમશાંત શ્રુતના વિચારમાં ઇંદ્રિયનિગ્રહપૂર્વક આત્મપ્રવૃત્તિ રાખવામાં સ્વરૂપ-સ્થિરતા અપૂર્વપણે પ્રગટે છે.

(૧૪૨)

ચિતામણિ

ચિતિત જેનાથી પ્રાપ્ત થાય તે મણિને એવા સર દુખના
આ મનુષ્યદેહ છે, કે જે દેહમા, યોગમાં
ક્ષયની ચિતિતા ધારો તો પાર પડેછે ગરુપી કલ્પવૃક્ષ પ્રાપ્ત થયે છવનુ
અચિત્ય જેનુ મહાત્મ્ય છે એવે તે અગિયારમુ આશ્રય જ છે
દ્રિ રહે એમ બને તો આ

(૧૪૩)

સ્થાનક સ્વાધ્યાય

અવસર એવો કયારે આવશે ?
૧ અ રે થઈશુ બાહ્યાતર નિર્ગ્રંથ જો ?
સર્વ સબધનુ બધન તિક્ષ્ણ છેદીને,
વિચરશુ કવ મહત્પુરુષને પથજો ? અપૂર્વ૦

૨ સર્વ ભાવથી ઔદાસીન્યવૃત્તિ કરી
માત્ર દેહ તે સયમહેતુ, હોય જો,
અન્ય કારણે અન્ય કશુ કલ્પે નહી,
દેહે પણ કિંચિત્ મૂર્છા નવ જોય જો અપૂર્વ૦

૩ દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો બોધ જે,
દેહ ભિન્ન કેવલ ચતન્યનુ જ્ઞાન જો,
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિતમોહ વિલોકિયે,
વર્તે એવુ શુદ્ધસ્વરૂપનુ ધ્યાન જો અપૂર્વ૦

૪ આત્મસ્થિરતા ત્રણ સક્ષિપ્ત યોગની,
મુખ્યપણે તો વર્તે દેહપર્યત જો,
ઘોર પરિષહ કે ઉપસર્ગભયે કરી,
આવી શકે નહી તે સ્થિરતાનો અત જો અપૂર્વ

સંયમના હેતુથી યોગપ્રવર્તના,
રૂપલક્ષે જિનઆજ્ઞા આધીન જો,
ક્ષણ ક્ષણ ઘટતી જતી સ્થિતિમા, અપૂર્વ૦
પચ ાને નિજસ્વરૂપમા લીન જો
પચ પ્રમાદ રાગદ્વેષ વિરહિતતા,
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ને કાળે મનનો ક્ષોભ જો,
વિચરવુ ઉદયાધીન પ્રતિબધવણ, અપૂર્વ૦
૭ ક્રોધપ્રત્યે તો વર્તે ક્રોધસ્વ[illegible] જો
માનપ્રત્યે તો દીનપણાનુ માન,
માયાપ્રત્યે માયા સાક્ષી ભાવની,
લોભપ્રત્યે નહી લોભ સમાન જો અપૂર્વ૦
૮ બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,
વંદે ચક્રિ તથાપિ ન મળે માન જો,
દેહ જાય પણ માયા થાય ન રોમમા
લોભ નહી છો પ્રબળ સિદ્ધિ નિદાન જો અપૂર્વ
૯ નગ્નભાવ, મુંડભાવ સહઅસ્નાનતા
અદતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જો,
કેશ, રોમ, નખ કે અગે શૃગાર નહી,
દ્રવ્યભાવ સયમમય નિર્ગ્રંથ સિદ્ધ જો, અપૂર્વ૦
૧ શત્રુ મિત્રપ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,
માન અમાને વર્તે તે જ સ્વભાવ જો,
જીવિત, કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,
ભવ મોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જો અપૂર્વ
૧૧ એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમા,
વળી પર્વતમા વાઘ સિંહ સંયોગ જો,

અડોલ આસન, ને મનમા નહીં ક્ષોભના, અપૂર્વ૦
પરમમિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો.
૧૨ ઘોર તપશ્ચર્યામા પણ મનને તાપ નહીં,
સરસ અન્ને નહી મનને પ્રસન્નભાવ
રજકણ કે રિધ્ધિ વૈમાનિકદેવની, અપૂર્વ૦
સર્વે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો.
૧૩ એમ પરાજય કરીને ચારિત્રમોહનો,
આવુ ત્યા જ્યા કરણ અપૂર્વ ભાવ જો,
શ્રેણી ક્ષપકતણી કરીને આરૂઢતા,
અનન્ય ચિંતન અતિશય શુદ્ધ સ્વભાવ જો અપૂર્વ૦
૧૪ મોહ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરી કરી,
સ્થિતિ ત્યા જ્યા ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન જો;
અત સમય ત્યાં પૂર્ણ સ્વરૂપ વિતરાગ થઈ,
પ્રગટાવુ નિજ કેવલજ્ઞાનનિધાન જો અપૂર્વ૦
૧૫ ચાર કર્મ ઘનઘાતી તે વ્યવચ્છેદ જ્યા,
ભવના બીજતણો આત્યતિક નાશ જો,
સર્વભાવ જ્ઞાતા દૃષ્ટા સહ શુદ્ધતા,
કૃતકૃત્ય પ્રભુ વીર્ય અનત પ્રકાશ જો અપૂર્વ૦
૧૬ વેદનિયાદિ ચાર કર્મ વર્તે જહા
બળી સીદરીવત્ આકૃતિ માત્ર જો,
તે દેહાયુષ આધીન જેની સ્થિતિ છે,
આયુષ પૂર્ણે, મટિયે દૈહિકપાત્ર જો અપૂર્વ૦
૧૭ મન, વચન, કાયા ને કર્મની વર્ગણા,
છૂટે જહા સકળ પુદ્ગલ સબધ જો,
એવુ અયોગી ગુણ સ્થાનક ત્યા વર્તતુ,
મહાભાગ્ય સુખદાયક પૂર્ણ અબધ જો અપૂર્વ૦

એક પરમાણુ માત્રની મળે ન સ્પર્શતા,
પૂર્ણ કલંકરહિત અડોલસ્વરૂપ જો,
શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્યમૂર્તિ અનન્યમય,
૧૯ પૂર્વ જે અમૂર્ત્ત સહજપદરૂપ જો
ઉર્ધ્વગમન કારણના યોગથી,
સાદિ અનંત અનંત પ્રાપ્ત સુસ્થિત જો,
અનંત દર્શન, જ્ઞાન, સમાધિસુખમાં
૨૦ જે પદ શ્રી સર્વજ્ઞે દીઠું જ્ઞાનસહિત જો　　અપૂર્વ૦
કહી શક્યા નહી પણ તે શ્રી ભગવાન જો,
તેહ સ્વરૂપને અન્ય વાણી તે શું કહે,
અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો
૨૧ એહ પરમપદપ્રાપ્તિનું કર્યું ધ્યાન મે,　　અપૂર્વ૦
ગજાવગર ને હાલ મનોરથરૂપ જો,
તોપણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહ્યો,
પ્રભુઆજ્ઞાએ થાશું તેજ સ્વરૂપ જો　　અપૂર્વ૦

